

М. ПОДВОРНЯК

НА ШЛЯХУ ЖИТТЯ

“...бо перед Тобою всі мої дороги.”
Псалом 119: 168.

Збірка християнських віршів і оповідань

ЧАСТИНА ПЕРША

Накладом
Українського Місійно-Біблійного Товариства в ЗДПА

Чікаго — 1951 — Честер

П Е Р Е Д М О В А

Український євангельсько-баптистський Рух завжди відчував велику потребу в духовній літературі нашою рідною мовою, а особливо тепер її відчуває наше братство тут на американському континенті.

Як люди, що люблять волю, справедливість, змагаються за свободу людського індивіду, ми вийшли на еміграцію, але й тут бажаємо зберегти високий духовний рівень на наших Богослуженнях, а також прагнемо зберегти нашу рідну мову й культуру, силкуючись прищепити нашій молоді любов до Господа й усього вищого й рідного. Однак ми свідомі того, що без доброї духовної літератури, без друкованого рідного слова, ми ні одного, ані другого не спроможні вчинити.

Беручи це до уваги, Українське Місійно-Біблійне Товариство в ЗДПА з радістю приступає до видання збірки віршів і оповідань "НА ШЛЯХУ ЖИТТЯ", що належать перу нашого українського євангельського письменника-поета Михайла ПОДВОРНЯКА. Робимо це з вірою, що саме ця збірка поповнить одну з найбільших потреб українського євангельського Руху, бо ініціатива її видання не належить нам і Шановному Авторові, а всьому прогресивному українському євангельсько-баптистському братству, що давно вже наполегливо домагалося цього чину. В збірці "На шляху життя" вміщені вірші й оповідання, що друкувалися в найкращих наших часописах, як — "Баптист України" (Харків), "Післанець Правди" (Львів — Честер), "Дорога Правди" (Орган Української Євангельсько-Баптистської Церкви в Німеччині — Автор був першим редактором), "Євангельський Християнин" (Варшава — Автор редактував) і багато інших, бо не було ні одного євангельського часопису, який не друкував би його творів. Також уміщенні в ній вірші й оповідання, які ще ніде не були друковані.

З приємністю належиться ствердити той факт, що книжка Михайла Подворняка появляється саме напередодні 25-тих роковин літературної діяльності Автора. З цього приводу ми вдячні нашему Господеві за цю людину праці, що так багато вже вклала цінного до скарбниці українського Євангелизму та висловлюємо побажання сил, здоров'я та ласк Господніх у служенні Великій Справі на

Обкладинка
мистця Мирона Левицького.

Printed in Canada
by
The Christian Press, Ltd., Winnipeg

майбутнє. Ми вдячні також Шановному Авторові за сприятливі умови щодо видання цієї збірки, що уможливило УМБТ-ву бути її видавцем. Висловлюємо також признання й вдячність проп. З. Речун-Панькові за щедру матеріріяльну підтримку.

Пропонуючи це видання "На шляху життя" до ужитку широких кругів нашого братства, ми глибоко віrimо, що воно з особливою радістю привітає й оцінить його та з успіхами використає, як найкращий матеріял для літературних зібрань молоді й усіх інших оказій. Коли ж воно стане особливо бажаною книгою в бібліотеці кожного євангелика, окрилить вірою підуналі серця, збагатить духовно й учинить їх звитяжцями на шляху їхнього життя — наша мета буде вповні досягнута.

УКРАЇНСЬКЕ МІСІЙНО-БІБЛІЙНЕ ТОВАРИСТВО

в

З'єднаних Державах Північної Америки

Чікаго, дня 15-го березня 1951 року

ВЕЛИКДЕНЬ

Старий, сивоволосий дідусь Омелян був за сторожа в невеличкому панському млині, що стояв над річкою, даліко за селом. З одного боку млина розлився невеличкий став, затриманий позеленілими від старости заставками, а з другого боку, поміж обмоклими берегами, — вузенька річка. Метушилася близькуча вода, облизувала біле коріння верби та лоз, хлюпала, третячи на мілких місцях, то знов пливла спокійно і поважно здовж просторих селянських сіножатів.

Уже вечоріло. Сонце купало свої останні проміння в ставку за млином і ховалося за синій обрій. Небо вкрилось рожевими клаптями хмар. Вітерець дмухав зо сходу та розстелював над зеленими сіножатями клубки сірого туману. Поля того року тішилися раннім приходом весни. Верби над річкою стояли ще сумні, без листя. Млин, здавалося, за зиму постарів і почорнів.

Старий Омелян вийшов на греблю, підніс заставку, і вода з шумом полилася на велике колесо, розбиваючись і розкидаючи свої бризки на всі боки. Прикрутив заставку дротом, щоб не впала, пішов назад до млина. Ввійшов до своєї хатини, сів на лавці на старому жупані і засмучену голову поклав на руки. Чогось так гірко зробилося старому на серці. Впірнув думками в минулі молоді літа. Спомини виринали один за одним, мов з води. Були між ними веселі й сумні. Хотів не думати, забути, але думки настирливо пхалися до голови... Він молодий... Був одинак у батьків. Тато служив при залізниці й було ім добре. Ходив до школи в місті. Пізніше пішов до війська, і також було там не гірше. Повернувся з війська додому і батьків уже не було: повмирали. Всюди тоді ходив, був у Київщині на заробітках... Минулося... А тепер ось уже чотирнадцятий рік, як служить у млині. Мало знає, що робиться в селах та й не цікавиться тим. Все так швидко проминуло..., а він уже кінчає восьмий десяток. Завізняки, приїжджаючи до млина, оповідали, хто вмер, і він бачив, що всі його друзі по літах повідходили з цього світу... Залишився ще він, старий і нікому не потрібний Омелян...

Омелян вийшов надвір, обійшов млина, присів на березі річки і знову задумався. Бачив себе, коли був ще хлопчиною. Пас он там по тих широких сіножатях коро-

ви з Кіндратом, ловили раки ось на тому коліні, а млинаше й на світі не було. І хто б то сказав, що доведеться тут свій вік доживати. Кіндрата минулого тижня поховали, вмер неборака і навіть свят не дочекав. А тепер може черга й на мене... Старий Омелян важко зітхнув і тісніше огорнувся в свою опанчину. З річки тягнуло холодом.

Навколо не було живої душі. На далекому заході видніла червона смуга хмар, а небо починало засіватися зорями. Вода хлюпала в річці, а над нею, сповитий вечірнім туманом, чорнів дерев'яний млин. Далі за млином, здавалося, без кінця тягнулися сіножаті, поля, гори, а за горами знов поля. З села долетів відгомін дзвону. Старий Омелян прокинувся, мов zo сну. Пригадав собі, що взвітра Великден, а сьогодні велиcodня субота. Уста старого почали шепотіти молитву... Разом з вечірніми сутінками підкрадався до нього збільшений смуток. Клав на його душу тяжкий камінь, тиснув за зболіле серце.

Оперся в берег рукою. Хотів устати, але не міг. Но-ги тряслися і мілі. Зібрав усі свої сили, скинув з плечей жупана і встав. Тримаючись слупа, по стіні дійшов до дверей. Черкнув у хатині сірника, засвітив невелику воскову свічку і тяжко сів на лаві. Боже, скільки то вже літ пройшло? — зітхнув старий, — і в цім році не зможу дійти до села, щоб розговітися з колишніми сусідами. Чув, що не зайшов би. В грудях мало лишилося життя, зовсім чогось ослаб. Може Мартин прийде рано, та принесе дешо, — подумав старий і, зігнувшись, почав щось перегортати в шухляді столу. Вийняв маленьку книжку, здмухав пилигу і положив перед собою на столі. Потім дістав окуляри, протер рукавом жупана і положив на очі. Оперся ліктями на стіл, дивився на чорну обкладинку книжки і згадав чомусь той вечір, коли завізняки йому її привезли. Було це не дуже давно, але книжка від частого читання витерлася, листки почорніли.

Одного разу, як поз'їджалися люди до млина, почали розповідати, що в селі Бранці з'явилися якісь штунди; до церкви не ходять, в образи не вірують, лише читають якісь книжки і людям їх роздають. Деякі люди ці книжки рвали, палили, бо ніхто не знав, що там написано. В селі мало письменних, а тому завізняки привезли одну Омелянові. Взяв старий книжечку, перечитав її кілька разів, і так вона йому подобалася, що від того часу читав щодня. Бувало, коли завізняки роз'їдались від млина, старий Омелян брав книжку, виходив надвір, сідав над заставками і читав. Над водою літали ластівки, скакали водяні коники, хлюпала вода, а він читав і читав. Коли сонце

спускалося за гору, окуляри заходили росою, старий вставав, говорив молитву, потім прикручував на ніч заставки і йшов до млина.

І сьогодні, як завжди, звернувся Омелян до своєї маленької книжечки. Поправив добре окуляри, відкашельнув і почав читати: "Блаженний той муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі він грішних, і не сидить на сидінні злоріків..." Солодкі були ті слова; з них дещо попідкresлював чорним олівцем, хоч і сам не зінав навіщо. Поміж листками стирчало багато перекладинок з соломи. Кожне стебло казало старому, про що там написано, кожний знак олівця підкresлював якусь подію, яку він вже колись перечитував...

Того вечора старому особливо було чогось приємно читати... Було так добре... Ні про що не думав, лише читав і читав. І руки його, покриті грубими зморшками, піerekладали листок за листком. Псалмі, а потім дорогі слова з Євангелії. Голова старого хилилася все нижче і нижче, а довга сива борода закривала прочитані слова. Чув, що починає дрімати, до очей підкрадається сон, але він читав і читав все далі і далі...

Був чудовий ранок. Велиcodній ранок... Сонце випливло з-за гори, розкинуло своє золоте проміння по широких сіножатях, купалося в річці, обливало траву близкую росою.

Мартин ішов понад річкою до млина. Підкачав штані до самих колін і розбивав босими ногами холодну осоку. В одній руці палка, в другій щось замотане в хустині для старого свого приятеля. Кожного великого свята приходив він до старого Омеляна; розмовляли обидва під млином і грілися до сонця. Мартин підійшов до дверей, відчинив, увійшов до млина, посміхнувся і почав розгортати вуса, готовий розцілуватися з Омеляном за християнським стародавнім звичаєм. Омелян сидів, зігнувшись над столом, обернутий плечима до дверей.

— Христос Воскрес! — сказав Мартин, переступаючи порога.

Омелян мовчав.

— Христос Воскрес! — крикнув голосніше. Але йому ніхто не відповів.

Мартин підійшов до столу і положив руку на плече старому:

— Омеляне!

В цю хвилину Омелян захитався і впав боком на підлогу. Мартин скопив його за шию.

— Омеляне, Омеляне!...

Старий мовчав. Очі його були щільно закриті, довга борода розстелилася на підлозі, мов гарно розчесаний кужиль. Обличчя було жовте і холодне. Мартин вибіг на двір і став, мов укопаний на місці. Всюди було тихо, тільки вода хлюпала під лотоками, та горобці весело цвіріньяли на млині. Постояв якусь хвилину, а потім увійшов знову до хати. На столі лежала розкрита книжка, пахло воском згашеної свічки. Прикрив тіло старого свитиною і довго стояв і дивився на свого товариша. Жаль тиснув його серце. Бачив себе молодим, коли ще з Омеляном разом на заробітках були в Київщині, ділилися всім, горе і радість разом переходили. Скривився Мартин, потер кулаком очі, і дві сльози, чисті, мов роса великої ранку, скотилися йому на бороду... Він вийшов надвір.

Ішов додому по-над самою річкою. Весело співали жайворонки, десь високо під самим небом. В осоці тараїнав деркач. Мартин ішов і шепотів сам до себе:

— Вічна пам'ять тобі, друже... зазнав ти всього... Дочекав ще свят... На самий Великдень... А кажуть люди, що тільки хто спасений, той умирає на Великдень...

Мартин тиснув знов кулаками очі, витирає рукавом чимерки.

Сонце полоскало свої проміння в річці, тішилося і сміялося. А був це Великдень. Ранок... Великодній ранок...

СПІВАЙ, ДУШЕ МОЯ!

Співай, душе моя, постійно Богу,
За все, що Він тобі в житті послав;
За шлях гіркий, за пройдену дорогу,
За все, душе, Спасителя прослав.

Споглянь на дні, які вже проминули,
І милості Господні пригадай;
Він втихомирив всі життєві бурі,
І за те, душе, Спасителю співай!

Бо завжди Він любив тебе безмірно,
Тебе від смерті часто зберігав,
Тому служи Йому нeliцимірно,
І за все, душе, Спасителя прослав.

Співай Йому, мов пташка в ранню пору,
Забудь недолю, сльози і відчай,
Забудь усе минуле лютє горе
І пісні хвали Спасителю співай.

Є БОГ!

Була весна 1946-го року. Наш табір лежав між високими горами Вестфалії, які вже починали зеленіти. Земля дихала приємним запахом весни, а в ясному, голубому небі пливли клапті білих хмар. Було свято. Сонце щедро розсівало по горах і полях свої проміння. В такі гарні дні не було бажання сидіти в темних бараках, а тому кілька нас віруючих вийшли за огорожу табору і посідали на сухому листі під густим лісом. В кущах весело щебетали пташки, літали бджоли.

Ми сиділи, любувалися ранньою і теплою весною і оповідали один одному свої особисті пригоди з минулих літ війни. Брат Микола сидів мовчки, а коли вже всі скінчили свої оповідання, він сказав:

— А тепер я також вам розкажу один дуже цікавий випадок, що стався зо мною кілька років тому. Це було на Волині при кінці травня 1942-го року. Я був тоді в одному селі на Богослуженні, яке ми щойно там відкрили і проповідували людям Євангелію. Після Богослужіння мені треба було вертатися до свого села і переходити густим, грабовим лісом. Була ніч. Ясний місяць виплив на чисте небо, спокійно котився по своєму шляху, а від його світла було видно, мов удень. Я ввійшов до лісу. Кругом мене стояла мертвна тиша, лише десь далеко сумним голосом кричала сова. Пройшовши кілька кроків, я побачив, як передо мною вийшло з кущів двоє незнайомих людей і стали на дорозі, чекаючи на мене. Коли я зблизився до них, один вийняв револьвер і крикнув: “Руки догори!” Я підніс руки, а вони почали шукати по моїх кишенях. З однієї кишені вийняли мою Біблію, а з другої співаника. Кинули все це на землю і далі шукали. Але в мене більше нічого не було.

— Ти де був? — спитав один у мене, і я почув, як від нього потягнуло неприємним запахом тютюну і горілки. Я сказав, що був на Богослуженні, а тепер повертаюся додому. “А, то ти евангеліст” — сказав він і від ніг до голови зміряв мене своїм страшим поглядом.

— То як по твоєму, є Бог чи нема? — кинув знову.

— Так, є! — відповів я сміливо.

Обидва незнайомі голосно засміялися, що аж відгомін покотився по лісі. Від їх сміху жах огорнув мою душу. Я почав їм казати, що даремно вони сміються, що Бог та-ки існує, що Він любить людей, але прийде колись час і Він буде судити народи. Тоді один з них схопив мене за руку і крикнув:

— Ось зараз ми переконаємося, чи є твій Бог, чи нема! Зараз... Коли Він є, то нехай вирятує тебе з наших рук. Ось, нехай Він попробує... Ха, ха, ха!... Твій Бог!...

По цих словах він пхнув мене під кущ і витягнув з кишені револьвера.

— Стій там! — крикнув і почав прицілюватися. Бачуши смерть перед собою, я став голосно молитися: “Боже, коли Ти бажаєш, то спаси мене тепер від цієї смерті. Боже!...” Але в цю мить голосний постріл перервав мої слова і я впав на траву... Що було далі зо мною, я не знаю. Коли я опам'ятався і відкрив очі, то побачив, що я лежав на траві, а навколо була мертвa тиша. Починало світати. Я пробував устати, але відчув у лівому боці сильний біль і встати не міг. Мій піджак був облитий кров'ю; також на руках, на обличчі — скрізь була кров. Я присунувся до куща і почав лизати росу на листках. Від того стало мені легше. Тоді я зібрав усі свої сили і почав сунутися до дороги, яка лежала кілька кроків від мене. При кожному порушенні кров починала текти мені з носа й уст. Я почув, що мої сили знов мене покидають. Десь далеко на дорозі затарахкотів віз. Я підвівся на руки і хотів крикнути, але замість голосу лише порскнув кров'ю і знов упав на траву. Потім я чув, мов крізь сон, якісь голоси, як хтось брав мене за голову... Дальше вже нічого не пам'ятає. Якась темна ніч забуття закрила мою свідомість.

Прочуявшись я в лікарні. Два лікарі стояли біля мене і перев'язували мою ліву руку, з якої недавно вийняли дві кулі ось у цьому місці...

Микола закотив рукава і показав нам великий знак, що залишився від операції. Ми слухали його страшне оповідання, а він продовжував:

— З боку також була вийнята одна куля. Отже, ті два безбожники думали, що вистачить для мене три кулі. Але Господь мене врятував, щоб показати їм, що Він є наш добрій Бог. Він тоді зробив справжнє чудо.

За якийсь час до мене повернулася моя сила. Я залишив лікарню і прибув додому. Віруючі, що ввесь час молилися за мене, тепер дякували Богові за це, що Він ви слухав їх молитви.

Від того випадку минуло чимало часу. Однієї ночі в сусідньому селі зловили люди молодого незнайомого чоловіка, якого обвинувачували, що він брав участь у недавньому грабунку на хуторі біля того ж села. Цей молодий чоловік відмовлявся, казав, що він не винен, але йому не вірили. Його тримали в селі і дуже стерегли. Тоді в селах на Волині не було жодної твердої влади, до повітового міс-

та було далеко, а тому, коли кого зловили на крадіжі, то люди самі судили і карали. І часто такі самосуди були дуже жорстокі і страшні. Другого дня мене покликали до того села, щоб я пізнавав того чоловіка, чи це не той, що стріляв до мене в лісі. Я прийшов до хати старости, а за кілька хвилин привели молодого чоловіка. Коли він тільки переступив поріг хати і побачив мене, то зблід, мов полотно. Він пізнав мене, а я пізнав його. Був це той самий, що колись у лісі так голосно сміявся з Бога і стріляв до мене. Він сів на лавці і темними очима дивився перед себе на стіну. Був зарослий і худий. На лиці видніли сліди свіжого побиття. Побачивши його, я згадав ліс, а також те, як тоді Господь мене врятував. І до глибини моєї душі стало мені жаль того молодого чоловіка. Його доля тепер була в моїх руках. В душі відбувалася в цю хвилину боротьба, бо хоча я його і пізнав, але мені не бажалося його видати на смерть. Життя його тепер залежало від того, що я скажу. Всі допитувалися мене, чи пізнаю я його. Я придивлявся до нього якусь хвилину, мов би бажав глибше його розпізнати, а потім кажу до старости і селян, що стояли біля дверей: “Ні, я не можу вам сказати, чи це був той чоловік...” Тоді була ніч, а в такому випадку, ви самі знаєте, не можна запримітити людини... Я його не пізнаю і за мій випадок прошу його не карати... Мені здається, що це таки не він... Мене тоді Господь врятував, і коли б я навіть пізнав тих людей, то я б їм простив, бо й Христос нам усе прощає...

Я замовчав і подивився на молодого чоловіка, що нерухомо сидів під стіною. Наші погляди зустрілися. Я побачив, що його обличчя скривилося, мов бі від болю, а в очах заблищали сльози. Мені сказали, що можу собійти додому. Потім я довідався, що того молодого чоловіка пустили, бо не могли йому доказати вини.

Знову минув деякий час. Одного дня я косив на полі свою конюшину і, докосивши покоса, сів на межі відпочити. Аж дивлюся — іде через поля до мене якийсь незнайомий чоловік. Коли він був уже недалеко мене, я відразу пізнав, що це був той самий чоловік, з яким я мав страшну зустріч у лісі. Серце мое тривожно забилося. Я встав, узяв косу і почав косити. А він, прийшовши до мене, сказав: “Добрій ранок!” А потім зняв свого кашкета, кинув ним на покіс, підступив до мене і тремтячим, схильованим голосом почав:

— Я прийшов вас просити, щоб ви мені простили мою велику вину. Я хотів колись відібрати у вас життя і сам не знав защо. Якась темна сила пхала мене на це ганебне

діло... Я тоді не вірив у Бога, але вірю тепер, що Він є, бо ж Він чудом урятував вас... Я вірю... але не знаю, чи Він простить мою вину, бо я — великий грішник. Я хочу вас просити, щоб ви помолилися за мене... Я сам не можу і не вмію... Я давно вже не молився, бо не вірив у Бога... Дуже дякую вам, що ви не віддали мене на смерть...

Він ще хотів щось сказати, але слізози не дали йому більше говорити. Закривши лице руками, він почав плакати, як мала дитина. Я почав його заспокоювати, але мені також слізози тиснулися до очей.

Потім ми стали на коліна і молилися там—на полі. Після молитви обличчя його засяяло радістю і щастям.

Від того дня він завжди відвідував наші Богослуження, а потім зовсім віддав себе Богові. Ось такі дороги Божі. Він всячими шляхами шукає і врятує тих, що гинуть далеко від Нього. Дивний наш Господь!...

Микола замовк, дивився на далекі гори, мов би хотів щось пригадати з того минулого свого переживання. Ми також мовчали. Це оповідання зробило на нас велике враження.

Ми поверталися до свого табору. В недалекому яру закувала зозуля. Скрізь пахло зеленню і весною. Природа тішилася, співала, всміхалася до нас. І все, що ми бачили кругом себе, мов би говорило нам, що ЄБОГ, що Він існує, що про це говорять своєю таємничию мовою ці гори, легенький вітерець, весна, квітки... Все свідчило, що Він існує, керує світом і щасливі ті люди, що вірять тому і знають це.

ВІН ЖДЕ ТЕБЕ

Він жде тебе, щоб ти прийшов скорій,
Таким, як є, ѿ до ніг Його схилився,
Він хоче дать тобі святий спокій,
Бо бачить Він, як ти в путі стомився.

Він жде тебе уже багато літ,
Як батько сина ніжно виглядає;
А ти пішов в чужий, далекий світ
І заклик свого Бога відкидаєш.

Він жде тебе, щоб ти тепер прийшов,
Бо в Нього ласки і добра без міри;
Бажає Він, щоб ти життя знайшов,
І щоб в Христа-Спасителя повірив.

Він жде тебе щоночі і щодня,
Тому скажи: "Блудив я вже доволі",
І Він тебе, мій друже, запевня,
Що в Нього є твоя щаслива доля.

ПРОЩЕНИЙ

Був теплий, липневий ранок і над рівними просторами сільських сіножатів стояв сірий туман. Він покрив легкою оболонкою блискуче плесо недалекого ставу і розпливався між густим, зеленим очеретом, що грубою шіткою ріс біля самого берега. З буйної гущавини очерету долітали пискливі голоси річної пташини і плюскіт диких качок. А далеко, між двома схилами гір, тягнулися рівні простори сіножатів. Тепер якраз був час косовиці і всі вони були покриті пахучими копицями сіна. Була неділя і на сіножатях завмерла вся праця. Хлопці повиводили з села коні, пустили їх пастися поміж копицями, а самі ходили берегом Горині і ловили вудками рибу. Потім розклали над річкою вогонь, запалили сухої трави і пекли рибу й раки. Галасували, пхалися, жартували. На цей раз між хлопцями особливо було весело, бо Юрко Кузьмів приїхав з міста, вивів також батькові коні й оповідав хлопцям веселі жарти. Він розказував, як вони в місті перекинули в рів жидівську круподерню, комусь там чорною фарбою замалювали вночі вікна, а одного разу, коли штунди мали своє хрещення, то вони обкідали їх камінням і грудками. Молоді хлопці сміялися, а Юрко все розповідав про свої буйні міські пригоди. Нараз серед хлопців хтось обізвався:

— А ось, дивіться, і наш штунда Архип веде коні.

Всі обернулися в бік дороги, яка провадила до села. Дорогою їхало кілька вершників, у тому числі й Архип. Приїхавши на сіножаті, хлопці попутали коні й пішли над ріку, де курився вогонь. Архип простелив рядно під копицею, сів напроти сонця, вийняв книжку і почав читати. Він уже кілька тижнів відвідував євангельські Богослуження і тепер для нього були чужі і далекі соромицькі непристойні жарти хлопців.

А молоді хлопці сміялися, бігали, галасували, що аж гомін котився сіножатями. Нараз Юрко каже:

— Ви знаєте що, хлопці? Давайте покличемо до себе Архипа і скажемо, щоб нам щось прочитав з Євангелії. Він охоче на це погодиться, бо вони, штунди, дуже люблять, як хтось їх про це просить. Тоді сядемо ось тут над річкою, де високий берег, а потім почнемо пхатися, а я вже зроблю так, що пхну Архипа до Горині. Тут не глибоко, не втоне, але будемо мати сміху, коли він скупається і буде дертися на мокрий берег!

Думка Юрка всім хлопцям дуже сподобалася. Вони притихли, згромадилися біля вогню і покликали Архипа. Коли Архип прийшов, Юрко поважним голосом сказав:

— Ми чули, що ти маєш Євангелію, то ми хочемо, щоб ти нам щось трохи прочитав. Сьогодні неділя і ми також бажаємо почути Слова Божого.

Він говорив цілком поважно, здержано й Архипові на думку не могло прийти, що це був жарт і підступ проти нього. Хлопці постелили на березі сіна і посідали над самою водою. Архип присів трохи вище на схилі берега і вийняв Євангелію. За ним примостиився Юрко. А Горинь пливла чиста, мов сльоза, хлюпалася між лозами. Під самим берегом скидалася на воду маленька риба.

Архип скинув кашкета, перегорнув кілька листків Євангелії і почав голосно читати: "Уходьте тісними ворітми, бо просторі ворота і широка дорога, що веде до погибелі, й нею ходять багато-хто. Бо тісні ті ворота й вузька та дорога, що веде до життя, і мало таких, що знаходять її".

Він ще хотів читати дальше, але хтось із хлопців кинув грудкою до води і обризкав Архипа, а також його Євангелію. Тоді Юрко зірвався на ноги, наробив крику, почав обстоювати Архипа і шукати між хлопцями винуватого.

— Це Василь, Василь! — кричали голоси. — Зловити його і скупить!... Хай знає!...

Кількох хлопців зловили Василя, положили на траву і тягнули до ріки. Інші не давали. Знявся голосний гамір і навмисне створене заміщення. Хлопці обступили Архипа, який устав і хотів відійти, але в цю мить Юрко підскочив ззаду і з усієї сили пхнув його до води. Архип стрімголов полетів з високого берега. Почувся голосний хлюпіт води і крик. Архип бовтався в річці, обтирав з обличчя воду і намагався достати рукою корінь лози, що стирчав з берега. Євангелія попливла з водою разом з Архиповим кашкетом. Він стояв майже по шию у воді, тримався за корінь і просив хлопців, щоб допомогли йому вилізти на берег. Хлопці сміялися, але ніхто з них не прийшов з поміччю. Лише потім, як побачили, що він не може вилізти, подали йому повід обrotі й Архип висунувся на траву. Ліг на березі й голосно почав стогнати. З мокрої штанини лівої ноги стікала груба пляма крові. Хлопці переглянулися між собою. Замовкли сміхи і жарти. Один тідібіг до Архипа, підсунув штанину вище коліна і побачив, що вся його нога була закривалена. Кров без упину стікала з великої рани і пливла по нозі аж на траву. Хлопці кинулися до нього. Стягнули штанину, перев'язали рану, пробували витягнути кусок дроту з ноги, але не могли.

Архип лежав під копицею, а перев'язана його нога з

кожною хвилиною грубшала і синіла. Потім помогли йому вилісти на коня, і він поїхав до села. Ще того самого дня відвезли його до лікарні, звідки Архип повернувся щойно за чотири місяці і лише з однією правою ногою. Йшов рідним селом на дерев'яних костурах, а люди співчутливо кивали головами і жаліли спокійного молодого Архипа, що на все своє життя залишився безломічним калікою.

Від того нещасливого випадку минуло п'ять років і над тихими волинськими полями і сіножатями пролетіла люта воєнна хуртовина. Всі молоді хлопці були забрані до армії, але Архип залишився вдома. Він пильнував свого маленького хутора недалеко села. Часто над селом і хутором пролітали хмари літаків, шляхом проходило військо. Війна...

Одного разу Архип дістав повідомлення, що має з'явитися біля Волосного Управління з підводою і завезти до міста якісь дерев'яні скрині. Був хмарний день, без сонця і тепла. Небо сіяло дрібненькими краплями дощу. Архип запряг коні й поїхав.

Коли довгий шнурок підівді зближався до міста, десь з'явився кілька літаків і почали скидати над містом бомби. Загорілися будинки і чорний дим постелився над домами. А літаки кружляли, залітали за гору і знову несподівано з'являлися над містом. Підводи затрималися. Архип разом з іншими селянами випряг свої коні і пустив до придорожнього рова. Сам присів під густим кущем. Нараз біля нього щось розірвалося і його воза далеко кинуло з дороги. Знов сильний гук змішався з криком селян та іржанням переполоханих коней. Десь недалекочувся голос командира...

Потім все стихло. Архип вийшов з-під куща. На дорозі, де стояв його віз, було кілька глибоких ям, біля яких валялися розбиті дерев'яні скрині і колеса з воза. В рові лежав забитий один його кінь. Недалеко на лузі валявся розбитий мотоцикл, а біля нього закривалений вояк. Архип, опираючись на свій костур, підійшов до раненого, схилився над ним і взяв його за руку. Вояк відкрив очі. Подивився на Архипа і застогнав:

— Архипе!

— Юрку!... Це ти, Юрку?... Що з тобою?...

Архип почав скидати з раненого шинелью, але вояк легенько відхилив від себе Архипову руку і сказав:

— Не треба, Архипе, не треба... Я не варт того, щоб твої руки торкалися мене і рятували. Залиши мене... Я скривдив тебе дуже-дуже, зробив тебе калікою в молодих роках... Не вартий я того, ні, Архипе... Не треба...

Але Архип не слухав його. Він негайно відшпилив його шинелю і побачив, як з-під сірої військової його сорочки текла кров. Юрко закрив очі і важко дихав.

— Архипе, прости мені, бо я вмираю... Хочу твого прощення. Чи простиш?... Архипе... Прости!... Там у моїй шинелі є твоя Євангелія, яку я колись виловив з Горині. Я її завжди читав в окопах і вона мене привела до Бога. Мені так солодко тепер на душі, бо я вірю і чую, що Бог мені все простив. Але я ще прошу тебе також простити мені. Я дуже маю велику вину перед тобою, Архипе... Прости!... Прошу тебе...

Юрко дивився в сіре, захмарене небо, а по обличчі його котилися рясні слози.

Архип схилився над раненим:

— Юрку, я давно вже тобі простив. Ще тоді над Горинню простив... Коли ти відчуваєш, що й Бог тобі простив, то будь щасливий... Коли Бог бажає, ти видужаєш... Мабуть скоро будуть тут санітарі, бо ранених дуже багато.

Юрко хотів ще щось сказати, але не міг. Уста його тільки щось шепотіли, але годі було зрозуміти. Архип пішов до недалекої річки, щоб принести води, а коли повернувся, Юрко вже не ворошився і не дихав. Він спокійно лежав біля розбитого мотоциклю з тісно заплющеними очима.

Архип розгорнув Юркову шинелю. З кишені випала невелика книжка. Пізнав її, бо була це його колишня Євангелія. Архип притиснув Євангелію до грудей і заплакані очі піdnіс до захмареного неба. Молився. Дякував Богові, що ця свята Книга привела до Бога Юрка і він прощений відійшов до неба.

На шляху показалося авто з великим червоним хрестом. Приїхало кілька санітарів, робили раненим перев'язки, і Архип їм допомагав. Потім позбирали трупів, по складали і повезли до міста. Архип ще стояв біля розбитого мотоциклю. Провів сумним поглядом авто з червоним хрестом, а потім, опираючись на свій костур, пішов дорогою в напрямку свого села.

Кругом нього стелилися зелені поля. В житах синіли волошки, цвіли червоні маки. Небо затягнулося сірими хмарами і без упину сіяло свої холодні слози.

Плакало тихе волинське небо...

БОРИСЬ!

Борись з гріхом, з неправдою борись
І не зважай, що співчуття не маєш,
Ти твердим будь і перед злом не гнісь,
Бо твердим Бог в змаганнях помагає.

Коли в бою знесилися один,
Коли з друзів ніхто не йде з тобою;
То і тоді, мій друге, будь твердим
І останню силу приготов до бою.

Борись, борись й про Бога пам'ятай
І не дивись, що кажуть злі люди,
А їди вперед, путь правді прокладай
І прикінці твоя побіда буде!

ВЕСНА

Весна була в повному своєму животворчому розквіті. Вона ходила селами і містами, долинами і горами і скрізь розстеляла пахучі килими зелені, щедро розсівала різnobарвні квіти. Прикрасила черемхи і вишні гарним білим цвітом, кропила вранці холодною росою землю, а ввечорі підносилася з ріки цілі хмари сивого туману й кидала їх на левади, на поля.

Неділя. Сонце підбилося високо, стало над тополями зеленого гаю і розсипало між деревами своє дорогоцінне золото. Це золото чіплялося свіжих листків лип, повзло по струнких тополях, миготіло, жарілося. І всім сьогодні бажалося вийти до гаю, втягнути повними грудьми цієї весняної розкоші, набратися снаги, молодості. Тому люди залишали село, йшли в поле, на сіножаті, а молодь ішла забавлятися до зеленого гаю. Там, на рівному, висипаному жовтим піском майдані, гриміла музика. Музика була голосна, бадьора, весела, мов сама весна. Вона пливла ча-рівними голосами між деревами гаю, притихала, а потім знов, мов ураган, могуче злітала і тоді її було чути далеко-далеко, ген аж за селом, за рікою і левадами. А молодь танцювала. Крутилися веселі парі, викрикували, втомлялися, а тоді витиряли спіtnілі обличчя і знову кидалися до себе, бралися за руки й крутилися, крутилися без кінця.

Трохим Шевців і собі вийшов до гаю. Від свого повороту з неволі це вперше він вийшов з хати, щоб побачитися зі своїми людьми, вдихнути в себе також рідного волинського повітря. Він ішов стежкою між густими липа-

ми, прислухався до голосу недалекої музики, але від того йому ставало на серці так болюче, так гірко і важко. Не тішила його ця чарівна весна, не могла розвеселити його засмученої душі знайома музика. Весна ця була для інших, але не для нього, не для бідного нещасного Трохима. Два роки тому він відходив зо свого села до війська і тоді він був веселий, здоровий. Тоді також була весна, грава музика, світило сонце над рідним гаєм і пахла черемха. Дівчата і хлопці провожали його далеко за село, прощаючись з ним, бажали скорого повороту додому. Два роки тому це було... Здається недавно, мов би вчора. Тоді Трохим був інший, не той Трохим. Він міг бігати, забавлятися разом з усіма, танцювати. І ніхто з хлопців у селі не міг з ним справитися. А тепер?... Тепер він ішов повільно між густими липами на одній нозі, а там, де повинна ступати друга нога, тепер ставав загострений, дерев'яний костур. Трохим перехилявся трохи на лівий бік, притримував костура рукою і допомагав йому ставати на стежку там, де треба. А музика гриміла. Мішалася з веселим сміхом молоді й розплівалася по гаю. Трохим зійшов зо стежки, побачив між гущавиною ліщини лавку і сів на ній, поставивши костура біля себе. Над його головою пролетіла зозуля, присіла на сухій гілці і закувала: "Куку! куку! куку!" Трохим зігнув голову на груди, дивився на землю і в цю хвилину нічого нечув, окрім биття свого власного серця, нічого не бачив, окрім кількох круглих ямок на стежці, які витиснув його костур. А музика все грала. Разом із запахом і чаром весни сповнювала собою ввесь гай. Трохим піdnis свою засмучену голову і побачив, що звідси, де він сидів, було якраз видно на майдан, де танцювала молодь. Він пізнав там Наталку Чернякову, Оксану Загребельну, Петра Зінькового... Це колишні найближчі його друзі. Але тепер, він сам це добре усвідомлював, що він каліка і ім тепер непотрібний. Не тільки ім, але ні кому він непотрібний. Він не може ходити, не може забавлятися, танцювати... Для нього музика на завжди зробилася чужою, далекою, а він таким же далеким для музики. Не треба йому молоді, весни, квіток, а його місце тепер в якомусь монастирі, в якомусь притулку для старців і калік...

Не міг сидіти Трохим на лавці, не міг далі слухати веселої музики, бачити цю безжурну, здорову молодь. Тому встав, притримав костура рукою і хотів іти. Але відчув, що не зможе зробити й одного кроку, бо від сидіння здорована нога стерпля і цілим тілом проходила якась неприємна млість. Трохим підвівся, але знов безрадно сів. У

цю хвилину стежкою проходили дівчата і бачили, як Трохим, тримаючись однією рукою костура, а другою лавки, сідав, мов хворий, мов старець. Дівчата подивилися в його бік і миттю побігли в напрямку майдану. Від цього Трохимові стало ще більш болюче. Він зігнувся на поруччя лавки, закрив обличчя рукою і тиснув у собі біль своє становища, своєї нещасливої долі.

Високо над гаем усміхалося сонце, знов десь далеко кувала зозуля, пахла черемха.

Трохим, кульгаючи, ішов додому. Проходив біля старого дерев'яного млина й почув нараз якийсь тужливий незнайомий спів, що долітав з недалекої хати. Він зупинився.

— Не стій і не слухай, Трохиме, — почув він за собою. Трохим оглянувся. За ним стояла тітка Ксенька з коромислом і порожніми відрами.

— Не слухай, Трохиме, бо то небезпечно. То, кажуть, така сила, що послухаєш раз, а вже тебе буде туди тягнути. Краще йди додому.

— А хто це співає? — спитався.

— Та то ж ті євангелісти, штунди. Раніш, коли ти ще був у дома, іх не було, а тепер, дивись, і зібрання мають свої... Сьогодні приїхав до них з міста їхній проповідник і це вони так співають.

Тітка Ксенька подивилася на Трохимів костур, потім на Трохима і замовкла. Набрала води і чимскорще пішла дорогою за млин. Трохим, опершись на перелаз, усе стояв і слухав спів. Під лотоками дзюрчала вода і йому здавалося, що це дзюрчання води і цей спів творили якусь спільну мелодію, якусь іншу чарівну музику й не таку, як він чув у гаю. Він обережно переліз через перелаз і пішов через город до хати. Чого він ішов, Трохим і сам не знав, але відчував, що тягне його туди якесь сильне бажання, хочеться йому послухати цієї незнайомої пісні, побачити, що там за люди.

Став під плотом, притиснувши костура рукою, і слухав пісні. Зрозумів навіть слова:

"В твоїм серці смерти холод,
Темрява нічна;
Як відчинеш Йому серце, —
Стане там весна.
Річ свята Його поллеться,
Як небесний спів...
Чуєш — стука, чуєш — каже:
— Відчини Мені!"

Господар Оліян Колісник підійшов до Трохима і члено попросив його до хати. Трохим не мав бажання заходити, але не смів також відмовитися. Пішли разом з Оліяном. Трохим ішов попереду господаря, а коли ступав по дерев'яних сходах, чув, що Оліян легенько підтримав його під руку. Цей дотик чужої руки був такий ніжний, та-кий деликатний, мов це була рука матері.

У просторій хаті Трохим побачив багато людей. Впереді стіл, покритий білим накриттям, букет з черемховою і багато книжок. Якийсь незнайомий чоловік стояв за столом і читав щось з невеликої книжечки. Потім промовляв до зібраних, положивши книжку перед собою. А говорив він так, як Трохим ще ніколи нечув. Він казав, що Бог всіх людей любить, всіх закликає до Себе, всім хоче простити їх гріхи і дати людям Царство Небеснє. Потім знов співали: дружньо, бадьоро, з чуттям. Було там багато молоді, але були вони якісь не такі, як Наталка, Оксана, Петро та інші дівчата і хлопці, які танцювали в гаю. Були вони всі молоді, гарні, здорові. Нараз Трохим відчув, що він і тут зайвий, що тут йому також немає друзів. Важкий біль, мов камінь, тиснув його стомлене серце, зболілу душу сповняла якася невидима темрява, чорна ніч.

— Прийдіть до Мене всі знеможені, — каже Христос, — прийдіть до Мене всі. — Це знов проповідник. — Багато в світі горя, багато зла і нещастя. Людина не може ніде знайти спокою для своєї душі. Тільки Христос дає спокій... Він — добрий Господь... Він тягар нашої душі знає... Рахує Він наші слізози, бачить наші болі... Прийдім до Нього в наших молитвах, з ранами нашої душі і Він пошиле нам відпочинок... Хто хоче молитися Йому і сказати Йому своє горе, розкрити перед Ним серце?... Зробіть це сьогодні й ви відчуєте справжню весну життя, цілющі проміння вічного сонця — Христа, переживете велику подію і будете щасливими... Прийдіть!...

Проповідник ще щось говорив, але Трохим не чув нічого. Гіркий біль стиснув його серце, а в душі творилося щось страшне, незрозуміле. Він схилився на поруччя лавки. Чув, що до очей підходять слізози і він не всилі їх вгамувати. Ось вони зараз проб'ються крізь усі перешкоди, а тоді вже ніщо їх не стримає. Трохим відчув, що йому конче треба перед кимсь вілити свій жаль, своє сердечне горе. Але він знов, що всеодно з людей його ніхто не зрозуміє, а хоча й зрозуміє, то становища його ніхто не облегчить. Немає на світі людини, яка б допомогла йому. І вперше ось він тут почув, що є хтось, що і його, бідного каліку любить, знає його душу, його серце. Це Ісус

Христос. Він рахує ті слізози, що ось в цю хвилину рясні стікають Трохимовим обличчям. Він все, все знає... Ісус... Спаситель...

Ці слова були для Трохима новими, незнаними досі, але вони були такі теплі, такі цілющі. Якраз такі, яких йому треба.

Всі схилилися на коліна і почали молитися, а Трохим сидів і плакав. І в цю хвилину чиясь рука торкнулася його плеча, хтось тихо промовив: “Моліться і ви, Бог любить вас... Моліться...” Що було з ним далі, Трохим не пам'ятав, але він знов, що він молився. Він виказав Богові всі слова свого серця, всі свої скарги, все те, що так мутило його душу.

Біля себе він побачив багато людей, а також проповідника. Всі підходили до нього, брали його руку, стискали її, чомусь називали його своїм братом. Трохим відчував, що від всього цього йому так добре, так солодко на душі. Серце його було вщерть переповнене якоюсь неземною радістю, якимсь незмірним щастям, теплом і задоволенням. Аж тепер він побачив, що оті його односельчани, його сусіди були такі близкі йому, такі добрі. Тут і молоді хлопці, дівчата і всі хочуть чимбудь показати Трохимові, що вони справді люблять його, співчувають йому. Про це говорять їх обличчя, їх очі.

Надвечір Трохим повертається додому. Разом з ним ішов проповідник. Вони пройшли через город на греблю і розмовляли між собою, мов давні приятелі. Сонце сідало за тополі гаю. Під лотоками хлюпотіла вода, щебетали ластівки і скрізь розносився запах черемхи. Була весна. Трохим ішов і відчував, що ця чудова весна завітала сьогодні і до його зблідлого серця. Вона принесла йому радість і спокій у Христі Ісусі.

ЖУРАВЛІ

Чи ти коли придивлявся,
Друже дорогий,
Як летять осіннім ранком
Журавлі в вирі?

Відлітаючи, співають
Зажурено: “кру!”
І ховаються в тумані
За сіру гору.

Чи ти думаєш про це,
Друже дорогий,
Що й дні наші відлітають
В далекий вирі.

Відлітають дуже скоро,
Ідуть в забуття,
Рік за роком проминає
Наше все життя.

Десь ховається в тумані,
В далекій імлі...
Відлетимо, друже, скоро,
Так, як журавлі.

КОЛИСЬ І ТЕПЕР

Бувало сонце сяде за горою,
Над річкою пливе вечірня мла,
Хлюпочуться качки між осокою,
А я вертаюся із поля до села.

Хоча щимлять від праці руки й ноги,
А на душі так радісно мені;
Зійду в долину з шумної дороги,
І присяду у вечірній тишині.

З діброви ніжний вітер повіває,
Бринить на лузі спізнена коса,
Десь в конюшині пташечка співає,
На ниви й гори падає роса.

Хвилюється пшениця, мов би море,
Далекий захід полум'ям горить;
Ще мить і небо ясне та прозоре
Свої вечірні зорі запалить.

До пізна я сиджу один на полі,
В руках тримаю вила і граблі,
Там забиваю всю свою недолю,
Г'ю чар і запах рідної землі.

Як сутінки спускаються на ниви,
Я стежкою пряму до села,
І чуюся, що я такий щасливий,
Й моя душа знов силу віднайшла.

І в серці пісню радісну співаю,
Тому, хто всю природу сотворив,
Хто голос дав пташкам в зеленім гаю
І дав красу для рідних наших нив.

Колись було... Але тепер немає...
На чужині нема таких полів;
Хоч пташка часом десь і заспіває,
А не такий її веселий спів.

Виходжу сам вечірньою порою
Під темний ліс і дивлюсь в далечіні;
Вмишаюсь там соленою слізовою
І довго молюся за свою Волинь.

РИБАЛКА

Велике й червоне сонце щойно показалося з-за високих струнких тополів, що росли кругом церкви. Воно золотом розсівало над Загайцями, всміхалося до природи і купалося в сивому тумані весняного ранку.

Був якийсь присвяток і в Загайцях ще всі спали. Відпочивали від щодennих турбот і праці. Гнат попередив сонце і давно вже був на ногах. Він був рибалкою, а тому й сьогодні встав так рано, бо збирався на лови риби. Виніс зо стодоли дві довгих вудки, а з сіней порожнє відро на рибу. Зачинив тихо за собою двері, взяв вудки і пішов стежкою через сад. Холодна роса хлюпалася по його босих ногах, але він, закотивши штани вище колін, сміливо ступав по траві. В саду весело співала пташина, а на самому вершку всхлої черешні голосно кувала зозуля.

Гнат ішов стежкою через сад, потім вийшов за кущі й пішов польовою доріжкою в напрямку Горині. Недалеко дороги тягнувся широкий лан панської пшениці, а за пшеницею білим рядном розстелилася гречка. Кругом на полі було тихо, лише десь далеко було чути тарахкотіння порожнього воза. Рівна польова доріжка тягнулася між високими стінами жита і була скроплена нічною росою. Гнат лишав за собою лапаті сліди босих ніг і знав, що перед ним ще сьогодні ніхто сюдою не йшов. Ось він минув великий круглий хутір з дерев'яним вітряком, а там далі вже було видно загаєцькі сіножаті. Блищала нерівна смуга Горині. Гнат пройшов ще кілька загонів і відчув на собі холод, яким дихало на нього з близької води. В тумані пролетіло кілька диких качок. І знов скрізь було тихо.

Прийшовши до річки, Гнат вийняв з кишені шматок білого пшеничного тіста, відломив маленьке зеренце, наложив на гачок і кинув у воду. Гачок впірнув, а на поверхні води залишився білий поплавець, зроблений з гусичого пір'я. Він обкрутився кілька разів на місці, зачепився за якесь стебло, що стирчало з води і став. З води випливло кілька маленьких бульочок, заблищаючи на сонці і собі стали біля поплавця, інші попливли з водою. Гнат закинув другу вудку, присів на траві й чекав, поки риба дастіть про себе знати. Вдивлявся в два поплавці на поверхні води, але вони були нерухомі, мов би приросли до свого місця. Потім один заворушився, кивнув Гнатові, щоб він був уважний, покрутівся на місці й поплив на середину ріки. Гнат шарпнув вудкою, але на гачкові нічого не було. Закинув на друге місце і знов чекав. Над річкою пролітали водні метелики, присідали на траві, що росла

над водою, і грілися до сонця. А Горинь хлюпалася і тихо пливла між оброслими берегами.

Нараз один з Гнатових поплавців раптово впірнув і було видно, як плив під водою до другого берега. Гнат шарпнув. На березі билась об траву велика біла риба. Другий поплавець захитався на воді і за хвилину довгий окунь тріпався в сильних Гнатових руках. Гнат тішився, що був добрий початок. Такого ранку завжди добре ловиться риба і Гнат це знає, бо не один такий ранок він провів ось тут на березі Горині. Старим він був і славетним рибалкою. Тут він знає кожний заварот річки, де яка глибінь. Тут все йому знайоме і дороге.

Гнат сидів на березі, дивився на поплавці і за кожним разом відчіплював з гачка нову рибу. Сонце котилося все вище і вище. Діти гнали овечки на поле, бігали по дорозі й галасували. З-за гори вийшов якийсь чоловік. Пустився на греблю і затягнув на всі сіножаті пісню. Коли він наблизився до Гната, цей відразу пізнав відомого на всі Загайці п'яницю Оришка. П'яній притримувався за верби і шов у напрямку річки. Падав на землю, потім зводився на палицю і шов далі. Прийшовши над річкою, постояв якусь хвилину, щось пробурмотів до себе і пустився переходити вузькою кладкою на другий берег Горині. Кладка загойдалася, Оришко спіткнувся, замахав без радно руками і полетів до води. Гнат чув, як вода забулькотіла, скоро покинув вудки і побіг до кладки. Оришко бовтався в річці, дряпався на високий берег, але бистра течія води шарпала намоклі поли його жупана, відриваля його від берега і несла дальше. Ще одна хвилина і він опиниться на широкому коліні, де хлопці купають коні, а там глибоко-глибоко. Не думаючи довго, Гнат скочив до води, однією рукою скопив полу Оришкового жупана, другою тримався за корінь верби, тягнув до себе п'яного. Тягнув з усієї сили, а холодна вода заливала йому уста й очі. Оришко махав руками, порскав, кричав і боронився.

— Мовчи, не борітайся, п'янице, то вирятую. Шкода твоєї бідної душі і діток, яких можеш осиротити... Пустися руками... Ну... Ось так... Так... — казав Гнат.

Він тягнув Оришка на берег, а той безрадно волік мокрими ногами по траві і стогнав. Когось лаяв і темні п'яними очима дивився на Гната.

На греблі показалася підвoda, що їхала в напрямку Загаєць. Гнат перебіг через кладку і став на греблі. Підвода під'їхала. Це Василь Задорожний вертався з млина. Гнат оповів йому випадок з Оришком і просив взяти п'яного до села. Вони обидва прийшли до Оришка, взяли

його під руки і поклали на віз. Гнат забрав відро з рибою, вудки й собі поїхав додому.

— О, то ти ловив рибу! — казав Задорожний. — Гар на риба!... Такого теплого ранку добре ловиться... Колись і я любив ходити, але тепер немає часу. І ото такого щупака зловив, — сміявся, показуючи на Оришка. — Ото щупак!... П'яница... Було не рятувати і хай би згинув нечистий п'яняуга. Такого не жаль...

— Та жаль, знаєте, дядьку, душі його. Була б загинула, а так може ще чоловік покаятися і спасеним бути. Я був би мав гріх, коли б не вирятував його. Шкода, знаєте...

— Покаятися, кажеш? Чекай, Гнате, що він тобі покається. Він змарнував половину свого господарства і з ним мучиться жінка та діти. Жаль тільки їх... Ale без нього може б їм краще було. Ти кажеш, що він може покаятися? А скажи, ви б його прийняли до своєї Церкви, коли б він, по твоєму, покаявся? Га, прийняли б?

— О, так, дядьку, прийняли б, коли б він щиро покаявся, — відповів Гнат. — Господь прощає людям всі гріхи, коли вони каються і перестають грішити. Господь не такий, як ми, жорсток і недобри. Він милосердний і все нам прощає. Так, дядьку!...

Задорожний махнув над кіньми батогом, покивав головою і нічого більше не сказав. Віз тарахкотів, підскакував на вибоях дороги, а п'яна Оришкова голова, лежачи на опалці з сіном, і собі підскакувала в такт коліс. Оришко спав. Мокра його голова, пригріта сонцем, курилася сивою парою. Вони їхали до Загаєць, зустрічали дорогою людей і Задорожний, сміючись, показував на Оришка і казав:

— Можете йти ловити рибу. Велика риба розвелася в нашій Горині... Ось, дивіться, якого щупака зловив Гнат!... Правда?... Ото риба!...

Люди підходили до воза, дивилися через драбину і голосно сміялися.

Приїхали до села. Віз вкотився в маленьку вуличку, обернувся біля ворин дерев'яної криниці і затримався перед поломаними воротами. За ворітами стояла маленька з почорнілою солом'яною стріховою хатиною, біля хати причепа на гусі і широке подвір'я, поросле густим споришем. Це було господарство Оришка.

Задорожний гукнув з вулиці, і з хати вийшов обдертий хлопчина.

— Де мати? — спітався Задорожний.

— Мама хворі і не можуть вийти, — відповів хлопець.

Гнат зліз з воза, поставив відро з рибою під плотом і почав стягати непритомногого Оришка. Хлопець побачив

тата, закричав з переляку і побіг до хати. А Гнат тягнув п'яного до воріт. Оришко стогнав, боронився, плутав ногами, пробуючи ними ставати, мов дитина, що вчиться ходити. Потім зробив кілька непевних кроків. Гнат тримав його під руки, і так вони дійшли до причепи. Тут Гнат поклав п'яного на солому, стягнув з нього мокрого жупана, прикрив якимсь рядном і пішов до хати. Там він побачив велике горе Оришкової сім'ї. В хаті було не заметено, не палено і брудно. Три маленькі хлопці сиділи на долівці й іли холодну вчоращеню картоплю. Мати лежала на ліжку, прикрита старим кожухом, і важко стогнала. Побачивши Гната, заплакала і тихим голосом проговорила:

— Він уже знову п'яний?... Ох, Боже, Боже!... Не вітримаю вже... Ось два дні, як у хаті не палено, діти сидять без хліба, а він пішов, п'є цілими днями і ночами. Продав останню конину і напевно, що вже пропив...

Гнат присів на ослоні і розказав сьогоднішній випадок, що стався з їх батьком. Його слухала переляканана, хвора мати і слухали діти. Потім Гнат дістав з полиці порожню посудину і висипав усю рибу з відра. Взяв вудку і пішов додому.

Десь за півгодини Гнат повернувся разом з двома жінками — членами загаєцької Євангельської Громади. Всі вони щиро взялися до праці. Гнат нарубав дров, позагрібав граблями подвір'я, а жінки прибрали в хаті, напалили піч і насмажили риби. Потім помили дітей і перестелили ліжко хворій матері. Принесли з собою хліба, молока та всього іншого. Оришкова хата обновилася, через виміті вікна всміхнулося сонечко. Хвора не могла надивуватися з доброго вчинку чужих людей.

— Защо ви мені таке робите, добре люди, — казала.
— Я ж вам чужа і ніколи на таке не заслужила... О, як я вам вдячна, і нехай Господь вам сам заплатить за те.

— Богові дякуйте, — казав Гнат. Нічого то такого великого не є, що ми вам робимо. Хочемо вам тільки трошки допомогти в ім'я нашого Спасителя Ісуса Христа. А ми вам не чужі, бо ж всі ми діти нашої рідної землі, діти одних Загаєць і діти одного Небесного нашого Батька. Йому ми повинні служити всім, хто чим може. Ось дастъ Бог ви виздоровіте, поправитеся і все буде гаразд. Не журіться і не плачте, бо від того гірше стати може. Ми будемо вам допомагати, а також я поговорю з вашим чоловіком і може Господь допоможе йому покинутю ганебну дорогу, на яку він ступив. Господь ось що каже: Послухайте...

— 26 —

Гнат присів на ослоні і почав читати Євангелію, яку приніс з собою. В тому самому часі Оришко проспався і прийшов до хати.

— Сідайте коло нас і ви, дядьку, — казав Гнат, — і вибачайте, що так господарюємо в вашій хаті. Прийшли відвідати вашу дружину, бо довідалися, що хвора. А хворій людині завжди приємно, коли хтось відвідає. Читаємо ось дещо з Слова Божого...

Оришко сів біля мисника на лавку. Був блідий, змучений. В розкуйовданому його волоссі стирчало кілька стебел соломи, на рукаві засохле болото. Він взяв найменшого сина і посадив собі на коліна. Хлопчина пригорнувся до батька і дивився здивовано, то на батька, то на Гната. А Гнат читав. Читав Божі слова і вони, мов щільний лік, спливали на зранені горем і гріхом серця хворої матері й Оришка.

Від цього випадку минуло небагато часу. В родині Оришка настала велика зміна. Він перестав ходити до корчми, сидів у дома, пильнував господарки і дітей. Незабаром Оришків двір був, як двір справжнього господаря. Хата покрита свіжою соломою, нові ворота, нова причепа біля хати, новий пліт. І на диво всім людям з колишнього п'яниці зробився порядний на все село чоловік. Люди в селі говорили, що Оришко продав свою віру, став не людиною, а якимсь нехристом і сміялися з нього. Найбільше в цьому обвинувачували Гната, бо казали, що це все через нього. Але Гнат на це не зважав. Він тішився, що зміг спасти людину від загибелі і вказати їй дорогу до вічного життя і справжнього щастя в Христі Ісусі.

Так, Гнат був добрим рибалкою, бо вмів ловити не тільки рибу, але й людські душі для Царства Божого.

**

Мій Господи, мій Боже Милосердний,
Як важко на душі, коли я пригадаю,
Як Ти любив, усіх любив до смерті...
А я любови дуже мало маю.

Святий Твій образ і вінець терновий
Стоять постійно перед моїм зором...
О, Господи, навчи мене любови,
Навчи мене дитячої покори.

— 27 —

Приятелів я вмію полюбити,
Бо знаю, що вони й мене кохають;
Але з недругами так важко-важко жити,
І це душа постійно відчуває.

А Ти ж усіх, любив усіх безмірно,
І тих, які знущались над Тобою,
Ти переніс страждання всі покірно,
І все покрив мовчанкою святою.

Всім ворогам простив за всі знущання,
Отим катам безбожним і жорстоким,
За Свої кривди, за поневіряння,
За рани серця темні і глибокі.

Душе моя! Прислухайся до того...
Господь тобі бажає силу дати.
І ти в ім'я Спасителя Святого
Всі кривди зможеш недругам прощати.

З ВІРОЮ

У світі цім багато є зневіри,
Багато сліз, страждання і відчаю.
В душі ж моїй я маю Божу віру
І з вірою я путь свою звершаю.

Крізь гострі терни йде моя дорога,
А впереді усе темрява сіра,
Спіткнуться часом слабі мої ноги,
Але в душі жевріє Божа віра.

Спаситель Сам іде в путі зо мною
Ї не дасть мені страждання Він над міру;
Мене веде Він сильною рукою,
Щоб у душі не згасла Божа віра.

Не довго ще, ѹ закінчиться дорога,
Мені привітно сонечко засяє...
А покищо, крізь бурі і тривоги
Я з вірою мандрівку ще звершаю.

6 березня 2003

І

Жовтневий місяць

Приятелів я вмію полюбити,
Бо знаю, що вони й мене кохають;
Але з недругами так важко-важко жити,
І це душа постійно відчуває.

А Ти ж усіх, любив усіх безмірно,
І тих, які знущались над Тобою,
Ти переніс страждання всі покірно,
І все покрив мовчанкою святою.

Всім ворогам простив за всі знущання,
Отим катам безбожним і жорстоким,
За Свої кривди, за поневіряння,
За рани серця темні і глибокі.

Душе моя! Прислухайся до того...
Господь тобі бажає силу дати.
І ти в ім'я Спасителя Святого
Всі кривди зможеш недругам прощати.

З ВІРОЮ

У світі цім багато є зневіри,
Багато сліз, страждання і відчаю.
В душі ж моїй я маю Божу віру
І з вірою я путь свою звершаю.

Крізь гострі терни йде моя дорога,
А впереді усе темрява сіра,
Спіткнуться часом слабі мої ноги,
Але в душі жевріє Божа віра.

Спаситель Сам іде в путі зо мною
І не дасть мені страждання Він над міру;
Мене веде Він сильною рукою,
Щоб у душі не згасла Божа віра.

Не довго ще, й закінчиться дорога,
Мені привітно сонечко засяє...
А покищо, крізь бурі і тривоги
Я з вірою мандрівку ще звершаю.

— 28 —

ВІРА

Як тільки закінчувалося в школі навчання, вони брали свої книжки, зошити і виходили до недалекого парку. Знаходили між двома липами знайому лавку, сідали на ній і пильно вчилися. Нікого вони не зауважували коло себе, нінашо не звертали уваги. Коли ж на міській дзвіниці годинник вибивав дев'ять годин, Микита з Василем ховали книжки і поверталися назад до шкільного гуртожитку.

Сьогодні вони також сиділи на старій, почорнілій лавці, але без книжок. Годинник давно виступав дев'ять разів, а друзі не спішили розходитися. Сьогодні закінчилося в школі навчання і вони востаннє сиділи ось тут. Взутра кожний з них поїде до свого рідного села, зложить книжки десь в затишному місці, а сам піде в далеку, незнану дорогу. Піде боронити свій край. Професор так і сказав учора на прощальному вечорі, що треба всім іти і треба буде шкільну лавку замінити на фронтову лінію. Учні мовчкі вислухали професора і розійшлися засмучені. Всі вони роз'їхалися до своїх домів, а Микита з Василем взутра також виїжджають.

Над зеленим парком розстилилася ніч. Блимали між деревами бліді світла, а далеко було чути голос від'їжджаючого потягу. Василь взяв за руку свого друга, поклав її собі на коліно і сказав:

— Тільки вірмо, Микито, а все буде гаразд. Побачиш. Хоча наші дороги й розійдуться, але, де б ми не були, згадуймо один одного в наших молитвах перед Богом. Ми діти Його і Він нас ніколи не залишить. Маймо лише світло Христове в собі, маймо віру Божу... Господь любить Своїх...

— О, я знаю, Василю, що воно так, але чомусь важко на серці. Нащо нам війна потрібна і хто ж наші вороги, а хто приятелі? Чи ж не всі люди нам близькі й однакові? Всяка війна приносить горе, смерть і сльози... А перед тим, як ми розійдемося, зробім ось таку умову між собою. Після війни давай ми тут зустрінемося, на цій знайомій лавчині, коли повернемося здоровими. Це дуже легко зробити. Може будуть зруйновані наші міста, села, але ми тут зійдемося.

— Добре, але це ж таки важко визначити собі таку пору, — сказав Василь.

— Чого важко? Ні. Ось послухай. Скільки буде тягнутися війна, ми не знаємо, але вона таки колись скінчиться. Наступного ж року, після закінчення війни, прийдім сюди. Прийдім сьогоднішньої дати, п'ятого липня, о

— 29 —

годині дев'ятій вечора. Прийдеш ти раніше, чекай на мене, я прийду раніше, тебе чекатиму. Тут буде наша перша зустріч. На тій самій лавці, де ми сидимо, де ми не раз молилися. П'ятого липня...

Годинник на міській вежі вирахував пізню пору ночі, а друзі ніяк не могли розійтися. Вони розмовляли ще довго, а потім відійшли за кущі і молилися разом. Кожному в очах стояли сльози, а серця були сповнені безмірним горем. Потім розійшлися. Василь повернувся ще до школи, а Микита просто пішов до потягу. Відщукав у самому останньому вагоні порожнє місце, сів і дивився крізь вікно в темряву ночі. За хвилину прийшов ще якийсь незнайомий мужчина і сів навпроти нього. Подивилися на себе, але мовчали. Потяг рушив і за вікном загойдалися світла міста. Микита вийняв Євангелію і положив перед собою.

— Чи можу знати, що за книжка у вас? — зацікавився незнайомий.

— Євангелія, — сміливо відповів Микита.

Незнайомий зміряв Микиту здивованим поглядом, але нічого більше не сказав. Їхали якийсь час мовчки. Вагонами пройшов кондуктор, перевірив квитки і вийшов. За стіною, у другому переділі, заплакали третячим голосом струни гітари. Хтось пробував співати тиху мелодію.

— І ви вірите в Євангелію? — спітав нараз незнайомий.

— Так, вірю! — відповів знову Микита. — Вірю, бо ця книга дала мені життя. Раніше я шукав смерти, бажав не жити, не мав жодної мети в своєму житті, бажав наїтіть поповнити самогубство, але ця книга зробила мене новою людиною і врятувала мене. Тому я не можу в ній не вірити.

Незнайомий посміхнувся, зняв окуляри, витер їх полою піджака і пересів на лавку біля Микити.

— Все це, молодий чоловіче, неправда, що ви сказали. Вибачте, але так є. Євангелія — стара віджила книга, повна неймовірних переказів та легенд. Я дуже дивуюся, що ви в нашому часі ще вірите тому. Ми живемо в часі великого розквіту людської культури й цивілізації, а тому вірити в Євангелію не можемо. Ось, наприклад, ви вірите в Бога, в душу, але скажу вам, що я є кільканадцять літ уже доктором-хірургом, оперував багато людей, працював в багатьох лікарнях, бачив, як вмирали люди, але душі я ще не бачив ніколи. Це вірування, не забудьте, простолюддя, середньовіччя, але для нашого віку, нашого часу воно не надається... За кілька ось днів я іду на

фронт, як лікар, і напевно доведеться не одне життя рятувати від смерти, але душі напевно я ніде не побачу і не знайду. Я певний того, молодий чоловіче...

Микита слухав, але слова незнайомого не робили на нього жодного враження. З подібним твердженням він зустрічався скрізь і це йому не було новинкою. Його віра була тверда, мов криця, непорушна, мов скеля.

— Це ваші власні думки, пане докторе, — відповів він, — а також думки всіх безбожників, але я Євангелію й науку Христову знаю не з теорії, а пережив її практично. Я її пережив своїм життям, і коли б сьогодні стратив віру в Євангелію, то не мав би жодної мети в житті. Я б не бажав існувати в цьому вашому культурному світі. Ви тільки відкрийте очі і придивіться, що це за культура. Чи ж не краще колись було на світі, як не було ще тієї вашої культури? Було більше згоди між людьми, не лилося стільки крові... А що торкається душі, то коли б ви оперували мене, то моєї душі також не знайшли б. А вона ось говорить з вами. Не знайшли б також у мене знання французької мови, знання музики, не знайшли б любові до моєї матері, не знайшли б моєї віри, мого якогось бажання, але це не означає, що того всього в мене немає. Ви дивуєтесь, що я вірю в Євангелію, а я дуже дивуюся, що ви не вірите в те, чого не можете бачити, до чого не можете торкнутися вашими руками. Бо, чи ж мало є на світі речей, яких ми не бачимо, але вони таки існують? Скажіть?...

Доктор хотів щось відповісти, але в цю ж мить світло згасло, потяг раптово заскрипів і почав зменшувасти свій біг. В темному коридорі почувся тривожний голос: “Налет! Ворожі літаки!” За хвилину потяг став серед густого соснового лісу. Люди повиходили і розбіглися між кущами. Далеко було чути мотори літаків, а потім голосні вибухи бомб. Небо запалилося далекою загравовою пожеж. Тряслася земля, палахкотіла червона дaleчинь. Потім все стихло. Люди повиходили з кущів і потяг чорною гадюкою знов посунувся в темряву ночі.

Микита знайшов знов свій переділ, сів біля вікна, але тим разом був уже сам. Доктора не було, і їх розмова так і лишилася недокінченою.

Приїхав додому, тільки побачився з родиною і другого дня вибирався знов у далеку дорогу. Був приділений до санітарної групи й незабаром опинився під самим фронтом. Кругом нього йшло люте і завзяте змагання зброй. Люди вмирали. Лягали на полі бою батьки далеких сиріт, лягали сини засмучених бідних матерів. Проливалася

людська кров. Смерть збирала своє рясне жниво і на кожному кроці ходила за Микитою. Але Господь його чудово зберігав. Кілька разів їхня частина виривалася з оточення, пробивалася крізь вогонь, проходила лісами, ярами. Він бачив, як гинули його друзі; багатьох він поховав власними руками, багатьом засвідчив перед смертю про Христа і був для них потіхою в останні хвилини їхнього життя.

Минали дні довгі й жахливі. Минули так місяці й роки. Війна забирала мільйони людських істот. Здавалося, що не буде тому кінця, немає сили, яка б стримала ще лихоліття. Але ось над світом пролунав радісний і довгожданий гомін спокою. Микита повернувся до рідного села. Батька не застав у живих. Рідне село було зруйноване. Кожного дня воно переживало смуток і радість, бо щоденно хотісь з молодих людей повертається додому, та-жож приходили сумні вістки, що багатьох мешканців села вже ніколи не повернуться під рідну стріху. І плакало село, сумувало...

Микита пригадав свого друга Василя. Почекав, поки наладилася пошта й написав листа. Чекав кілька місяців, але не було жодної відповіді. Коли ж надійшло п'яте липня, він поїхав до умовленого місця в парку. Велике, колись гарне місто, було тепер напів зруйноване. Багато дерев у парку було вирваних з корінням. Скрізь видно сліди бомбардувань. Микита йшов знайомою стежкою, а думки минулих років розмотувалися в голові, мов нитка з клубка. Все тут було таке близьке йому. Тут пропливла його молодість і тут він колись пізнав Бога. Ось тут, на тому місці, де колись стояла їх лавка, вони разом з Василем молилися. Тут вони розмотували пляни майбутності, шукали правдивої відповіді на всі життєві питання. І все це тепер пішло в далеке забуття, все минуло.

Микита побачив, що там, де колись стояла лавка, тепер було порожнє місце. Стояли лише старі липи, тримаючись корінням землі. Микита сперся на одну, схилився і задумався. Сполохані думки втікали в безвість, а на їх місце прилітали нові. В парку було тихо. Подивився на годинника. Зближалася дев'ята, але на стежці, що вела до лип, нікого не було видно. А він стояв з опущеною на груди головою й чекав. Ще кілька хвилин залишилося до дев'ятої, але нікого не було. Потім почувся голос з міської вежі. Раз, два, три... п'ять... сім... дев'ять... Микита рахував і чув, як дев'ять разів стукнуло його серце, дев'ять цвяхів забив там якийсь важкий невидимий молот. Нема... Пустився йти, але щось тримало його ноги. Стояв і чекав.

— 32 —

На противлежній стежці з'явився якийсь старий незнайомий чоловік і, опираючись на костура, йшов між кущами, озираючись навколо. Здорова його нога була взута в подергій черевик, а порожня штанина безрадно тріпалається там, де ступав костур. Микитове серце затремтіло. А ну ж це Василь. Він перейшов за кущі став на стежці, але переконався, що помилився. Це не був Василь. Каліка минув Микиту, обійшов кущі, а потім назад повенувся. Прийшов на стежку, яка вела між липами, розглянувся кругом себе і став на тому самому місці, де була колись лавка. Спер костура на липу і сам оперся, витираючи піт з чола. Микита пройшов біля нього, приглянувся, але ще раз переконався, що це таки є Василь. Вже пустився йти далі, але каліка вмить запитав:

— Вибачте, молодий чоловіче, може ви будете Микита, який мав сьогодні зустрітися тут зо своїм другом Василем?

Микита кинувся до каліки.

— Так, так, пане, це я. Я вже довго ось тут чекаю... Нема Василя... А ви хто? Скажіть!... Ви знаєте щось... Скажіть, благаю вас!...

Каліка важко зітхнув.

— Знаю я про вашого друга, знаю. Він власне мене просив, щоб прийти сьогодні сюди, та сказати вам, щоб ви на нього не чекали. Він вже ніколи сюди не приде і просив переказати вам, що буде вас чекати на небі... Пропросив сказати, щоб ви йшли тією самою дорогою, що й він, а там зустрінетесь.

Микита чув, як серце його стиснули залізні обійми і захиталася під ногами земля. Він схилився на липу і закрив обличчя руками.

Каліка взяв його плече:

— Не плачте, Микито, — казав. — Не можна так... Василь вмирав з радістю і не жалів того. Заснув з великою вірою і тепер він у царстві Бога. Через смерть вашого друга Василя, я пізнав Христа. Все своє життя я був безбожником, але Василева смерть мене врятувала... Бачив, умирали сотні й тисячі людей, але такої смерті, як Василева, ще ніколи не бачив. Перед самою смертю співав, молився і казав, що йде до неба. Свідомо це все говорив. Заснув у мене на руках... Ще встиг мені переказати, щоб тут вас зустріти. Щасливим тому почуваюся, що міг виконати його останню волю... Не плачте, Микито, дякуйте за все Богові. Така Його Божа воля...

Микита заспокоївся. Витер заплакані очі і взяв каліку під руку. Відійшли з-під лип на недалеку лавку, і Ми-

— 33 —

кита просив усе докладно йому розповісти: як був ранений Василь, коли саме вмер, де спочиває його тіло. І каліка розповідав.

Надворі почало темніти. Між деревами ходила вечірня прохолода. Микита з калікою встали і пустилися йти до брами.

— А я до самого останку вперто противився Богові,— продовжував каліка. — На свою освіту надіявся. Але потім побачив, що жодна освіта є ніщо в порівнянні з вірою, яку мав Василь. Що ж може дати таку відвагу і мужність з радістю вмирати? Віра!... Пригадую, що перед самим виїздом на фронт я ще сперечався в потязі з одним юнаком і намагався доказати йому, що немає Бога. Коли ж налетіли літаки, ми розбіглись по лісі й я тоді третмів під кущем і боявся за своє життя. Я не мав віри... Василь же ніколи смерти не боявся. Ось це віра!.. Велика віра...

— Стійте! — вмить скрикнув Микита. — Я вас пригадую собі. Пізнаю, пізнаю... і ніяк не можу пригадати, де я вас бачив. Аж тепер пригадав... Це ж я був тим юнаком, що тоді розмовляв з вами в потязі... Так, це ж ви... Тоді ми розмовляли про душу... Пам'ятаю, мов це було сьогодні. Так... Мені було тоді вас жаль, що ви не знаєте правди. Дивні Божі дороги...

Микита взяв каліку за руку, потім обійняв за шию і вони почали ціluватися, мов два рідних брати, що давно не бачилися. Виходили з брами, а небо всміхалося їм ясними зорями.

Над парком стелилася ніч.

МЕНІ ЖАЛЬ...

Мені так жаль тих квіточок,
Що відцвіли.
Недавно ще такі рясні
Вони були.

І квіточки схилилися,
Сумні стоять,
Зажурено, тихесенько,
Щось шепотять.

Тепер зі'яв їх гарний цвіт,
На землю впав,
Ніхто ним не цікавився
Їх не позбирав.

Коли погляну на квітки,
Сумую я,
Бо так минула і пройшла
Весна моя.

Літа найкращі відцвіли,
Веселі дні
Ніколи вже не вернуться...
Ой, жаль мені!

ВДОВА

Вже темний вечір над селом схилився,
В діброві вітер сумно завиває;
Рогатий місяць виплив над полями,
Сріблом долини й гори обливає.

Сидить вдова на лавці під віконцем,
Хоч пізно вже, не хочеться їй спати;
Єдиний син її прийшов з роботи,
Й на ліжко положивсь відпочивати.

Вдова присіла біля свого сина,
На груди капали рясні слози,
Життя своє минуле спогадала,
Як у зимі вона в страшні морози

В'язчину дров несе бувало з ліса,
А сніг сліди за нею засипає,
Прийде до хати втомлена й безсила,
Малий Петrusь за хлібом вже питає.

Пригорне сина, чимсь його потішить,
Під зимною притуляться стіною,
Розкаже, як в війні забили тата,
І гірко плаче мати з сиротою.

Прийде Різдво, а в них холодна хата,
І коляди ніхто їм не співає,
Але в цей вечір бідна вдова-мати
Про Бога синові розповідає.

І ці слова на добрий ґрунт упали,
Христос родився в серці її сина,
До її хати радість завітала,
Забулися давні гіркі години.

Минуло все — вона тепер щаслива:
Петrusь працює й гарно заробляє,
Вдова неходить боса та голодна,
Бо син її в Христі перебуває.

Було вже пізно. Темна ніч навколо...
В хатині бідній ще молитву чути:
“О, Боже мій! Я про одне благаю,
Дай, щоб Петrusь Тобі міг вірним бути”...

Вдова схилилась сумно під стіною,
До Бога щиру просьбу засилає,
А ясний місяць, випливши з-за хмарі,
Бідні хатину сріблом обливає.

МОЛИСЬ!

Молись тоді, коли ослабне віра,
Коли в путі зовсім вже знемогаєш.
Знай, що у Бога ласки є без міри
І знай, що Він про тебе пам'ятає.

Молись в хвилину горя і недолі,
Коли ти впав і важко тобі встати;
Коли ти сам, мов та билина в полі...
Господь тобі бажає поміч дати.

Молись Йому так просто, як ти вміеш,
І Він почує всі твої благання,
Твою журбу Він, мов туман, розвіє,
Лише молись й молися без вагання.

Молись, коли прийде найбільше горе,
Й життя твое, мов море, захвилює,
Коли погасне ясне сонце й зорі...

Молись тоді, і Бог тебе почує.

Молись, молись, бо це одна дорога,
Щоб спокій серцю втомленому мати...
Молись Йому, розсіться тривога
І серце буде в радості співати.

ПСАЛОМ 121

Свої очі я зводжу на гори,
Звідки прийде мені допомога, —
Мій Господь пошле радість у горю,
Моя поміч від Господа Бога!

Він не дастъ захитатись в дорозі,
Він, мов сторож, не спить, не дрімає.
І коли я впадаю в знемозі,
То Він поміч мені посилає.

Сам Господь — моя тінь по правиці,
Скрізь за мною слідять Його очі;
Серед дня мене сонце не вдарить,
Ані місяць глибокої ночі.

Хоч і сонце зайде за горою...
Він мене стерегтиме від злого,
Проясниться моя путь-дорога,
Бо Господь йтиме всюди зо мною.

І нічого не вдіють злі люди,
Бо мене стереже Бог Великий;
З Ним мій вихід береженим буде
І мій вхід відтепер аж навіки!

СПАСЕНИЙ

На дворі була заметиль. Дув холодний вітер, і снігом засипав двері і вікна маленької Юхимової хати.

В хаті було холодно і сумно. Юхим збирався на ярмарок. Насунув на очі велику, кудлату шапку, обмотався башликом і підперезався грубим сирицевим поясом. Потім дістав з полиці гроши, висипав на стіл і ще раз перерахував. Подивився на Харитину, яка мовчки сиділа біля печі і пряла.

— Може в тебе є який гріш, то дай, бо всеодно мені не вистачить на все... Може б я купив які чоботята для Миколи, а коли ще залишиться, куплю Захаркові піджака.

Харитина дісталася з-під подушки замотані в кінці хустини гроши і подала Юхимові.

— Оце все, що маємо в хаті. З самої осені я складала гріш до гроша, бо думала купити щось дітям, але візьми, тільки прошу вважай і не пропий знову. Сам бачиш, що дітиська голі, світять латками, а в хаті пропалити немає чим, навіть лямпи нема чим заблімати... Купи Миколі які чоботята, а що залишиться, то щось і Захаркові...

Юхим розв'язав вузлика, висипав гроши на долоню і знов перерахував, а потім склав до кишені.

— А де ж старі Миколові чоботи?... Миколо, знайди мені свого чобота... Швидко!... Нові будеш сьогодні мати. Миколо...

З печі скочив утішений син, метнувся під лавками, від шукав перев'язаного мотузками з відріваною підошвою чобота і подав батькові. Юхим зміряв чобота ниткою, щось зазначив на халяві, стиснувся тісніше поясом і вийшов надвір. На подвір'ю чекали на нього запряжені коні. Юхим примостиився на санях, замотав ноги в солому і шарпнув кожушаними рукавицями за віжки. Коні пустилися і побігли за ворота.

Незабаром показалося під горою місто. Юхим під'їхав під високий паркан парового млина, прикрив коні по-платаними дергами, повісив на дишлі опалку з сіном, батога взяв під руку і пішов на торговицю. Він біг тюпцем, бачув, що холод пробирається йому десь аж за плечима. На торговиці було вже повно людей. Юхим зайшов до першої крамниці, вибрав пару чобіт, зміряв ниткою і почав торгуватися. Властитель чобіт сказав високу ціну, але відразу спустив кілька золотих, а Юхим кілька набавив. Торгувалися довго. Юхим трохи знався на чоботях. Він оглядав їх зо всіх боків, стукає пальцями по близкучій підошві, пробував чи не паперова, тягнув за халяву, м'яв, знов набавив кілька грошів, виходив з крамниці, божився, що

більше не дасть, сердився, вертався назад до крамниці, голосно зачиняв за собою двері, а потім таки купив. Замотав чоботи в порожній мішок, задоволено кашельнув і вийшов на вулицю.

Став під стіною і рахував решту грошей. Ще трохи залишилося. Напроти нього йшов кум Артем. Шапка його з натягнутим башликом, чоботи обмотані сукном чесерки, довгі вуса, покриті морозом, звисали на самий комір. Привіталися. Зійшли набік, стали під будинком. Вітер дув лютий, морозний.

— Бррр, як холодно, — проговорив Артем. — Ходім, куме, трохи розігріємося... Розкажете, що там у вашій Башарівці нового. Бо в нас таке говорять, ба, щоб навіть не згадувати... Кажуть, що з вашою жінкою щось не теє... Аж не хочеться питати... Кажуть, що записалася до євангелістів. Чи ж би правда, куме?...

— Та ще не записалася, але ходить на ті їхні зібрання. Минулої неділі в нашому селі дали їм доброго прочухана, то може вже й не покажуться, а Харитині я вдома вижену той дур з голови... Я не дозволю... Мені соромно показатися між людей...

— Та ходім, бо справді холодно, — знову Артем.

Юхимові не бажалося десь заходити, бо то слово по слові і треба буде засидітися, стратити, але він не міг відмовитися. Вони ж справді давно бачилися, а колись разом служили при війську, потім разом торгували кіньми. І як же можна отак собі скоро розійтися?

Вони ввійшли до пивної на розі вулиці. Там було вже повно людей. Біля одного стола сиділи, дрімаючи, двоє мужчин, біля другого голосно сперечалося кілька молодих хлопців. Юхим з Артемом замовили по чарці, закуску і сіли біля самого порога. В пивній було тепло. Час за чаркою скоро минав. Вони випили по одній, потім по другій, третій... Язики їхні роз'язалися. Розмова тягнулася довга, голосна... А час невпинно летів уперед. Потім столи почали опорожнюватися. Люди виходили з пивної. За вікнами стихав гамір торговиці.

Юхим і собі став від стола, потягнувся, голосно позіхнув і, вийнявши з кишені гроші, висипав на стіл перед господарем.

— Порахуй, а що залишиться, то віддай, — проговорив, хитаючись.

Господар взяв належну собі частину, а решту замотав назад до хустини і вstromив Юхимові до кишені. Юхим, тримаючись за стіну, дійшов до порога, натягнув на голову шапку і зігнувся під стіл за мішком з чобітими.

— Гей, люди, а де ж мої чоботи? — закричав він на весь голос. — Це ти вкрає мої чоботи, — кинувся до п'яного мужчини біля другого стола. — Це ти?!... Кажи!... Кажи, а то вб'ю... Злодій!...

Юхим скопив незнайомого за голову і почав бити нею об стіл. Той наробив крику, замахнувся і з усієї сили вдарив Юхима в груди. Прибіг господар, зібрав обох п'янин і випхнув за двері.

Юхим опинився на вулиці. Протер очі, розглянувся кругом себе, але не було вже біля нього нікого. Десь подівся Артем, не було мішка з чобітими, згубив батога і шапку. І вмить до нього прийшла свідомість. Він подивився на двері пивної, пригадав усе і хотівся йому кричати, бігти кудись, шукати помочі, шукати загублених чобіт. Він згадав Харитину, Миколу, Захарку... Схопився обома руками за розбурхану голову і пустився бігти вулицею. Зробив кілька кроків, притримався за пліт і чув, що йти дальше не зможе.

— Ану, п'янюго, пора вже додому, — почув за собою.

Юхим оглянувся. Біля нього стояв з великим віником і граблями замітач вулиці.

— Не дивись, не дивись, тільки йди... Пропив, мабуть, усе, що мав... Удома жінка з дітьми може хліба не має... От тобі господар... Тыфу!...

Юхим тримався плota, йшов у напрямку парового млина, а навколо нього все крутилося, втікали назад доми, пліт, люди. Здалека він побачив свої коні, що пови прягалися і збиралася по снігу стебла розкиданої соломи. Сані стояли під парканом, але не було на них ні однієї стеблинни, біля дишля не було також опалки.

Юхим запряг коні, впав на сані і пустився додому. На дворі вже починало темніти. Здіймалася заметіль. Мороз кріпшав, рипів під санями. На полі не було й сліда з дороги. Холодний вітер дув просто в обличчя й немилосердно щіпав за очі, за чоло. Юхим замотав за сані віжки і обернувся плечима до вітру. В голові його стукало тяжкими ціпами, в устах було гірко й неприємно. Він чув, що вітер пробирається йому за шию, сіпає морозом під бородою. Спинив коні, став на санях, тісніше підперезався, насунув щільніше на голову башлика і хотів сісти. Але коні раніш шарнули санями і Юхим, мов тяжкий сніп, упав на сніг. Поки встав, протер очі, розглянувся, то коні були вже далеко від нього. Юхим крикнув і голос його загубився серед розбурханої сніговій. Юхим пустився бігти, але не міг. Ноги його дрижали, голова оберталася, мов колесо. Знов упав на сніг. Довго змагався з вітром, силкувався встати,

а коли насили звівся на ноги, то коней уже не було видно. Юхим усвідомив своє положення і великий жах огорнув його. Як далеко він був від міста, де властиво була дорога, він не знат. Довкола нього лежало безмежне снігове море. Сані тільки що від'їхали, але їх сліда вже не було видно. Вітер кидав холодним снігом йому в обличчя і лютотеготовав.

Юхим насили звівся на ноги. Пустився бігти, але за плутався в полі чемерки і знов упав на сніг. Пробував ще встати, намагався боротися з вітром, але не мав уже сили. А вітер крутився страшним танком кругом нього, кидав йому в обличчя цілі клапти сухого снігу і біг далі по лем. І вмить Юхим почув, що йому так молосно зробилося, а при тому стало якось тепліше. Він сів безрадно на снігу, обернувшись плечима до вітру... До нього підкрадався зрадливий сон... Холодна смерть простягала свої руки. Юхим вголос застогнав:

— Харитино... Діти мої...

Що було з ним далі, він не пам'ятав. Йому тільки снилося, як чиєсь руки брали його за голову, стрясали з нього сніг, клали обережно на солому. Потім бачив у сні Харитину і Захарку, що стояли біля нього і чомусь плакали. Недалеко стояв також замітач вулиці з граблями і махав до нього рукою. Десь іржали коні.

Юхим прокинувся в чужій теплій хаті. Крізь вікна світило раннє сонце й веселкою бавилося на білих стінах кімнати. Він лежав на ліжку, а біля нього сидів незнайомий мужчина.

— Де я і що зо мною? — проговорив Юхим.

— Нічого, нічого, все добре. Що було — минуло, а тепер ви спокійно лежіть, бо вам треба відпочинку, — відповів незнайомий.

Юхим дивився по кімнаті. Напроти нього висів стінний календар, а над календарем картина. Він бачить на картині Христа, Який простягнув руку і хоче взяти з глибокого яру вівцю. Над яром круজляє хижий орел. Ось Христова рука вже близько коло вівці. Ще мить і вона буде врятованою. На другій стіні інша картина, але там нічого немає намальованого, тільки якісь літери. Юхим протер очі, напружив зір і тихо читає: "Покайтесь і вірте в Євангелію". Нараз Юхим усвідомив собі, в кого знаходиться. Він пригадав пивну, Артема, чоботи, опалку, свої коні, сніг з вітром і обличчя його покрилося соромом. Він підвівся і несміливо звернувся до незнайомого мужчини:

— Я вже все знаю... Дякую вам сердечно... Ви мене знаєте... Правда?... Це вже останній раз, коли я пив горілку...

— Божеві дякуйте, бо Він вас урятував. Учора ми вас знайшли в снігу на полі, коли ви були вже близько смерті. Господь так зробив, що нам треба було довше забаритися в місті і знайти вас. Сьогодні ви вже були б не жили. Були б погубили свою душу, осиротили своїх дітей... Господь урятував вас і Йому дякуйте. А те, що ви обіцяєте більше не пити, дуже похвально, але не надійтесь на себе, на свою силу. Просіть Бога, щоб дав вам сили перемогти цей гріх, бо без Його помочі ви нічого не вдієте. Може ви нас і не пізнаєте, але ми вас знаємо. Минулої неділі ви розгњали наші євангельські зібрання в своєму селі, повибивали вікна в Мирона під горою... Це ми вже вам давно простили і просить Бога, щоб і Він вам простиш. Він милосердний і прощає найбільшому грішникові. Вам люди вговорили ненависть до віруючих людей, але за це ми на вас не гніваємося. Ми вас любимо, бо Господь наказав нам усіх любити...

Потім господар приніс Євангелію і читав Юхимові про блудного сина, про десять нерозумних дів, про загублену вівцию. Юхим слухав. Це вперше він чув, що читається Євангелія так виразно, так зрозуміло. Серце його м'якло, смирялося, билося голосно, мов годинник. Він зліз з ліжка, скопив руку господаря і довго її тиснув. Ув очах тремтіли сльози.

— Навчіть мене, що я маю робити? Як мені треба жити, щоб бути чесним і не приносити стільки горя для своєї родини? Я ніяк не можу побороти в собі ось цього гріха. Зарікався багато разів, що не буду вже пити, але ніколи не дотримував слова... Скажіть... Я сам нічого не можу зробити... Я великий грішник...

— Покаятися вам треба, — спокійно відповів господар. — Покаятися, а інше Бог Сам уже зробить для вас... Чи бажаєте, щоб ми разом з вами молилися?

— Бажаю!... Так, бажаю... — майже скрикнув Юхим. Вони стали на коліна і після багатьох років Юхим уперше почав молитися. Його слова були нескладні, але вони були щирі і приемні Богові. Бог вислухав цю молитву. Він урятув також Юхимову душу від вічної смерті.

Коли встали з колін, господар потиснув Юхимові руку і сказав:

— А тепер будьте спокійні, присядьте, бо вам треба дуже багато відпочинку. Тут зараз буде ваша дружина з дітьми. Ми послали за ними коні. Вони будуть раді, що їхній батько відтепер буде вже спасеним... Ось вони вже приїхали. Слава Богу...

Юхим підвівся, витер рукавом очі і швидко попрямував надвір. Відчинив двері: перед ним стояла Харитина, Микола й Захарко...

ЧУЖИНА

Цей світ чужиною мені...
Навколо в ньому смерть чигає,
А там у святій стороні
Мене вічна радість чекає.

Тут сурми тривожні гудуть,
Наповнені серця журбою;
У темряві люди живуть
І дихають тільки злобою.

Для мене все це — чужина,
І серце мое без упину
Туди, де свята сторона,
Чимскорше бажає полинуть.

Мій друже! Що світ цей дає,
Це все, наче сон, проминає.
Вмирає і тліє, й гніє
І сліда по собі не лишає.

Гадаєш: як ти молодий —
Хай серце живе та радіє...
Та знай, друже, будеш старий,
Зігнешся колись, посивіеш.

Згадаєш минулі літа
І всі поривання юначі,
Й застогнуть старенъкі уста, —
Утомлене серце заплаче.

Мій друже! Благаю... віддай
Життя ти своє для Ісуса,
І разом підемо в той край,
Де нас не досягне спокуса.

Бо ж світ цей тривожний, сумний,
На кожнім кроці смерть чигає.
В країні ж небесній, святій
Нас щастя і радість чекає.

В РІДНИЙ КРАЙ

Над широкими сіножатями згущалися сутінки, а сивий туман здіймався над річкою і стелився над зеленою рівниною. Так далеко, як тільки може бачити око, стояли копиці сіна. Стояли в вечірній тиші, мов вартові, на своїх місцях. Вечір.

Сивоволосий дід Гапон доклав останню копицю сіна, зібрав граблі, дерев'яні вила і заніс у кущі над річкою. Простелів собі під копицею рядно і приліг відпочивати. Простягнув змучені ноги на холодну траву, а голову поклав на сіно. Чув, що все його тіло відпочивало від цілодenneї праці. Підкрадалася втома і сон. Дід Гапон рішив переночувати на сіножатях, бо до села далеко, а завтра всеодно треба ще досушувати сіно. Небо запалювалося зорями, на землю падала холодна вечірня роса. Здалеку було чути, як хтось виводив пісню, як бриніла спізнена коса. Кілька диких качок пролетіли над копицями і впали на річку.

Дід Гапон лежав горілиць під копицею і дивився на зорі, що блімали високо на небі. Багато так тих зір. Пригадав давно минулі роки, коли був ще хлопцем і з татом ведив ночігувати коні на лан. Припинали тоді коні на стерні, а самі лягали на мішках з соломою і так очували на полі. Такі самі тоді були ясні ночі, такі самі зорі. І батько розповідав йому тоді багато дечого. Казав що ось це ясне пасмо зір — це дорога до Києва. Цією дорогою колись їздили чумаки до Криму... Давно це було... Ох, давно... Минулося все, але ясні зорі лишилися ті самі. Те саме небо, сіножаті, Горинь і приємний запах сіна.

Роздумуючи над минулим, дід здрімався, але голосний плюсکіт води в річці збудив його. Він піdnis голову, протер заспані очі і розглянувся навколо себе. Кругом було тихо. Дід Гапон устав. Пустився до річки, і коли прийшов на берег, — побачив у ріці людину, що намагалася вхопитися рукою за лозину. Побачивши діда, незнайомий закричав:

— Допоможіть, дядьку, допоможіть!... Я зовсім вибився з сили... Допоможіть!...

Дід кинувся над річку і з берега подав незнайомому кінець довгих дерев'яних вил. Той вхопився рукою за вила і плив на цей бік річки. Дід однією рукою тримався за кущ лозини, а другою тягнув незнайомого з води. Незнайомий приплів до берега, вхопився рукою за траву, але вилізти з води не міг, бо берег в цьому місці був надто високий. Дід подав йому руку і допоміг. Незнай-

йомий опирався коліном об землю, сунувся по траві, лишаючи за собою мокрий слід. Дід лише тепер побачив, що незнайомий мав тільки одну руку, а там, де була колись друга рука, висів мокрий порожній рукав. Жаль стиснув старого за серце. Він подав незнайомому своє плече і допоміг прийти під копицю. Незнайомий, важко дихаючи, впав на сіно. З довгої його шинелі стікала вода. Дід помагав йому розтягнутися. Потім зняв свого жупана, постелив на свіжому сіні, поклав незнайомого і накрив чесмеркою.

— Хто ви будете і звідкіля? — спитав у незнайомого.

— Здалека я, діду, здалека, — відказав тихо. — З неволі... Йду додому... Додому... Тут вже десь недалеко, але чи дійду, то не знаю...

Дід Гапон погладив йому голову. Вона була мокра і гаряча. Не питався вже нічого, бо знов, що це один з багатьох тисяч, що снуються тепер по всіх селях, повертаючи до своїх домів.

— Може ви голодні?

— Ні, — прошепотів незнайомий, — не голодний. Дякую вам, діду. В тамтому селі давали мені істи, а це має бути мені зашкодило. Я з'їв багато квашених огірків і сала, бо був дуже голодний. Тепер чую, що я знову слабий. Холодно мені... До того ще й промок... Але не голодний я, діду, дуже вам дякую... Дякую також за те, що вирятували мене, а то я був би не вибрався з води. Хотів перебратися через річку, але спіткнувся та й упав у воду. Знаєте, як то вже каліка... Не дасть собі ради. Бррр, як мені холодно...

Дід насмикав з копиці свіжого сіна і тісно з усіх боків обложив незнайомого.

— А здалека ви йдете? — спитав, коли цей трохи обігрівся.

— Так здалека, діду. Від самого Замостя ось так пробиваюся. Хоча воно й не дуже далеко, але скільки ж можна зробити дороги при моїх силах?... Було там нас у великому таборі кільканадцять тисяч. Більшість згинуло від тифу, голоду, багатьох розстріляли, а калік потім відпустили додому. Всеодно з них уже немає нікому жодної користі. Один Бог лише знає, діду, що ми там пережили. Страшні були дні. Люди їли солому, гладали дерево...

Незнайомий важко зітхнув і закрив очі. Дід підклав собі сіна і приліг біля нього. Далеко над лісом виплив ясний місяць. Старий лежав горілиць і знову дивився на зорі. Перед ним стала постать його рідного сина, що також пішов і ще не повернувся з війни. Може десь також заги-

нув з тими тисячами в таборі, а маже впав на полі бою... Старий думав-думав і рясні сльози стікали по його сивій бороді. Сон далеко втік від нього. Лежав довго, але заснути не міг. Потім устав, пішов за копицю, піdnіс очі до зоряногого неба і молився за сина, за всіх тих біdnих калік, що блукають рідними селами, що гинуть по світі. Після знову приліг на сіні.

Над ранком дід прокинувся, бо полонений голосно стогнав і скидав з себе сіно, яким був прикритий.

— Скажіть мені, де я, і хто біля мене є?

Дід узяв пляшку з молоком і подав полоненому.

— Заспокойтеся, заспокойтеся, — казав тихо. — Напиться молока, то буде вам краще... Ось пийте... Не кидайтеся... — І тримав незнайомого за руку.

Полонений напився. Відкрив очі, подивився на зоряне небо і тихим, спокійним голосом заспівав:

“В рідний край, в рідний край,
Серцем лину я.
Там щастя, радість вся моя,
Забуду мук відчай...”

Дід Гапон відчув якийсь страх. Він подивився довкола себе, але ніде не було жодної живої душі. Далекий схід покрився голубінню. Світало. Хворий дивився в небо і співав далі:

“Цей світ чужий душі моїй,
Не рідний він мені,
Знайду я серцеві спокій
В небесній стороні”.

Знесилений затих, а потім знову почав скидати з себе сіно і чесмерку. Після цього заспокоївся на хвилину. Дід тримав його за руку і при свіtlі нового дня міг тепер придивитися до обличчя полоненого. Воно було бліде і страшне. Глибоко запалі очі і спалені уста казали про тяжкі його переживання. Старий дивився на хворого і пригадував собі, що цю пісню він уже десь чув. Передумував у пам'яті, але не міг пригадати, де саме її чув. “В рідний край... В рідний край...” Десь це було не дуже давно... Потім натрапив на слід думок. Це ж було минулого року, коли бомба розбила коло їхнього села хутір і забила вдову Степанину. А вона ходила на зібрання. Віруючою була. Тоді відбувся в селі величавий похорон, а штунди походилися з усіх близьких сіл. І тоді, власне, ідучи на цвінттар, співали цю пісню. Так. Тоді. “В рідний край...” Він добре чув і чомусь запам'ятав ці слова. І тепер полонений їх співав. Чи ж би він також був віруючий?... Може...

Тимчасом хворий почав кидатися на сіні і стогнати. Щось говорив до себе, когось кликав, згадував якіс імена. А потім знов лежавтих. Здавалося старому, що починав засипати.

Дід прикрив його знову чемеркою, а сам пішов над річку. Зігнувся з берега, набрав у долоні холодної води і промив обличчя. З-за гори показувалося сонце. Над сіножатями стояв туман.

Прийшовши назад під копицю, дід не будив хворого. Радий був, що той заспокоївся і заснув. Думав, що скоро виїдуть люди до сіна і треба буде забрати його до села. Між своїми людьми не пропаде. Пішов і почав розкидати копиці, що не зовсім ще були сухі. Потім став над річкою, перехрестився і почав молитися:

— Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй нас... Царю Небесний, Утішителю, душі істини... Боже, будь милостивий до мене грішного!...

Старий стояв над рікою, склав руки на грудях і казав Богові всі болі своєї душі. Дивився на сонце, на небо і вірив, що Бог цього ранку вислухає його молитву. Потім хрестився ще і ще, бив себе твердим кулаком у груди і повертався знов під копицю. Полонений спав. Дід відхилив полу чемерки і торкнувся його чола. Воно було холодне. Старий жахнувся. Невже ж умер? Скинув з нього чемерку і почав шарпати за руку, за рам'я. Але полонений мовчав. На його худих устах так і завмерла болюча усмішка, а на очах блищало кілька крапель ранньої роси. Старий вибіг за копицю і почав гукати на людей, що вже виїхали до сіна.

— Арсеню!... Арсеню!... А ходи но сюди скоро... Скоро!... Арсеню!...

Прибіг високий кремезний хлопець, якому старий у коротких словах розповів свою пригоду з незнайомим полоненим.

— І ось знаєш, Арсеню, — казав старий, — він перед смертю співав вашу пісню... Ту, що ви її минулого року співали на похороні вдови Степанини з хутора... Пригадуєш?... Чекай, зараз... Ага... “В рідний край”... Якось так.

Арсень з дідом розкрили полоненого. З шинелі випала на землю невелика книжка і якіс папери. Арсень підняв. Розгорнув один папірець і закричав:

— Діду, та це ж Михалко!... Той з хутора... Син Степанини... Це ж він... Брат Михалко... Ось дивіться фотокартка з нашої молоді... Євангелія... Михалко, брат наш у Христі...

Старий перехрестився.

— Вічна пам'ять тобі, сину, — шепотів. — Повернувшись таки на рідну землю вмерти... Зазнав багато горя... І не пізнав я тебе... Перемінився зовсім, і голос не той, що колись... Спи спокійно, сину, і рідна земля нехай легко тобі буде...

Поприходили люди. Пізнали трупа свого односельчанина, кивали головами, плакали. Прийшло багато віруючих, що виїхали до сіна. Молодь і всі ті, з якими колись Михайло жив, працював. Співали вони разом у хорі, разом Бога прославляли. Війна розлучила... Розлучила навіки... Жорстока війна...

Потім прийшов і проповідник місцевої громади. Побачивши Михайла, схилив у пошані голову і витер слізу. Потім уявив Михайлів Новий Запоніт, підніс його високо і схвилюваним голосом промовив:

— Вірний він був цій святій книзі, наш брат Михайло... На рідну землю повернувся спочити. Бажав побачитися з своєю матір'ю, але спізнився... Побачутися вони там, де вже немає горя, немає війни, сліз немає... Вони вже разом тішаться в небі... Дід Гапон кажуть, що перед смертю наш брат Михайло співав свою улюблену пісню... Ми дякуємо вам, діду, що ви заопікувалися в останній хвилині нашим братом...

Сонце підкотилося високо. Золотило сіножаті, купалося в Горині. І нараз зірвалася, мов сполохані чайки, голосна пісня і попливла далеко сіножатями. Вона пливла ніжно, мов надземний спів... Це співала віруюча молодь біля копиці сіна. Співала Михайлові на дорогу його улюблену пісню:

“В рідний край, в рідний край,
Серцем лину я.
Там щастя, радість вся моя,
Забуду мук відчай...”

БРАТ І СЕСТРА

Останній брат пішов, покинув хату,
Пішов на фронт, де людська кров текла;
І плакала тоді сестра за братом, —
Йому на спомин Біблію дала.

Минали дні, мов лята хуртовина,
Ходила смерть по селах і містах,
І не було спокійної хвилини,
А скрізь був страх й тривога у серцях.

Земля купалася у невинній крові,
Вогонь лизав знайомі хутора...

Через поля, через густу діброву
За братом в світ пішла також сестра.

Вона пішла шукати свого брата,
Пішла в чужий і непривітний світ,
Пішла сказати, що іх старенька хата
Йому ще шле останній свій привіт.

Вона прийшла так над ріку широку,
Долиною стелився скрізь туман,
Кругом поля, як може глянути око,
Гойдався морем колосистий лан.

Людьми покрився схил гори крутой,
Їдкий і чорний дим за очі гриз,
Тут коні й люди — всі в гарячім бою
Мов сильна повінь скочувались вниз.

Літали бджоли. Поле зеленіло,
А бідні люди, мов які звірі,
Взаємно різались, багнети скрізь дзвеніли
І трупами наповнювався рів.

Упав там брат, поранений стрілою,
Мов бурею відірваний листок,
З грудей його червона кров стікала
На втоптаний й розпечений пісок.

Сестра ішла із плачем і зітханням,
Втомилася, ставала й знов ішла...
І вмить на землю кинулась з риданням:
“Мій братіку!... Ріднесенський!... Знайшла...

Вона над ним схвильовано ридала,
На раїну його схилилась грудь,
А братові уста тихенько прошептали:
“Не плач, сестричко, я скінчив вже путь”...

Пливло над полем легке павутиння,
Сіяло сонце в небі голубім,
І золотило гори і долини,
Там, де недавно йшов кривавий бій.

Зібравши всі останні свої сили,
На березі широкого Дністра,
В пухкий пісок, до свіжої могили
Закрила брата рідного сестра.

В кущах десь сумно пташка щебетала,
З Дністра здіймалась сива літня мла,
Сестра сиділа й довга там ридала,
І Біблію святу в руках тримала,
Яку в шинелі братовій знайшла.

БОЖИЙ СЛУГА

Недалеко великого зеленого цвінтаря стояла похила хатина. Троє прижмурених вікон виглядали з-під солом'яної стріхи і цілувалися з останніми проміннями заходячого сонця. Коло цвінтаря, між високими дуплавими липами, стояла церква, а трохи далі — дзвіниця з голосними дзвонами. Сонце заходило за обрій і золотило кущі цвінтаря, церкву, дзвіницю і стару з трьома вікнами хату. На прийзбі під хатою сидів сивий, мов голуб, дід Сенифон. Він дивився байдужим зором на заходяче сонце, потім устав, зачинив у сінях двері і пішов у напрямку церковної брами. Став на горбочку і дивився на своє рідне село, що лежало під горою. Ось там за річкою біліла нова коопераціва, трохи далі над самим вігоном високий вітряк размахував дерев'яними крильми, мов би хотів підніматися вгору. Вузенькими вулицями села бігали вівці, вертаючись з поля, скрипіли журавлі криниць; на мельниковій стодолі, мов скоростріл, тарахкотів бузьок, а з комінів довгими мотузками снувався дим. Старий стояв і йому так любо було в цю пору оглядати своє село. Все це йому таке рідне і дороге. Він знає кожну хату в селі, кожен перелаз і кожну стежку. Всіх людей він однаково любить, усіх шанує, всім служить, а люди також поважають свого церковного сторожа, старого Сенифона. Старий присів на траві і не спостеріг, коли біля нього проходив Гицьків Савка.

— Добривечір, діду! — почув він за собою знайомий голос свого сусіда.

— Дай Боже здоров'я, сину! — відповів Сенифон. — Відпочиваю ось і так задивився на село, що й тебе не помітив. Гарне наше село, Савко... Дивись, яке гарне... Присядь трохи та розкажи, що там у місті нового... Болять ноги, правда?... А ти ж ще молодий... Колись, як я був у твоїх літах, то ходив аж до самого Києва, а тепер обійду навколо цвінтаря і ніг не чую. Не ті літа, сину... Ну, присядь і розкажи що... Кажуть, що знову на війну збирається... Га?...

Савка присів біля старого, скинувши з плечей зв'язані докути чоботи. Простягнув босі ноги на траву і дістав з кишені газету.

— Та, знаєте, в місті нового нічого немає. Війна буде, якщо до того має прийти. Я затужив за селом, та й присів. Думаю помогти трохи батькові коло конюшини. Тепер якраз у нашій школі нема навчання і ми, учні, всі розійшлися додому... В селі багато краще, діду, як у місті. Тут зелень, повітря, пташки, квіти, конюшина, а в місті тільки завжди порох, мури та лекції.

— Розумію, сину, але все таки добре, що ти вчишся, бо подумай, скільки то в нашому селі тих лобузів, які не вчаться, роблять шкоду по чужих городах і садах та живуть темні, мов татари. Будуть темними, як ось я. Добігає вже вісімдесятка, а я навіть літери від літери не можу розрізнати. Не дбав про те цар, не дбав, сину. А так не добре... Треба, щоб людина була видющою, щоб газету прочитала, щоб листа могла написати, знати всьому лад...

Старий сидів з Савкою і розмовляли, мов два приятелі, що давно не бачилися. Недалеко від них чорніла свіжа могила з білим кам'яним хрестом.

— А чия це могила? — спитався Савка.

— Це Параньчиного Івана, що під лісом. Він, пригадувеш, умер минулого року, а тепер йому сини висипали свіжу могилу і поставили нового хреста.

Савка підійшов до кущів, схилився над хрестом і прочитав: “Здесь упокоїтся раб Божий Іван Загайний”.

— Ось бач, сину, як то добре, коли людина письменна, — казав старий. — Скрізь прочитає і все буде знати. А я щодня ходжу біля тієї могили, дивлюся на ці літери, бачу їх, але сліпий я. Не второпаю нічого... А прочитай но мені ось тут, бо це одна з найстарших могил на цвинтарі і я не знаю, чий кості тут спочивають.

Вони пройшли за кущі і старий показав Савці почорнілого і покритого зеленим мохом кам'яного хреста. На ньому було видно якісь літери, але годі було їх прочитати. Давнина затерла напис і ховала пам'ять того, що там був похований. Маленький хрест похилився на дерево, а кругом нього росла буйна трава.

— Кажуть люди, що тут лежить перший чоловік, що поселився колись на місці, де тепер стоїть наше село, — казав старий. — Давно це було, давно, сину!... Того ніхто в селі не пам'ятає... Царство йому Небесне... А ось тут, дивись, могила твого діда, там он біліє хрест бувшого старшини нашої волості... Кажуть, що він також був неписьменний... Під тією он черешнею лежить Нестор Барішів, якого, кажуть, дзвін забив на самий Великден. Всі тут спочивають, Царство їм Небесне... Знаю я, сину, майже кожну могилу, охороняю їх і доглядаю... Усім нам сюди добра, сину...

Коли вони виходили з цвинтаря, Савка звернув увагу ще на одну могилу, що стояла самотня недалеко огорожі. Вони разом підійшли до неї.

— Це похований Палажчин Оніфіт, що минулоН зими, ідучи п'яний з міста, замерз на шляху. Він був великий п'яниця, але Бог йому тепер суддею. МинулоН зими жінка

йому також поставила нового хреста, але пощо йому той хрест, коли він у нього не вірив? Не визнавав він хреста, за свого життя, то, по-моєму, його й тепер йому не треба.

Савка підійшов ближче і прочитав напис. Там також було написано, що спочиває в цій могилі “раб Божий Оніфіт”. Стояло також кілька цифр, які казали, коли він родився і коли вмер. Дід Сенифон стояв, гладив рукою свою сиву бороду і все повторяв:

— Дуже добре, сину, що ти навчився читати, бо ти все знаєш. А ось ти мені поясни, чому на всіх могилах пишуть однаково, що там спочиває якийсь раб Божий? Раб Божий, то це по-нашому Божий слуга. Правда?... Але я знаю, що ось цей Палажчин Оніфіт ціле своє життя пив, знувшись над своєю жінкою, над дітьми, не ходив ніколи до церкви, не сповідався і не причащався, а тепер йому написали, що він Божий слуга. Який же він Божий слуга, коли він не визнавав Бога і не служив Йому? По-моєму, то це несправедливо, Савко. Ти мені повинен пояснити, чому то так пишуть на хрестах. Ти ж письменний, сину...

— Знаєте, діду, нас того в школі не вчать. Ми вчимося іншого, а це справи церковні. Дивіться, тут навіть написано не по-нашому, а по-слов'янському. Того письма тепер ніде не вживають, окрім у церквах. А коли ви хочете про це знати, то найкраще поїдьте колинебудь до Лопушної і там є Сидор Коваль, то він вам скаже. Він, кажуть, читає Біблію і дуже багато знає. Біблія — Божа книга, діду, і про такі речі вона напевно пише.

Дід задумався. Подивився ще раз на хреста, а потім на Савку. Вони вийшли за браму. Савка пішов до села, а старий Сенифон до своєї сторожівки. На дворі вже зовсім стемніло.

Другого дня люди їхали до Лопушної до млина, а старий Сенифон присів з ними і собі поїхав. Прийшов до Сидора, який саме щось робив на подвір'ї. Побачивши Сенифона, він поспішив йому назустріч і відчинив ворота.

— Знаєш, Сидоре, я прийшов до тебе в одній справі, — почав відразу старий. — То така проста справа, але мені старому дуже цікава. Ти мені мусиш це вяснити... Я вже дуже давно сторожу на нашому цвинтарі, але й до сьогодні не знаю, чому то на всіх хрестах пишуть одне і те саме. Чи людина вмирає добра, чи погана, але після смерті всім пишуть, що вони Божі слуги. Ти, Сидоре, я чув, маєш Біблію, а там напевно про це пишеться, га? Я неписьменна людина, темна, але знати дещо і мені хочеться... На моєму цвинтарі є сотні могил, спочивають там всілякі люди, але з їх могил не можна знати, чим вони бу-

ли за життя. На їхніх хрестах понаписували, що це всі Божі раби... З тим я й прийшов ось до тебе...

Сидор виніс з хати двоє крісел і невелику з чорною обкладинкою книжку. Він ніс її обережно, мов щось дуже дороге, а старий Сенифон дивився то на Сидора, то на книжку. Потім торкнувся книжки своєю рукою і перехрестився. Сидор відкрив Біблію і читав старому живі слова Христові. Він вияснив йому все те, що йому самому відкрив Господь. Старий Сенифон з жадобою ловив і прислухався до кожного слова. Все те, що Сидор говорив, було для нього новим і незнаним. Це вперше він слухає слова з Біблії такою мовою, якою говорять усі люди. Вони сиділи під яблунею довго-довго. Надвечір Сидор залякав коня до воза і завіз старого аж до самого цвинтаря.

З того дня почалося перше близьче знайомство Сидора з церковним сторожем. Коли Сидор мав час, то приходив до старого, сідали разом на цвинтарі в холодку й читали Біблію. Часом, коли на дворі було вже темно, заходили до сторожівки і, не запалюючи світла, молилися разом. Ідуши додому, Сидор часто лишав книжку в старого, а другої неділі знову приходив.

Минали дні, тижні, місяці. Старий Сенифон все менше і менше міг виконувати свої обов'язки. Раніше він помогав копати могили, щосуботи дзвонив до вечірні, але тепер не мав уже сили. Пильнував лише цвинтаря, щоб не заходила худоба, замітав біля церкви, і це була вся його праця.

Одного ранку Сенифон сідів на прильбі і помітив, що з села спішила до нього якесь жінка. Коли зблизилася, старий пізнав. Це була Горпина, вдова покійного старости. Побачивши діда, заплакала:

— Допоможіть, діду, допоможіть, бо не маю нікого, хто б допоміг мені. Вночі вмер мій середній син і навіть не маю чим заплатити, щоб хто викопав яму. Вже другий місяць, як нема в хаті хліба. Такого переднівку ми ще не знали... Поможіть, діду, і викопайте яму... Буду вам до смерті вдячна... Не глибоку, а щоб лише трохи сховати... І за похорон нема чим заплатити... Ой горе, горе... Синочку мій дорогий...

Горпина стояла під сторожівкою і плакала.

— Не плач, дитино, не плач. Бог взяв твого сина до неба і там йому буде краще. Така Господня воля. Не плач, я викопаю яму... Всім нам туди дорога...

Старий Сенифон узяв лопату і пішов на цвинтар. Вибрав між могилами вільне місце і почав копати. Викидав на траву землю, сідав відпочивати, а потім далі

копав. Чув, що вже немає сили, але міцно тримав у руці вичовганого держака і старався не залишити роботи, аж яма буде готова. Ось яма вже сягає йому до колін, але копати треба ще і ще. І Сенифон копав...

Сонце підійшло вже високо над селом. Люди зібралися до Горпини на похорон, чекали, що дід перекаже, коли яма буде готова, але старий не приходив. Послали сусіднього хлопця. Хлопець побіг на цвинтар, побачив здалека свіжу землю, але діда ніде не було видно. Заглянув до сторожівки, але й там не було. Коли вдруге прийшов до ями, побачив на дні лежачого старого Сенифона.

— Діду, діду! — гукав хлопець, але старий не обvizався. Хлопець чимскорше побіг назад до села.

Люди прийшли на цвинтар, витягли старого з ями і поклали на траві. Жінки хитали за журено головами, хрестилися і шепотіли молитви за душу старого сторожа. Прийшов церковний староста, братчики і рішили тут же копати нову яму для старого Сенифона. Коли докопали до половини, вийшов староста села і голосно заявив:

— Сенифона не можна ховати тут на цвинтарі. Він продав свою віру, відрікся Бога, відійшов від церкви, а тому не можна його ховати на християнському цвинтарі. Он там під ровом ховають нехрещених дітей, вішальників, похований там один утопленник, то копайте там яму для старого.

Дядьки покидали лопати на землю. Стояли, прибиті жахливою вісткою.

— Що, Сенифон відрікся Бога?... Хто казав?... Ми й не знали... Може штундою став?... А коли штунда, то що не людина?... Га?...

Кілька мужчин разом з старостою пішли до сторожівки. Там уже був сільський учитель і дяк. На столі лежала відкрита Біблія. Дяк говорив:

— Ось, дивіться, люди, що зробилося з старого. Біблію тримає в хаті. Штундою став на старість... А тут на стіні й образ штундіський... Дивіться: кущі, глибокий рів, а там вівця стоїть у хащах. Бачите, які то їх образи... Написано: "Господь — Пастир мій". Тому на нашому цвинтарі він не може бути похованний. Це не годиться, ні...

Селяни стояли мовчки. Дивилися один на одного, з цікавістю розглядалися по хаті.

Потім пішли на цвинтар. Ішли мовчки, так само, як і в хаті стояли. Те, що вони почули про старого Сенифона, було для них найбільшою несподіванкою. Вони ж шанували старого, помогали йому, а він таке зробив на старість.

— А хто ж йому читав цю Біблію? — спитався котрийсь. — То ж він неписьменний...

— ІХТО?... Та ж той нехрист з Лопушної... Я бачив, як він заходив до нього... Це він, він...

Другого дня поховали старого Сенифона. На похорон зійшлося все село. В самому розі цвинтаря виросла нова свіжа могила. Без хреста і без напису, але спочивав у ній справжній слуга Божий, який останні свої дні віддав на службу Йому.

ОСТАННІЙ ДЕНЬ

Настане день, останній день,
Коли на суд прийдуть всі люди;
Затихне хор гучних пісень —
Господь усіх судити буде.

Прийдуть на суд цей бідарі,
Також вельможі й всі багаті,
Там стануть всі земні царі,
Що жили в розкошах й палатах.

Там вдови й сироти прийдуть,
І кожен батько, кожна мати...
Бо хто звершив земну путь,
На Божий суд повинен стати.

Господь тоді відкриє всім
Книгу життя і прочитає;
І хто в цім світі жив в грісі, —
Гірко заплаче й заридає.

Мій друже, брате дорогий,
Гряде цей день, гряде вже скоро,
Тому до Бога йди скорій,
А в Нього захист є від горя.

Він душу стомлену твою
Прийме, мов батько, й приголубить
Він дастъ життя тобі в раю,
Бо Він тебе безмежно любить.

І коли прийде останній день,
Коли на суд прийдуть всі люди,
Коли замовкне хор пісень,
Суд не страшним для тебе буде.

ЗОСТАНЬСЯ З НАМИ (Молитва скитальця)

Зостанься з нами, Спасе милостивий,
Бо вже заходить сонце за горою,
Бо вже зовсім слабіють наші сили,
Ми всі прибиті долею важкою.

Зостанься з нами, так як в Емаусі
Зостався Ти з двома учениками,
Зостанься з нами, добрий наш Ісусе,
І оздоров сердечні наши рани.

Воєнна буря вирвала нас з краю,
І на чужині нічого ми не маєм,
Лиш п'ємо чашу горя і відчаю,
Щодня скорботні сльози проливаєм.

Тобі відомі наши всі страждання,
І терниста путь далекими світами,
Також Ти знаєш щиреє бажання,
Щоб Ти на чужині лишився з нами.

Минає день, надходить мряка ночі,
І вже зовсім слабіють наші сили...
Підносимо до Тебе наши очі,
Зостанься з нами, Спасе милостивий.

УМИРАЮЧИЙ ХРИСТОС

День пробіг більшу половину своєї дороги. Довгі тіні дерев і домів лягали на теплу землю, простягаючись на схід. Золоті проміння посилали останнє своє тепло природі, ніжно бавились зеленим листям старезних дубів і ніби всьому бажали щасливої та спокійної ночі.

Коли сонце закутало своє обличчя темно-сірою хмарою, то на місто, сади і запорошені гарячі дороги Єрусалиму впала тінь освіжаючої прохолоди. В обіймах зелені чудових шовковиць, оливкових дерев та різних кущів стояв невеличкий дім у якому, схиливши над столом, сидів старенький рабин над великим звоєм пергамену. З-під його великих потемнілих брів світились глибокою цікавістю розумні очі. На столі в золотому свічнику горіла свічка. В хаті все було старанно прибрано і приготовлено до великого свята Пасхи. Старий рабин уважно переглядав довгі сторінки пергамену і можна було почути шепіт його вуст:

— А на місці, котре Господь, Бог твій, вибере, щоб там святилось ім'я Його, мусиши приносити пасхальну жертву, ввечері, як заходитиме сонце, тієї години, як виходивти з Єгипту...

Ралтом за дверима почулись чиєсь бадьорі кроки і до кімнати ввійшла молода дівчина.

— Радуйся, рабі! — сказала вона й припала устами до краю його одежі. — Учителю, я принесла тобі новину. Кажуть, що на свято прийшов той Великий Учитель, про Котрого я писала тобі з Десятимістя, що мене був підняв від смерти Своїм могутнім словом.

Ця вістка солодкою надією наповнила серце старого рабина. Руки його задрижали, очі запалилися невимовною радістю, а з грудей вирвався журливий стогні:

— О, Великий Єгова, поможи мені зустріти і побачити Його.

Дівчина стояла біля стола і великими черними очима дивилася на рабина.

— Рута, — звернувся він до неї. — Розкажи мені ще більше про того Вчителя та як Він вернув тобі життя... Я хочу ще про це слухати... Це небувале і з людей ніхто того чинити не може... Розкажи...

Дівчина знов з великом захопленням розказувала рабинові цілу історію її воскресіння з мертвих.

— Я не багато пам'ятаю, — говорила вона, — але почула тоді Його слова, мов крізь сон: “Дівчатко, кажу тобі — встань!” і я встала. Біля мене стояли мій батько і мати, а також Великий Учитель з трьома Своїми учнями. Коли я встала з ліжка, Учитель пустив мою руку і вийшов. І ніколи я Його більше не бачила. О, яким великим щастям було б для мене зустріти Його тепер!...

Рабин з великим зацікавленням вислухав оповідання дівчини, а потім сказав:

— Руто, йди та розвідайся про Нього, а, вернувшись, розкажеш мені. Ми Його побачимо, бо Він напевно прийде до храму.

Обличчя дівчини зарожевіло весняним ранком. Вона низенько вклонилася рабинові і вийшла за двері.

Рабин хвилювався. Він устав, підійшов до вікна і задумано дивився в сад. День добігав свого кінця. Вечоріло... Заходила п'ятниця, а там свято Пасхи. Рабин знов узяв звій пергамену і читав п'яту книгу Мойсея. Потім відклав пергамен набік, схилив біля вікна коліна і молився:

— Великий Боже, Боже Авраама, Ісака і Якова, Боже батьків наших. Ти Сам відкрий мої очі і скажи: чи не

зблудив я, прийнявши цього Ісуса з Назарету за Месію, за Царя Юдейського? Скажи мені, відкрий мої сердечні очі, що не бачать, розвій мій сумнів. І коли Він Твій післанець, то поможи мені побачити Його. А тоді я вже буду готовий відійти і приложитися до пороху батьків моїх.

Піднявся старий рабин з холодної долівки і дві кришталевих сльозини покотилися з його очей по довгій бороді. За вікном жарилася темно-синя далечінь неба. Над Елеонською горою стояв вечірній туман.

Рута, залишивши рабина, прибігла в свою кімнату, де її мати разом з іншими жінками, що прийшли з Десятимістя до Єрусалиму, робили останні приготування до свята.

— Мамо! — радісно вигукнула Рута, — на свято прийшов Великий Учитель, що воскресив мене від смерти.

Мати, втішена доброю вісткою, покрила поцілунками лице своєї дорогої дочки.

Густий морок ночі старанно окутував землю і крізь вікна до хати зазирала нічна темрява. Рута, схвилювана радісним почуттям, що вона взавтра зможе побачити Великого Вчителя, вийшла надвір. Теплий вітер пестливо цілавав її обличчя, бавився кучерями довгих її кіс. Високі кипариси й оливкові дерева, недалеко Гетсиманського саду, мрійно шепотили свої вечірні молитви. Рута стояла занурена в свої думки і пильно дивилася в темну далечінь. Нараз вона зауважила в глибині саду, як забли мало кілька вогнів. Далеке світло щезало то знов з'являлося в темряві. Потім вона виразно побачила багато ліхтарів і людей, що йшли в напрямку великого розкішного дому первосвященика Кайяфи. Рута стояла, дивилася на далекі вогні, а думки її були біля Великого Вчителя, Який був для неї так дорогий і близький.

— О, коли б скорше побачити Його, скорше схилитися до Його ніг... Хоча б торкнутися до краєчка Його одяжі й зложити Їому належну подяку за таку велику ласку... О, Великий Учителю, як я прагну бачити Тебе... — говорила сама до себе.

Нічний вітер приніс до її слуху далеку розмову і гамір. Незабаром ціла її увага була звернена на відблиск полум'я, що підносилося з двору первосвященика. Це її стравожило і вона скорими кроками пішла туди. З сусідніх дверей до неї прилучилася ще одна жінка, і вони пішли разом. При свіtlі палаючої ватри вони побачили кількох людей, що ходили по подвір'ї. Біля ватри сиділо кількох римських воїнів зо страшними обличчями, з блискучими щитами. Один з воїнів, опершись на свій спис, мовчки сто

яв і приглядався до червоного полум'я. Другий сидів на сходах дому і, опершись плечима на стіну, солодко дрімав. Інші стояли біля ватри і голосно про щось сперечалися. Особливу увагу звертав на себе старший уже чоловік, що сидів також біля вогню і тривожно розглядався довкола себе. На його обличчі малювалося велике горе. Цей чоловік видався Руті дуже знайомим, але вона не могла собі пригадати, звідки вона його знала. Несподівано одна з жінок, що була також біля вогню, вдивляючись у нього, промовила:

— І цей був з Ним.

Але він, заперечно покивав головою, і промовив, що не знає Його.

— І ти з них, — почувся чийсь голос аж з-під стіни дому. Здоровезній вояк, опершись на списа, суворим поглядом зміряв того чоловіка.

— Ні, — відповів він переляканим голосом і грубі краплини поту вкрили його чоло.

Рута підійшла ближче до вогню. Приглянулася ближче до блідого обличчя чоловіка і впізнала в нім одного з учеників Великого Учителя, що був присутній при її воскресінні.

— Він же один з найближчих Його учеників... Але чому він тут? І чому він в такій тривозі? — з великим здивуванням думала Рута, не розуміючи нічого.

Незабаром знову хтось підійшов до нього, положив руку на його плече, і втівнено промовив:

— Здається і цей був з Ним, бо він галилеянин.

Тоді він почав заперечувати і божитися, що не знає цього Чоловіка.

Нараз нічну темряву прорізав голосний спів півня. І в цей саме час з дверей первосвященичого дому вийшло кілька вояків, а між ними закований у кайдани в'язень. Обличчя Його було спокійне, тихе, очі падали любов'ю до тих, що йшли озброєні довкола Нього. Нараз знову пролунав голос півня. В'язень поглянув на старшого чоловіка біля вогню, але не сказав нічого. Чоловік схопився з місця, закрив обличчя рукою і вибіг за ворота.

Рута здивованими очима дивилася на дивного В'язеня. Серце її огорнув неспокій. Вона пізнала Його. Це був Він. Той самий Учитель... Він...

Рута кинулася до Нього, але міцна рука вояка схопила її за плечі і відкинула назад.

Вояки з В'язнем сковалися за другими дверима.

На сході світало. Рута йшла додому схвилювана. Збивала ногами холодну росу трави і думала важку свою ду-

му. Дві чистих слізки, мов перли, оздоблювали гарні вії її очей. Недалеко співав свою журліву пісню Кедронський струмок, а ранні птахи веселим співом зустрічали світанок нового дня.

Рута спішила додому. Перед її очима все стояв Великий Учитель і вона ніби знову почула Його ласковий голос: “Дівчатко, кажу тобі — встань!”

Бранці, коли сонце піднялося вгору, старий рабин збирався до храму. Думка, що він незабаром побачить Того, про Якого віщували пророки і Котрий принесе спасення для Ізраїля, ні на хвилину не покидала його. Старий рабин плянував свою зустріч з Великим Учителем і серце його було сповнене безмежним бажанням і радістю якнайскорше побачити Його.

— А коли це не Він? О, Великий Єгова, дай мені ясне розуміння. Не дай, щоб слуга Твій міг помилитися... Я вірю, глибоко вірю святым Твоїм пророкам... Допоможи мені, — молився знову рабин.

До хати, постукавши, ввійшла злякана Рута. Вона розказала рабинові про те, що бачила минулої ночі. Рабин слухав, похилившись на стіл, і Рута бачила, як його очі дрібненько закліпали, а руки почали дріжати. Надії його захмарілись і розбилися. Підвіся. Взяв під руку звій пергамену, палицю і разом з Рутою пішли до храму.

Єрусалимські вулиці були заповнені людьми. Біля величавого храму хвілювалося море людських голів. Рабин з Рutoю звертали вліво до храму, але побачили, що з вулиці, що вела до дому римського правителя, йшов великий натовп людей. Доносилися звідти грізні крики і тяжкі прокльони. Мідяні шоломи римських вояків блищали на сонці. Натовп посувався все ближче і ближче.

— Що це за люди? — спиталася Рута у проходячого чоловіка.

— Хіба ж ти не знаєш, що сталося? Це ж ведуть на розп'яття якогось ощуста, що називає себе Христом — царем юдейським, — відповів той.

Натовп проходив ближче, і вони рішили зачекати, поки він не пройде біля них.

З-поміж натовпу піднявся великий дерев'яний хрест. Захитався і знов опустився за голови людей. Було тільки видно один його кінець, що поволі посувався вперед. Старий рабин протиснувся між людей, щоб побачити Засудженого. Ось він вже недалеко Нього, він бачить Чоловіка в терновому вінку, що несе великий дерев'яний хрест. Він змучений, безсилій. Обличчя залите кров'ю. Захитався під тягарем Своєї ноші і впав на землю. Жінки, що

йшли за Ним, голосно плакали. Страдник, намагаючись підвестися під тягарем хреста, поглянув на натовп, на жінок, що плакали, і голосно промовив:

— Дочки єрусалимські, не ридайте за Мною, — за собою ридайте й за дітьми своїми.

І Його погляд, повний небесної любові, був направлений туди, де стояла Рута з рабином. І видалося рабинові, що такого спокійного і тихого погляду він ще ніколи не бачив. У злочинців і бунтівників такого погляду бути не може.

Раптом жорстокий кат, що ніс у кошику цвяхи і молоток, прибіг до закриваленого Страждальця і з усієї сили вдарив Його палицею. В натовпі знову піднявся голосний плач жінок.

— Учителю!... Учителю!... — голосно закричала Рута і впала на землю. Прибігли люди, віднесли дівчину набік і поклали на траву. Вона важко дихала і все шепотіла: “Учителю, зашо Тебе мучать?... Учителю...”

Між тим юрба збільшувалася, гомоніла і невпинною хвилюючою силою посувалася в напрямку Голготи. Ось і сама гора. Тисячі розбурханого народу. У підніжжя гори прив'язані до дерев мули й осли. Далі від гори — отари овець.

Сотник наказує здійняти з Ісуса Його одіж і розпинати. Застукав молоток, почувся здерганий стогін, і юрба принишка, мов завмерла. Христос підносить зір до голубого неба і спокійно віддається в руки людей. Цікавий натовп подався кілька кроків назад. На нього натискають озброєні вояки. Навіть ті, що дорогою кричали, горланили, тепер стояли мовчки, бачучи терпіння Страждальця і Його обличчя, осяяне небесним спокоєм. Знову почувся стук молотка і плач жінок.

— Ох, як близкає кров, — зауважив хтось в натовпі і знову настала тиша. Нові хвилі народу тягнулися з міста і заповнювали собою всю гору.

Знову почувся голос сотника. Вояки підносять хреста з Ісусом і ставлять його до ями. Обсипають землею і обстукують якимись кілками. Страждальець підніс голову над юрбою. З Його рук і ніг стікала кров і падала на землю.

— Отче, відпусти їм, — бо не знають, що роблять вони! — вирвалося з грудей Страждальця.

— Молиться, молиться, — шепотіла юрба, — за ворогів своїх молиться... Хіба ж' можна так?...

Ісус знову мовчав. І нараз, мов би якийсь ураган, мов невгамована повінь, розлючена юрба кинулася до хреста.

Вони кричали страшними голосами, потім сміялися, прохлинали, махали п'ястуками, рвали на собі одіж і кидали дотори:

— О, інших рятував, сліпим відчиняв очі, пробуджував мертвих, а Себе врятувати не може!... Зійди з хреста і ввіруємо всі в Тебе... Будеш царем над всією Юдеєю... Зійди!... Дивись, скільки народу, і всі владемо до Твоїх ніг... Будеш найбільшим учителем, великим царем... Спаси Себе!

Юрба хвилювалася все з більшою і більшою силою. Ось вона напирає на хреста, хрест починає хитатися, хилитися набік і вояки розганяють людей.

Страждалець підняв до неба зір і сильним голосом промовив:

— Отче, в руки Твої віддаю Свого духа.

І захвилювалася юрба з новою силою, закричали ще завзятіше, ще голосніше. А з міста йшли все нові й нові люди.

І тоді, коли на Голготі звершалась найбільша подія у світі, старий рабин, глибоко потрясений жахливими переживаннями дня, шукав потіхи і заспокоєння в молитві і в читанні Писання. Біля нього сиділа Рута. Обличчя її було сумне, очі впалі. Уста ввесь час шепотіли:

— Великий Учитель, добрий Учитель. Він... Защо ж Його катували, защо розп'яли?... Він же мав силу, чому не боронився від тих катів жорстоких?... Чому?... Чому?...

Рабин мовчав. Серце його було огорнене сумнівами, непевністю. Він розгорнув звій пергамену і тихо почав читати:

“Він же поранений був за гріхи наші і мучений за беззаконня наші; це кара за ввесь мир наш упала на Нього і ми Його ранами оздоровлені... Його брано на допит, та Він терпів добровільно... неначе вівцю на заріз Його ведено...”

Раптом спинився. Тремтіння пройшло всім його тілом. Старечі руки затріслися, а серце тривожно застукотіло.

— Це Він, Рuto... Він... Ми Його бачили... Про Нього ось написано в пророка... Рuto, прокляття спаде на наш народ, на наш край, на цілий світ... Не маю вже сумніву. Дякую Тобі, Боже, що просвітив мої очі... Він... Месія...

Рабин устав від столу, підійшов до вікна, дивився на ясне небо, на старезні дуби свого саду і по Його обличчі стікали рясні сльози.

А Рута сиділа безрадно і також плакала. Жаль їй було Великого Вчителя.

В САДУ

В саду я, Христе, здибався з Тобою...
Був вечір... Вітер листям шелестів
І розмовляв тихесенько з травою;
А я стояв, схилившись головою,
І довго там молитву шепотів.

Тобі тоді відкрив я своє горе,
І всі мої думки я розказав,
Що я стомився, як Петро над морем,
Не має світла вже в моєму зорі...
Я плакав, й сліззи Ти мої прийняв.

З того часу я все йду за Тобою,
Тернистий шлях свій хочу перейти;
З піднесеною йду я головою...
Вже покінчив я з горем і журбою:
Мої гріхи Ти вже мені простив.

І як коли, мій Христе, упадаю,
Здається вже не зможу... не дійду;
До Тебе, о мій Спасе, поспішаю,
В молитві щирій я Тебе благаю:
Дай знов з Тобою здибатись в саду.

ЛЮБИ БЛИЖНЬОГО

Ходив Христос по полі бою,
Схиливши голову на груди.
Він бачив скрізь перед собою,
І ранені й побиті люди.

Скрізь розторощені гармати,
Відламки кованої сталі,
Сліди від вибухів гранатів
І сірий дим в туманній далі.

Кущі осмалені ліщини,
Обризкані людською кров'ю,
Під ними вояк в муках гине,
Стиснувши міцно кріс рукою.

З усіх земель, з усього світа,
Недоля їх сюди загнала;
Й це все чиєсь батьки чи діти,
Навіки тут позасипляли.

Христос ходив по полі бою
І кожному казав до вуха:
“Любіться, люди, між собою”...
Але Його ніхто не слухав.

МАТИ

На краю села, між старими вишнями,
Обдерта хатина стоїть без дверей;
За хатою поле, покрите житами,
Й шумить дуб високий, похилий, старий.

Вдови Василихи була ця хатина,
Вона десь до тітки пішла у село,
А вдома сидів лиш Івась-сиротина
Й чекав синок мами... Вже пізно було.

Дивився крізь вікна на поле широке,
Заплакане личко втирав рукавом,
Світилися зорі у небі високім,
І десь соловейко співав за садом.

Івась був голодний, гірка його доля,
Вганяється мати усюди сама;
Остання ще вчора була бараболя,
А хліба давно, — від Різдва вже нема.

Сидів під стіною й солодко здрімався,
Як скрипнули двері і мати ввійшла,
Івась, мов не спав, вмить на ноги зірвався:
“Чи хліба принесла? Де, в тітки була?”

Засмучені очі вдови заблищали,
Солону слізозу проковтнула вона,
І з сином на лавці собі посідали
І хліба достала з запаски сумна.

“На завтра вже маю роботу, синочку,
Уранці білити до школи піду,
Зароблю на хліб, може й куплю сорочку,
Щоб Бог дав здоров'я, поборем біду.

Тепер, мій синочку, пора тобі спати,
Дивись, як високо зійшла вже зоря;
Я мушу ще блузку собі полатати...
Іди, мій Івасю, вже пізня пора!”

Івась на постелі в клубочок зігнувся,
Відчув своє горе і важко зітхнув,
У мамин подертий піджак загорнувся,
Було йому добре, за голод забув.

Вдова ще сиділа і блузку латала,
А блідий вогонь каганця чуть блимав;
Десяту вже латку до латки чіпляла,
В саду увесь час соловейко співав.

Як щось пригадала, то плакали очі,
Коли був Василь, було краще їм жити,
Тепер все проводить безсонній ночі,
Голодна, обдерта, без хліба сидить.

А сина пильнує, — вона ж мати-ненька,
Що має, то все для Івася віддасть,
Бо син ще не виріс, такий ще маленький,
Як виросте, мамі загинуть не дасть.

Від важкої праці згубила всю силу,
Змінилось обличчя і волос зблілів,
Весело в житті ані дня не прожила,
Не знала щасливих і радісних днів.

Минулого року ввесь час хворувала,
Снувались тривожні думки в голові,
Не жити, а смерти скоріше бажала,
Щоб вже відпочити нещасній вдові.

Івась вже великий, по ночах блукає,
Забувся, що мати за піччю лежить,
Що тільки заробить, усе пропиває,
Приходить над ранком й до вечора спить.

“На тебе я, мамо, не буду робити,
І в хаті моїй для старих не приют...
Розжилася... Й пошо старим таким жити?...
Тодішні як ти, вже давно не живуть!”

Взяла Василиха на плечі торбину,
А ноги з безсилия тремтіли її,
Шнурком підв'язала стару опанчину
І хліба просити пішла по селі.

Під плотом утерла заплакані очі,
З саду було чути соловейків спів,
Згадала минулі безсонній ночі...
Івась був маленьким, в колисці сидів.

Тепер їй немає де смерти дожити,
І мусить ходити і хліба просить,
По дворах чужій собаки дразнити,
Нема де на старість голівку схилити...

Господь каже нам, щоб батьків шанувати,
О, брате, послухай святих Його слів!
Згадай, як плекала тебе твоя мати,
Повинен й ти матір свою шанувати...
А скільки ж таких, як Івась, є синів!

МАТИ

(Спомин)

Того дня ми досить вчасно скінчили сушити сіно. Покладали його в копиці і поїхали до села. По обох боках дороги стояли стіни зеленого жита, а поміж житом рясніли розсипані волошки і червоні маки. Вітер гойдав широкі волинські лани і вони морщилися, хмурилися, а потім знову випростовувалися. Мов на океані великі хвилі бігли нивами, хovalися за горою, а за ними котилися другі, треті і так без кінця. Вечоріло.

Під самим селом, недойїджаючи вигона, ми догнали якусь незнайому жінку. Вона ступала босими ногами по пухкому поросі дороги, опираючись на талицю. На плечах мала невеликий пакунок, що припав пилуюю і був чорний, опечений сонцем, як і все жінчине обличчя. Почувши за собою тарахкотіння нашого воза, жінка зійшла з дороги і стала між рядками картоплі, що росли біля шляху. Ми зрівнялися з нею й Олекса спинив коні.

— Сідайте, тітко, підвеземо до села, — сказав.

Жінка вилізла на віз, зняла з плечей пакунок і вигідно сіла на сіні між граблями. Втерла рукавом блузки чоло і важко зітхнула.

— Дякую вам, добре люди, що підвезете, бо дуже вже підбилася на ноги. Вдень така спека, а дороги таки добрий шматок я зробила. Не молоді літа, то й сили немає...

Ми виїхали на греблю, яка ділила наше село від Горині. Ріка дихала літньою прохолодою, запахом очерету і скошеними травами. Здовж рівних сіножатів стояли копиці сіна. Блищаала довга річка.

За млином ми напоїли коні і в'їхали до села. Дорогою ми довідалися від незнайомої жінки, що вона йде здалека, мусить в нашему селі переночувати, а тому ми її так і завезли до себе додому.

Ми приїхали на своє подвір'я, повиправили коні, покидали з воза сіно і пішли до хати. На столі вже чекала нас вечеря. Квашені молоді огірки, печена картопля, поперізане сало. В хаті було мило і прохолодно. Відчинені вікна виходили до саду, а звідтам пахло квітками. Після цілоденної праці бажалося сісти біля відчиненого вікна, відчути на розпаленому чолі дотик вечірньої прохолоди і відпочивати. Слухати співу соловейка в недалекому гаю, відчувати, як пашать руки і ноги.

По вечері ми попросили жінку, щоб розказала нам

про себе, хто вона і куди тепер направляється. Вона подивилася на нас і зітхнула. Потім оповідала:

— Що ж я вам розповім, добрі люди, про себе? Нічого веселого не скажу. Ось вже йду кілька тижнів піхотою, але чи знайду те, за чим шукаю, годі сказати. Сама я з України і може ви чули є таке місто Черкаси над самим Дніпром. Отож, звідтам я. Перед самою тією війною вмер мій чоловік, Царство йому Небесне, а старший син загинув при повітряному налеті на Черкаси. Згоріла тоді наша хата і ми з меншим моїм сином Миколою мешкали в сусідів. Потім прийшла черга й на Миколу, і його покликали до війська. Я плакала, боронила його, бо щось недобре передчувала душа. Але Микола пішов і пішов на сьогоднішній день. Від того часу минуло два роки, а від моєго Миколи не було жодної вістки. Недавно повернувся з неволі сусідів зять і казав, що бачив моєго Миколу в таборі полонених десь біля Холма. Казав, що Микола був спухлий від голоду, не міг уже ходити на роботу, а сидів під дротами і чекав своєї смерті. О, бідний мій Микола, мій синочок дорогий!...

Жінка закрила обличчя руками і худі її плечі задрижали від плачу. Наша мати подивилася на нас з Олексою і в цю хвилину я подумав, що щаслива вона, бо має ще біля себе своїх синів. Можливо, що й вона те саме думала. Мати підійшла до жінки і почала її потішати. Але чи були такі слова людської мови, щоб загоїти її зранене і зболіле серце? Ні, занадто вже було велике горе тієї матери.

За кілька хвилин жінка заспокоїлася і говорила далі:

— Коли мені сказав це сусідів Данило, що він бачив моєго Миколу, я ще того самого дня спакувала де-що і пішла в дорогу. Я не знаю, де цей Холм, але мені сказали, що це в Західній Україні. Минуло вже кілька тижнів, як я в дорозі. Підбилася на ноги, бо не маю в що взутися, але дякую Богові, що я вже тут, бо то, кажуть, звідсі вже недалеко. Піду туди, знайду цей табір і буду просити, щоб віддали мені моєго сина. Може ще якраз живе. Нічого більше не бажаю, а тільки побачити ще свого дорогого Миколу, взяти його з собою... А коли його вже там немає, то я більше нікого не маю на світі. Не маю куди повернутися... Бідна я на старості своїх літ...

Вона замовкла. Дивилася в сад крізь відхилене вікно, а з очей стікали рясні слізози.

Бранці другого дня ми просили жінку залишитися в нас і відпочити, але вона ніяк не хотіла на це погодитися. Вона спішила вперед. Недалеко нас уже був Холм і

вона спішила туди, де за колючими дротами мучився і вмирав з голоду її улюблений син. І яка ж сила могла її в нас затримати?

Олекса запряг коні до воза і казав мені підвезти жінку аж до Поромова. Сонце вже підійшло високо над горою, як ми виїхали з села. Між високими житами, біліючою гречкою ми їхали майже до полудня. Потім виїхали на головний шлях, що вів до Холма. На шляху ми зустріли підводу, що їхала за нами, і я попросив незнайомого чоловіка, щоб узяв жінку. Вона пересіла на другий віз, а я вернувся додому.

Від того дня минуло багато часу, але ми не забули бідної матери, що колись очувала в нас. Одного вечора, коли ми вже збиралися до сну, хтось застукав до дверей. Мати відчинила і ми побачили на порозі ту саму жінку. Її годі було тепер пізнати, бо була вона худа, перемучена, бліда і дуже обдерта. Переступивши поріг, присіла на стілець і низько на груди опустила зажурену голову. Наша мати підійшла до неї.

— Скиньте з себе піджака, а то ви змучені. Почувайтесь в нас, як у себе вдома... Ми вже давно чекаємо на вас. Добре, що зайшли... Прошу роздягніться...

Жінка роздягнулася. Потім мати принесла води, чисту білизну. І хоча було вже пізно, але ще того самого вечора жінка розказала нам про свою подорож і про страшну зустріч зо своїм сином.

Після довгих зусиль, вона таки розшукала табір полонених біля Холма. В цьому таборі перебував її син, але вона цього не знала. Вона багато разів приходила до брами табору, просила, щоб сказали їй, чи нема там її сина, плакала, але злі вартові відгонили її, цікували собаками. Одного разу, стоячи біля дроту, вона побачила за брамою кілька полонених, що замітали подвір'я. Вони були худі і насилиу трималися на ногах. Побачивши жінку, підійшли ближче до дроту і, простягаючи худі чорні руки, просили:

— Тітко, киньте кусок хліба. Киньте, якщо маєте... Тітко, киньте... Ми дуже голодні...

Вона хотіла дістати з кошика сухарів, але з брами вийшов вартовий і, підбігши до неї, відіпхнув її від дроту, а сухарі розкидав по дорозі. В цей час один з полонених, кинув віника, почав бігти до брами і голосно кричав:

— Мамо!... Мамо!... Не пізнаєте мене?... Мамо!... Я Микола... Мамо, дайте хліба, візьміть мене звідси...

Він прибіг до брами, але вартовий схопив його за плече і з усієї сили пхнув назад. Полонений упав на землю,

але за хвилину знову встав. Знову біг до брами, простягав руки і кричав:

— Пусти, бо це ж моя мама!... Мамо!...

Але вартовий був невблаганий. Він сильним ударом кріса, звалив Миколу на землю і бив його чобітми. Половинений зібрав останні сили, зірвався ще раз на ноги і в безттямі кинувся до дроту. І коли він тільки торкнувся дроту, тіло його скорчилося і він, мов сніп, упав на траву. Вартовий голосно зареготав.

Бідна мати бачила цю картину. Вона впала на дорозі і не пам'ятала вже, що було далі. Коли опам'яталася, то побачила себе в чужій хаті, а біля себе незнайомі обличчя селян. Спочатку нічого не могла собі пригадати, але потім усе усвідомила і чимкорше побігла до табору. Там просилася біля брами, голосила, але на ній ніхто не звернув жодної уваги. Вона прийшла до села, а другого дня знову ходила до табору і, плачуши, блукала під дротами.

За тиждень перевезли кудись полонених, бараки розібрали, а місце це казали селянам заскородити боронами. Бідна мати ходила селами, тужила, а тепер верталася до рідних Черкас. Верталася змучена і прибита незмірним горем.

Ми її впросили, щоб на якийсь час залишилася в нас, бо їй так не мала куди вертатися і до кого спішити. Вона залишилася. Ходила разом з мамою полоти просо, брала коноплі, перегортала в саду сіно. Завжди була сумна, зажурема. Плакала і тужила. Ходила разом з нами на євангельські Богослуження, де їй віддала Богові своє стомлене життя. Прийняла Христа, як свого Спасителя і від тоді погіднішою стала. Молилася і просила Бога, щоб Він дав їй силу перенести все горе, яке випало на її долю. Бог почув її молитву. Бідна мати знайшла повний спокій у Христі Ісусі.

Минуло літо і настала холодна осінь. Дерева скинули з себе останні листки, а над мокрими полями круціяли великі табуни гайвороння. Ми поїхали з Олексою дозаблювати стерню, а коли вернулися з поля, то мати сказала, що жінка погнала за сад пасти гуси і ще не вернулася. Почало вечоріти. Гуси самі прилетіли на подвір'я, але жінки не було. Олекса пішов за сад, а за хвилину прибіг і зляканим голосом крикнув:

— Ходіть скоро, бо вона сидить під півкою і здається, що мертвa!

Ми всі побігли за сад. На стерні стояла самотня півкоха вівса, а під нею сиділа жінка. Мати нахилилася до

неї, а потім поглянула на нас і покивала головою. Ми зrozуміли. Чужа мати була мертва. Її голова низько похилялася на плече, очі були щільно закриті, руки зложені до молитви, а на колінах лежала зім'ята знімка з її сина Миколи. Можливо, що вона востаннє дивилася на неї, може пестила її, цілуvala і так заснула. Бідна, скорботна мати.

В неділю відбувся похорон жінки і такого величавого похорону наше село ще ніколи не мало. Всі люди в селі знали горе бідної матері, співчuvали їй, любили її, а тому тепер всі прийшли, щоб віддати останню прислугоу чужій матері.

На нашому цвинтарі виросла ще одна могила. Липи скидали на неї останні жовті листки, струшували краплини холодного осіннього дощу. Здавалося нам, що небо засумувало, бо ввесь час сіяло свої дрібні сльози.

Весною я залишав своє рідне село, а недалеко за горою було вже чути фронтову стрілянину. Я біг через цвинтар і ще раз затримався над могилою чужої матері. Там була посаджена свіжа галузка черемхи, положений великий жмут квітка. На могилі зазеленіла трава, а з цієї трави був зроблений напис, що складався з чотирьох літер. Хтось гарно і художньо висіяв травою слово: МАТИ.

Я стояв над могилою і великий смуток тиснув моє серце. Жаль мені було тієї бідної матері, що лежала в цій могилі, жаль було і своєї матері, яка тієї гарної весни залишалася без своїх синів.

Я виходив з цвинтаря, а вітерець плигнув з-за кущів, потерся біля моого обличчя і мов би намагався потішити мене, заспокоїти моє розбите серце. На старій дуплавій липі вуркотів голуб і мені здавалося, що він прощав мене в далеку незнану дорогу.

МОЇ МАТЕРІ

В ці дні ти десь пшеницю, мамо, жнеш,
Тебе волинське сонце опікає.
Нераз в журбі ти сина спом'янеш,
Як бідний він по чужині блукає.

Поколиш босі ноги на стерні,
Тяжкі снопи кладучі під межею...
Діждалась ти на схилку своїх днів
Змагатись гірко з долею своєю.

Зайде за гаєм сонце золоте,
Густий туман пливе над долинами...
Спрацьована додому ти ідеш,
Вмиваючись солоними слізами.

Внуча у дома жде тебе давно,
І вибіжить далеко за ворота:
Замурзане, обшарпане, воно
Десь домувало цілий день під плотом.

Ти сироту пригорнеш до грудей
І шепнеш йому: "Нема ще твого тата"...
Візьмеш відро холодної води
І помандруєш до старої хати.

Вечеряти ти звариш там сама
І знов мене, я знаю, пригадаеш...
Дрібненький голос пташки з-за вікна
Тобі журливу пісню заспіває.

Село мое спочине в тихім сні;
На другий день, коли почне світати,
Заблісне сонця промінь у вікні,—
Підеш ти знов сама пшеницю жати.

І знов волинське сонце золоте
Тебе на полі щедро опікає,
Край поля липа гарно розцвіте
І пахощі чудові розливає.

А син твій, мамо, мов той блудний син,
Блукає сам далекими світами...
Але у серці замір лиш один,—
Колись вернутись ще до тебе, мамо.

Лише тепер тебе я оцінив,
Твоєї ласки тут ніде немає,
Ї коли тебе чим син твій засмутив,
Прости мені, я плачу і благаю!

Прийде пора, прийду до тебе знов,
Вернусь я, мамо, до своєї хати,
До ніг твоїх складу свою любов
Й підем пшеницю разом дожинати.

ВІД СМЕРТИ ДО ЖИТТЯ

Вже другу осінь Дмитро працював в одному німецькому селі, але він ще ніколи так рано не йшов до праці, як сьогодні. Господар збудив його тоді, коли ще все село спало, а далекий схід тільки покривався блідим рум'янцем. Сьогодні йому треба було зробити багато праці. Треба було засяти велику ниву під лісом, а біля залізниці викопати і повозити моркву. Надвечір, як прийде з поля, мусить ще йти під гору і кілька годин колупати тверду скелю, де має бути сковище перед зближаючим фронтом. І найгірше йому дошкулювало це сковище. Повертаючись з поля, Дмитро не чув від праці рук, але мусів таки йти під гору і колупати каміння до пізньої ночі.

Тепер Дмитро їхав великим німецьким возом, а довкола його стелився ранній туман. Небо було ясне, без жодної хмаринки. З-за високої гори показувалися перші проміння сонця.

Приїхавши на поле, Дмитро запряг коні до борін і почав скородити вchorашню ріллю. Земля була пухка і розсипалася, мов пісок. Дмитро ходив поруч коня, опустивши голову низько на груди. В серці будилися тривожні думки і недавні спомини. Сьогодні якраз два роки минуло з того часу, коли він такого осіннього дня, ідуши з поля до свого села, попався німцям, які скинули його з воза і так з дороги забрали до міста, а там аж до Німеччини на невільничу працю. Не дали навіть пощадитися з батьком, подивитися ще хоча раз на рідну хату, на своє село... Від того дня минуло ось два роки, а з дому нема жодної вістки. Ніхто йому не скаже, чи живе батько, мати, чи засіяне його поле, чи й там така гарна осінь. На думку приходило все минуле. Перед очима стояла золота українська осінь. Небо синє і глибоке, мов безмежне море. В таку пору він копав з батьками картоплю. Високо в голубому небі пливуть довгі ключі журавлів. Діти палять сухе картоплиння, і від великого вогнища тягнуться над полями густий сивий дим. Картоплиння і пирій тріщать, а діти кидають у гарячий присок картоплю і весело сміються. Надворі тепло. Білі нитки павутиння снуються по стерні і, зачепившись одним кінцем за суху лободу, тягнуться далеко-далеко через межі. Скрізь повно того павутиння: на гривах у коней, на драбинах коло ваза, на голові, на руках. Гарна і чарівна осінь на рідній землі!... Тепер також осінь, але не така. І обставини інші. Дмитро мусить працювати на чужині, засівати чуже поле, тужити і марнувати свою золоту молодість. Одна

лише радість для нього це те, що він знає Бога, вірить Йому і віевнений, що ніщо не діється в житті людини без волі Божої. Ось це його підтримує, додає йому надії на те, що скоро закінчиться воєнна хуртовина і він таки повернеться до свого села, до свого далекого рідного краю.

Дмитро ходив полем, а думки тривожним роєм обсідали його серце. Потім вийшов до нього господар і скав, що сам буде доскороджувати поле, а Дмитро мусить іти до села і разом із сусіднім хлопцем Андрієм працювати біля сховища. Дмитро пішов. У хаті перекусив дещо, взяв лопату, кирку і пішов під гору. Андрія ще не було, але Дмитро на нього не чекав. Він узвяся до праці. Колупав землю киркою, а потім відгортає лопатою і викидав далеко на траву. Сонце підкотилося високо. Дмитро відчув утому, а тому вийшов під гору, сів на сухому листі, вийняв з кишені книжку і почав читати:

— Дивіться, яку любов дав нам Отець, щоб ми дітьми Божими звалися, й ними ми є. Світ нас не знає тому, що Його не пізнав. Улюблені, — ми тепер Божі діти, але ще не виявилося, що ми будемо...” Дмитро не читав, а мов би їв ці слова, такі вони були дорогі для нього. Він бачив, що світ дійсно не знає Божої любови, бо коли б він її знав, то сьогодні не лилося б стільки людської крові, а він також не потребував би тут мучитися. На свою ж долю Дмитро не нарікав. Він тільки просив Бога, щоб Він помог йому перетрпіти до кінця і щоб і тут на чужині бути прикладним християнином і хоча одну душу привести до Бога. Він часто про це молився, а особливо за свого друга Андрія, що працював з ним у тому ж селі, але був невіруючим.

Дмитро скінчив читати, взяв лопату і знову пішов до темної паші тунелю. З села йшов з киркою на плечах Андрій. Він також увійшов до тунелю і вони почали копати. Тунель тягнувся кільканадцять метрів під високою горою і мав тільки один вхід. Треба ще було копати багато, щоб пробити дальше скелю і зробити вихід з іншого боку гори. Хлопці колупали, відсували каміння і громіш на бік, а потім тачками вивозили. В тунелю було холодно і сиро. По якімсь часі Андрій звернувся до Дмитра:

— Ну, що ж тамкаже твоя Євангелія?... Ти ж, здається, щодня її читаєш... Га?... Чи скоро скінчиться війна?

— Про це Євангелія не пише, але я сьогодні важливіше у ній читав. Євангелія каже, що хто пізнає Божу любов, той буде зватися дитям Його.

Андрій засміявся.

— А що ж по тім, що ти будеш зватися дитям Божим? Всеодно разом зо мною мусиш отут копати скелю і твій Бог чомусь тебе не хоче вирятувати звідси.

— Не говори так, — казав Дмитро. — Ти не знаєш, що ти говориш. Коли я вірю в Бога, то мені навіть легше цю скелю колупати. При всякій праці я чуюся щасливий, тоді, коли ти ввесь час нарікаєш, клянеш свою долю. Прийде колись час, закінчиться наше тут перебування, але знай також про те, що прийде така хвилина і наше життя тут закінчиться. А тоді що?... Тоді кожному треба буде стати перед судом Божим і дати рахунок того, що ми зробили тут на землі. Ти не смійся, Андрію, бо це правда. Тепер смієшся, а тоді будеш плакати, гірко будеш жаліти, що сміяєшся, що не вірив у Бога...

Дмитро хотів ще щось сказати, але в цю хвилину над їх головами почувся якийсь гук. Хлопці насторожилися. Нараз знову щось затріщало, знадвору дмухнуло холодним повітрям і лямпа під стіною кліпнула і згасла. Андрій пустився бігти до виходу, але великі куски землі загородили йому дорогу. Прохід був засипаний.

— Дмитре! — крикнув перестраним голосом Андрій, — ми засипані... Запали світло...

Дмитро почав шукати лямпи. Глядів руками по мокрих дошках на долівці, але лямпи ніде не було. Потім знайшов. Поправив гнота і черкнув сірника. По тунелю розійшовся гіркий запах сірки. Дмитро підніс світло над головою і побачив, що ввесь прохід справді був засипаний камінням і землею. Хлопці поставали під стіною, глянули безрадно один на одного і мовчали. Холодний жах підкрадався до їх сердець. Першим обізвався Андрій.:

— Пропали ми, Дмитре. Коли завалився ввесь прохід, то нас тут ніхто ніколи не дістане. Тут буде наша могила...

— Про це поки не говори, Андрію, і не хвилюйся, — відповів Дмитро. — Поки лямпа горить нам треба подивитися навколо, знайти якийсь вихід. Добре, що маємо лямпу. А де кирки?...

Хлопці ходили від стіни до стіни, шукали в купі землі якоїсь щілинин, але даремні були їх шукання. Дмитро зачепив киркою один камінь, він скотився наниз, але на його місці негайно обвалилася свіжа земля і громіш. Хлопці знову подивилися на себе. Були безрадні і бліді. Не могли собі нічим допомогти. В тунелю було тихо, лише в вухах шуміло від недавнього стуку. Потім забрали кирки і з усієї сили почали колупати землю в проході. Відкидали лопатами, кирками, але згори все котилася нова і но-

ва земля. Прикінці знеможені посідали під мокрою стіною. Обидва мали страшний, зажурений вигляд. Лямпа розкидала по стінах бліде світло і ось-ось мала згаснути. В тунелю робилося душно.

— Андрію, — сказав сумно Дмитро. — Давай будемо молитися, бо нас тут дійсно чекає смерть. Коли Господь нас не вирятує, то ніхто нам тут не поможе... Будемо молитися...

Андрій зірвався, скопив кирку і почав з усієї сили колупати землю. Він важко дихав, витирає рукавом обличчя і все копав і копав. Вмить лямпа кліпнула і згасла. Андрій упав на землю.

— Дмитре, молися ти, бо я не вмію. Я ніколи не молився і не знаю, як треба молитися. Молися і за мене... Дмитре!... Я боюся вмирати, я не готовий ще вмерти...

Дмитро голосно почав молитися. В глибокій темряві його голос розносився по тунелю, відбивався до холодних і мокрих стін. Андрій голосно ридав. Потім він знайшов у темності руку Дмитра, тиснув її до свого обличчя і просив:

— Дмитре, молися і за мене також... За нас обох... І мене навчи молитися... Дмитре... Немає чим віддихати...

Андрій упав під стіну і почав кричати:

— Боже!... Боже!... До сьогодні я не вірив у Тебе, але тепер буду вірити... Вирятуй нас звідси, бо страшна смерть чекає нас... Вирятуй!... Боже!...

Дмитро черкнув ще сірника, хотів запалити лямпу, але вогонь не горів. Він поглядів стіну, відчув там воду, що тоненькою ниткою стікала із скелі, притулив уста до холодної води і від того стало йому легше. Андрій лежав під стіною і голосно стогнав. Дмитро намочив руки, схилився над товаришем і тер йому гаряче обличчя. Андрій тихо казав:

— Дмитре, молися... За обох молися...

Дмитро почув як десь знов обірвалася земля, щось голосно затріщало. Він скопив кирку, кинувся знову до проходу і почав копати землю. Піт заливав йому очі, уста, але він копав, кидав землю за себе, відваливав каміння. За кожним разом свіжа земля сипалася йому на плечі, на голову, але Дмитро копав далі. Прокопавши невеликий прохід, він наткнувся на мокрій слій каміння. Приложив чоло до стіни, постояв хвилину, а потім знову копав. І нараз Дмитро відчув під киркою щось тверде. Він напружив останню силу, рвав киркою землю і докопався до грубої дерев'яної перекладини. Груба дошка була сперта на стіну, а під нею вільне місце. Дмитро тиснувся під

дошку і почав колупати далі. Відгорнув ще одну брилу скелі, потім другу. Перед ним була невелика щілина. Дмитро оперся плечима і тиснувся в щілину. На нього дмухнуло свіжим повітрям. Дмитро напружив руки, ноги, затиснув зуби і, мов кріт, розгортає землю, тиснувся в щілину. І нараз він почув далеко чиєсь голоси. Він оперся сильніше, відвалив кам'яну плиту, хотів крикнути, але не міг. Свіжа земля посипалася згори, і він відчув, як щось сильно здушило його груди. Потім чув стук, чиєсь голоси, чув, як хтось брав його за шию, тягнув з-під землі.

Коли він відкрив очі, то побачив багато людей, що метушилися біля тунелю. Біля нього сиділа його господина і тримала в руках порожню чашку. Дмитро подивився навколо. Сорочка його була мокра, обличчя залите водою, руки в болоті. А люди все копали прохід, відкидали землю, ставили дерев'яні підпори.

Минуло кілька днів після цього випадку, і Дмитро з Андрієм збрали вже буряки під лісом. Надворі стояла гарно погода. Повівав легенький вітерець і розплітав по стерні білі нитки павутиння. Зграї шпаків кружляли над полями.

На полуцені Дмитро з Андрієм відпочивали. Дмитро вийняв з кишені книжку і читав:

— Дивіться, яку любов дав нам Отець, щоб ми називались дітьми Божими... Світ Його не пізнав..."

Андрій сидів і слухав. Обличчя його сяяло від щастя і задоволення.

— А ти знаєш, Андрію, — казав Дмитро, — ті слова я читав того дня під скелею. Тебе ще не було, а я присів на листі, відкрив Євангелію і якраз ті самі слова. Я тоді чекав на тебе, думав за тебе, і в душі моїй молився. Мені дуже хотілося, щоб ти пізнав Господа. Тепер я дякую Йому. Він знайшов тебе і я дуже щасливий. Колись повернемося додому, а в нас, знаєш, багато віруючих. Будуть нам раді... Може і для того Господь нас вивів на чужину, щоб ми тут настраждалися і знайшли тут Бога. Може того... Ми не знаємо Його шляхів... Ти колись сміявся, що Бог мене не хоче звідси вирятувати, а я думаю, що Бог мене і привів сюди, щоб пізнати Його, щоб і ти таож увірував... Така Божа воля...

Хлопці ще сиділи деякий час, читали разом дорогі слова Євангелії, а потім пішли дозбирювати буряки. Високо в голубому небі пролітали довгі шнурки журавлів, десь співала сумним голосом самотня пташка і сумно й тихо було на полях. Гарна осінь ходила і все снуvalа по стерні своє біле павутиння.

БОЖЕ МІЙ!

Ти душі моєї бачиш болі,
І Ти знаєш серця неспокій...
Ох, як важко в світі жити без долі,
Боже мій!

З кожним днем вже слабне моя сила, —
Я ж щодня проваджу лютий бій,
І зробився зовсім вже безсилій,
Боже мій!

Дай, щоб стихло вже життєве море,
І на землю щоб прийшов спокій,
Щоб забув своє я люте горе,
Боже мій!

Хочу я завжди Тобі служити
І до смерти прагну бути Твій;
Дай Тобі життя все присвятити,
Боже мій!

Ще за край свій я Тебе благаю,
Бо ж над ним ще стогне буревій.
Хай народ мій ще Тебе пізнає,
Боже мій!

МОЯ НАДІЯ

Коли б смоківниця не принесла плода
І терном вкрилася моя дорога;
Коли б прийшла якась недоля чи біда —
Не перестану я надіятирь на Бога.

Коли б не зародив і виноградник мій,
Щоб висохло усе, що я посію,
І все добро мое змив лютий буревій —
То і тоді Господь — моя надія.

Нехай худоби й овечок не маю я,
Найбільше зло цехай спричинять люди,
То віра і тоді не зменшиться моя
І я усе надіятирь буду.

Хоча земний увесь достаток промине,
Нехай залишусь круглим сиротою, —
Я знаю, Бог не залишить мене,
І поведе всесильною рукою.

Хача і темна ніч прикриє мою путь,
І буревій шаліє серед поля,
Я з моїм Господом нічого не боюсь,
В руках Його моя безпечна доля.

БЛАЖЕННІ

(Матв. 5: 3-11)

Блаженні ті, що є убогі духом,
Вони у Царство Боже доступ мають;
Вони колись до спільноти вecheri
З своїм Спасителем позасідають.

Блаженні ті, що лагідної вдачі,
Для них Господь нову землю має;
Вони не йдуть дорогою ледачих,
Таких, що Господа в житті не знають.

Блаженні спрагнені святої правди,
Наситяться колись такі у Бога;
Бо Господа вони любили завжди
І святою завжди їх була дорога.

Блаженні також милостиві люди,
Які для бідного відчинять хату;
Вони в свій час помилувані будуть,
Від Господа для них прийде заплата.

Блаженні ті, що чисте серце мають,
В яких немає зла, ані тривоги;
Вони до неба зір свій піднімають,
Бо там вони колись побачуть Бога.

Блаженні ті, що спокій розсівають,
Яким брати — усі на світі люди;
Вони колись, мов сонечко, засяють
І синами Божими названі будуть.

Блаженні ті, що правду скрізь голосять,
Кого за правду мучать й розпинають;
Усі такі наслідять Царство Боже,
Спаситель їх у небі привітає.

Блаженні ті, кого ганьбити будуть,
Кого за правду гнатимуть народи;
За те Христос їх завжди вірно любить,
Для них у небі жде вже нагорода.

РІЗДВЯНИЙ ЛИСТ

Тобі, мій сину, пишу лист із дому...
Мороз вікно оздоблює квітками;
Тебе згадаю й плачу в серці свому,
Ти розумієш, сину, сльози мами.

Знедолені у цій святій хвилині,
Так як колись, до столу ми сідаєм,
Але журба у хаті нашій нині,
Тебе ж бо з нами, сину мій, немає.

Самотній ти в далекому десь світі,
І так, як ми, чекаєш і сумуєш...
Чи зіронька тобі також засвітить
І чи вечерю хтось тобі зготує?

Чи в цей Свят-Вечір, мій синочку милий,
Прийде до тебе хто із колядою?...
Сьогодні ми за тебе всі молились,
І всі плакали сьогодні за тобою.

Будь мужній, сину... Бог все горе знає;
Він скрізь з Своїми вірними дітками...
І Він тебе поверне ще до краю...
Здоровим будь... Цілую тебе... Мама.

ТИНЬ МАТЕРІ

Я був тоді хлопчиною маленьким,
В нас за садом проходила дорога...
І часто там моя кохана ненька
Мені оповідала щонебудь про Бога.

В кущах пташки весело щебетали,
Ховалось кругле сонце за горою,
В село отари з поля повертались, —
Туман вечірній плив понад горою.

Шептали щось задумані тополі,
Рої хрущів над рідними садами...
Гіркої я тоді не знов ще долі, —
Мене провадила за руку мама.

І з поля ми верталися додому,
Тінь матері лягала на дорогу,
Але пощо та тінь мені малому,
Коли тоді не знов ще я тривоги.

Далеко я тепер від свого краю,
Пройшов гіркими й страшними шляхами,
І думаю в самотньому відчаю:
Щоб хоч побачить тінь своєї мами.

ВИСЛУХАНА МОЛИТВА

Недалеко за Млинівцями простягнувся довгою смужою густий грабовий ліс. За лісом блищаю прозорим племесом повноводне озеро, а далі тягнулися зелені ниви пшениці, паухча гречка і тихі волинські хуторі. Колись мешканці Млиновець любили свій ліс, виходили туди з дітвою, влітку збирали сунці, горіхи, а восени гриби. Тепер вони не мали права зближатися до свого власного лісу, бо три тижні тому приїхали туди якісь озброєні люди, отаборились в лісі, навіть сторожа, старого Прокопа, прогнали до села. Що це були за люди, то ніхто не зінав. Одні казали, що це бувши полонені, другі говорили, що втікачі з розбитої в місті в'язниці. Вони розмовляли якоюсь незнайомою мовою, приходили до села п'яні, грабували людське майно, забирали худобу.

Деякі з роспусних хлопців з Млиновець також пішли до лісу і пристали собі до озброєних людей. Між ними був також Петро Панька Коваля. Серед білого дня він приходив до свого села з недбало перекинutoю через плече рушницею, з причепленими коло пояса гранатами. Був гордий, байдужий і, здавалося йому, що немає на світі нікого, хто б міг тепер з ним зірвнятися, хто б міг стати йому на дорозі.

Коли він одного разу прийшов до своєї хати напитися молока, батько заступив йому дорогу, взяв рукою за клямку дверей і сказав:

— Не підеш більше, Петре. Ти робиш сором старому своєму батькові. Маєш залишитися вдома, а те непотрібне сміття поскідай з себе, щоб я його й не бачив... Я прошу тебе, сину... Послухай батька...

Але Петро не слухався. Він відіпхнув батькову руку від себе і вийшов на подвір'я. Панько пустився за ним.

— Слухай, Петре, — просив білний батько, — коли не хочеш залишитися вдома, то прошу тебе про одне: не смій ніколи піднести руки на життя людини. Пам'ятай це! Кожне життя — це дар Божий, а всі люди є собі брати. Тому не смій пролити людської крові, відібрati в когось життя... Я молитимусь за тебе, аж поки ти повернешся до свого батька назад... Буду чекати тебе, Петре...

Батько говорив крізь сльози, але Петро зневажливо махнув рукою, пішов стежкою поміж коноплями, навіть не оглянувшись. В його молодому тілі вирувала буйна кров і що йому там були слова батька! Він молодий і він сам собі пан!

Коли Петро склався за садом, Панько повернувся до

хати, впав біля лавки на коліна і довго плакав і молився. Він почув себе в цю хвилину самотнім, забутим, осиротілим. Одинокий його син і цей залишив батька на страсті літ. Панько молився і зінав, що тільки один Господь може допомогти йому в його безмежнім горі.

Петро, опинившись у лісі, запізнявся з провідником озброєної групи й за якийсь час став його правою рукою. Незабаром вони залишили млиновецький ліс, рейдували дніами й ночами, переходили села й міста, а за собою всюди залишали пострах і криваві сліди. Петро віддався розгульному життю, бачив страшні речі, які робили його товариші, забув за рідний дім, за прибитого горем старого батька. Ale самих батькових слів він чомусь ніяк не міг забути. Вони завжди бриніли в його душі і пробуджували приспане сумління.

Минуло багато днів. Петро був разом зо своїми товарищами серед густих лісів далекого Полісся. Сидів у лісничівці, оперши голову на руки. Під стіною на дерев'яній лавці, простягнувшись, спав твердим і спокійним сном провідник іхньої групи Відвага. Він повернувся над самим ранком з хуторів, приїхав п'яний привіз багато награбованого людського добра, а тепер спокійно відпочивав. Для Петра була тепер найкраща нагода позбутися свого противника, з яким вони від довшого часу вже живуть у незгоді. Сталося це з малої дрібниці, але воно обернулося в люту ненависть, у пімсту. Петро не раз уже завважив, що Відвага шукає можливості позбутися Петра, а Петро та-кож почав шукати такої самої нагоди. I ось вона тепер прийшла. Петро сидів, думав, а потім тихо встав, узяв із стола великого ножа і підійшов до лавки під стіною. Він думав, що найкраще буде ось так ножем. Постріл почують друзі, що сплять в наметах навколо лісничівки, а ніж тихо зробить своє діло. Відвага на таке заслужив. Петро трирав ножа і побачив, що його рука почала тремтіти. Це ж уперше в житті він має вчинити таке страшне діло, але вчинити його він мусить у власній своїй обороні. Петро затримав у собі віддих, обережно поступився крок до лавки і підкачав правого рукава сорочки. Противник його спокійно спав. Велика його голова глибоко вірнула в м'яку подушку, а буйне волосся хвилясто розплівалося й падало аж на поруччя лавки. Уста його були трохи відкриті, одна рука лежала на грудях, а друга звисала на сашму долівку. Петро вже рішився зробити останній крок, збирався піднести праву свою руку, але нараз, мов живий образ, став у його уяві рідний батько. I в Петровому серці знову тихими струнами забриніли батькові слова: "Не

смій ніколи піднести руки на життя людини! Пам'ятай це! Життя — це дар Божий". Петро безвладно опустив руку. Йому стало соромно і страшно. Поклав ножа на стіл і сів на стілець під другою стіною. Сидів у глибокій задумі і не смів навіть поворухнутися. Ale нараз нова сила, нова мужність вступили до нього, він поспішно встав, схопив ножа і поступився до свого неприяителя. Він ступив так необережно, що зачепив ногою стільця, на якому сидів, і перевернув його на долівку. В цю хвилину Відвага відкрив очі. Петро стояв біля нього з ножем у руці, блідий, мов полотно. Відвага зірвався на ноги:

— Що ти намірявся зробити? — запитав він суворо Петра. Ale Петро не міг нічого вимовити. Він винувато стояв посеред хати, дивлячись просто у вічі свому неприяtelevi.

— Що все це означає? — запитав знову Відвага. — Хотів позбутися мене, що? Я це вже давно знаю!... На додзі тобі стою?... Кажи, хотів позбутися мене, то зараз будемо рахуватися?... Зараз покличу хлопців і ще сьогодні будеш висіти на гиляці. Кажи, хотів позбутися?...

— Так, хотів, — відповів тихо Петро. — Ти ж знаєш, що між нами є незгода і це тебе не повинно дивувати. Ти бажаєш мене позбутися і шукаєш такої нагоди, а я також того самого шукаю. Тепер я мав можливість, але не зробив цього. Якась невидима сила стримала маю руку... Пригадав свого батька, який казав мені колись, щоб я не смів піднести руки на когось. Тому й не міг тобі зробити зла. Не міг... Давай розійдемося по згоді... Лишайся собі тут, а я повернуся до батька... Піду додому... Не можу дальше так бути...

Петро замовк. Стояли мовчки якусь хвилину. Potіm Петро все йому розказав, як найближчому свому приятелеві, як батько його просив не йти такою дорогою, як батько обіцяв молитися за нього, аж поки він не вернеться назад з дороги гріха і зла. Відвага глибоко задумався. Сперся на стіл і сидів нерухомо, важко дихаючи. Potіm підійшов до Петра, положив свою руку на його плече і сказав:

— Як бачу, Петре, то твій батько віруючий. Моя мати також віруюча. Може чув, євангелістка. Коли я йшов з дому, плакала, схилившись на мое плече. Просила, щоб я молився, читав Євангелію. Я ж забувся за слова матері. A колись я також ходив на Богослуження з матір'ю, деклямував вірші біля ялинки, коли був малий, потім співав у церковному хорі... Давно це було, Петре, але ось тепер

чомусь усе пригадалося... Війна поробила нас такими жорстокими... Війна...

Сиділи знову мовчки. В хаті було тихо. За вікном світило сонце.

— Як ти думаєш, Петре, чи може Бог мені простити все те, що я робив, — почав Відвага. — Ти ж знаєш все, що я робив, ти бачив?... Га? Скажи?...

— Не знаю, — тихо відповів Петро. — Мій батько знає. Він читає Євангелію й казав, що Бог прощає людині найбільший гріх, коли людина кається й перестає грішити. Батько мій завжди так казав... Я знаю, що він молиться за мене, я це відчуваю. Я не спокійний... Добре, що я тобі не зробив того, що намірявся. Прости мені...

Петро замовк. Стояв якусь хвилину біля вікна, потім зробив два кроки до Відваги, простягнув йому свою руку і сказав:

— До побачення... Я йду й повернуся до батька. Досить... Не можу так далі...

Але Відвага не подав йому руки. Він вийняв з кишені револьвера, якісь кулі, кинув це все під стіл, надягнув піджака, кашкета й звернувся до Петра:

— І я піду з тобою, Петре... Дозволь піти нам разом. Коли Бог мені простить, то я хочу почати нове життя... Повернуся додому...

Вони вийшли з лісничівки, зачинили за собою двері й пішли стежкою в напрямку поля. Десь далеко в лісі кувала зозуля, Довгі проміння сонця пробивалися крізь лісну гущавину і падали на стежку.

Вони освітлювали Петрові й Відвазі нову путь.

СИРОТА

Осіннє вже сонце зайшло за тополі,
Затих кругом гамір, тихенько було.
Лиш вітер холодний блукав ще по полі, —
Давно вже заснуло маленьке село.

Солом'яні стріхи в садах розложилися,
Спокійно дрімали в нічній тишині,
І темними вікнами сумно дивились
На сад, на село, та на зорі-вогні.

За плотом стояла обдерта хатина,
У вікнах маленьких ще вогник мигав,
На лавці сидів невеличкий хлопчина,
Сорочкою бідний він слізки втирав.

І тут же на лавці була його маті,
Що хвора-недужа лежала давно.
Розплющила очі, щось мала сказати,
Та тільки безсило дивилась в вікно.

Дивилася на небо, де зірочки сяють,
І знала, що скоро вона буде там,
Де ангольські хори про щастя співають,
Де буде кінець і журбі і слізкам.

Чимскорше бажалося її там вже бути,
Та шкода Івася самого лишить,
Бо бідна сирітка піде поміж люди,
І сумно, і гірко йому буде жити.

Дивилася на сина, умілась слізами,
Відчула, що син буде мати біду...
— Чи шкода, Івасю, тобі буде мами,
Коли я від тебе до неба піду?

— О, мамо, — розплакався бідний хлопчина,—
Як тато вмирав, ти казала мені,
Що всі будем в небі, де наша відчизна,
І там будуть щасливі усі наші дні.

Тепер йдеш сама, а мене залишаєш...
З тобою бажаю піти також я;
Я ж хочу до тата, сама про це знаєш,
Бо там, наче сонце, Спаситель сія...

Хлопчина над мамою низько схилився,
В куточку давно каганець вже погас,
Лиш місяць знадвору в віконце дивився,
Та півні співали в селі увесь час.

А вранці на цвінтари свіжу вже яму
Старенький грабар між вишнями копав;
До неї занесли Івасеву маму,
Що він її щиро та міцно кохав.

А бідний лишився блукати по світі,
Голодний, обдертий Івась-сирота...
Мій брате, до тебе як він завітає,
То виконай ти заповіти Христа.

Прийми сироту, пригорни його щиро,
А Бог збереже тебе, брате, від зла,
І буде твій дар, як Марієне миро,
Як митника чиста молитва була.

МОЯ МЕТА

Моя мета далеко за рікою,
До ней змалку я направив путь,
Бо там брати великою сім'єю
Мене до себе на вечерю ждуть.

Через ріку я човен свій направив,
Від берега далеко відчалив...
Навколо хвилі й люті урагани
Лякають грізно, щоб я не доплив.

Та я пливу, вперед свій зір керую,
Вже сонечко заходить за обрій...
Хай ураган грізніше ще лютує,
Я до мети направив човен свій!

Далеко бачу світло за рікою,
Там скінчиться моя тривожна путь;
І там брати щасливою сім'єю
Мене до себе на вечерю ждуть.

ЛЮБИ!

Чи любиш ти легенький подих вітру?
Признайся в тім, приятелю, мені,
І неба чистого шовково-ясну мітру,
І квіточки рожеві навесні?

А затуманений чи любиш ти світанок,
Як скрізь роса звисає на листках,
І соловейко зустрічає ранок,
В ліщині заливається в піснях?

Чи жайворонка любиш в чистім полі,
Як грудкою застягне в висоті,
Чи відчуваєш близнього недолю,
Тоді як він один на самоті?

А восени чи любиш павутиння,
Як по стерні нитками поснуети?...
А далечінь така, як море синє,
Манить кудись усе чуття твоє?

Чи любиш ти піти собі межею
І в ранній помолитись тишині,
Коли виходить сонце за горою,
Признайся в тім, приятелю, мені?

Й коли ти справді любиш гай і поле,
І спів пташиний навесні,
То всіх люби, хто в світі є без долі,
Й осолоди, чим зможеш, їхні дні.

РІЗДВЯНОЇ НОЧІ

Кожного Свят-Вечора, як тільки над містом запалювалися перші зорі Іван Остапенко складав до невеличкої валізки духовну літературу, насипав до маленьких паперових торбинок цукерків, горіхів, сідав до трамваю і їхав далеко за місто, де нерівним рядком стояли, прикриті снігом, дерев'яні бараки. В тих бараках мешкало найбільше населення міста і тому Остапенко щороку відвідував цю дільницю; заходив до кожної хати, роздавав дітям скромні подарунки, бажав цим бідним людям щасливих свят, оповідав їм про народженого Христа. Хоч за кілька літ його щирої праці ні одна душа з цієї дільниці не була в його церкві, ніхто там не навернувся до Бога, Іван Остапенко цим не зневірявся. Він знав свій обов'язок сіяти Слово Боже, а все інше — не його діло.

Сьогодні він також збирався в знайому свою путь. Стояв якусь хвилину біля вікна і задумано дивився на далеке зоряне небо. Помолився широко в душі й відчув, що сьогодні йому на серці особливо так погідно, так приемно. П'ятий рік він уже працює в цьому великому місті і за цей час Господь його ряснно благословив... Якраз такого ось різдвяного вечора він прибув сюди зо школи... Давно це здається було, хоч тільки п'ять років...

Остапенко зачинив за собою двері кімнати і вийшов надвір. Холодний вітер дмухнув йому в обличчя, шарпнув сердито за поли плаща і шугнув за ріг дому. Весела дітвіра бігала між деревами, бавилася м'яким снігом, весело гомоніла. Здалека доносився голос дзвонів. Свят-Вечір...

Остапенко проходив засніженими вулицями міста, мінав ясно освітлені вікна домів, вистави багатих крамниць, а потім всів до трамваю й поїхав майже через усе місто. Сніг скрипів під ногами, насипався до черевик, а перед ним лежала ще досить далека дорога. Остапенко минув станцію, повернув направо й побачив недалеко дороги старого дерев'яного будинка. Він пригадував собі, що колись там складали вугілля, але тепер там хтось мешкав, бо крізь маленьке віконце пробивалося пасмо блідого світла. Проповідник підійшов до дверей і постукав. Йому ніхто не відповів. Постукав ще раз. За дверима почувся тихий невиразний голос. Проповідник увійшов до середини. Зачинив за собою двері і став біля порога, мов прив'язаний до одвірка. Перед ним стояв старий, дерев'яний стіл, біля столу поломаний ослін, а під стіною, на купі брудної соломи, лежала людина. Біля неї блимала маленька лямпа, стояла порожня чашка і шматок недойджено чорного

хліба. По кімнаті розносився неприємний запах цвілі й диму. Людина на соломі заворушилася, піднесла голову й подивилася до порога. Іван поступився до столу.

— Добрий вечір! — сказав він якимсь непевним голосом.

Але йому ніхто не відповів. Людина на соломі заворушилася знову, потім обернулася головою до Івана, простиagnula худу руку до порожньої чашки і прошепотіла:

— Подайте мені, прошу, води... Мене знову так сильно пече...

Бліде світло лямпи падало на солому й освітлювало там заросле обличчя мужчини. Те обличчя дивилося тепер байдужими очима на Івана, а рука простягнулася до чашки й так лежала нерухомо на соломі. Проповідник положив свою валізку на ослін і підійшов до незнайомого мужчина.

— Ви хворі? — спитався.

Незнайомий кивнув головою, але нічого не відповів. Проповідник негайно скинув з себе плаща, зігнувся на солому і взяв незнайомого за руку.

— Так, ви хворі!... — сказав він. — Але як же ви тут опинилися і хто ви такий? Вас негайно треба забрати до лікарні... Чи маєте тут у місті когось зо своїх, якусь родину?...

Хворий підніс голову, подивився сумним поглядом на Івана і тихо сказав:

— Так, я маю знайомих і маю родичів, але вони про мене і чути не захочуть. Тут у місті є мій батько, мати, але багато років тому я іх залишив і зробив їм багато зла, спричинив їм чимало горя. Вони тепер не знають, де я... О, то вже давно було... Тепер можу сказати, що я никого не маю... Нікому я непотрібний...

Хворий втомився, замовк, але за хвилину знову зоговорив:

— Але коли б ви, пане, могли побачити моого тата, то скажіть йому, що я тут, що його син, Володимир, умирає... Скажіть йому, щоб простив мені все, бо я знаю, що я був недобрий син... Недобрий я був... Ось тут адреса моого батька.

— Він вийняв з-під подушки маленький клаптик паперу і подав проповідникові. Після цього обернувся до стіни і закрив обличчя руками.

Остапенко дістав з валізки кілька булок, положив біля хворого і почав поспішно вдягатися. Потім щільно обтулив хворого накриттям, поправив йому під головою солому і вибіг надвір. Ясне небо засіялося зорями, всміхалося

ніжністю різдвяної ночі. Проповідник біг дорогою назад до міста. Вітер шарпав його за поли, кусав за вуха, але він на це не зважав, а все біг і біг. Ось уже видно широку вулицю і довгого трамвая, що повертає на звороті. Трохи далі велики вікна церкви, залити ясним світлом. Чути приємні звуки органу і слова знайомої пісні: “Тиха ніч, дивна ніч” — пролітає кріз відхилені двері на вулицю.

Ще кілька хвилин й Іван стояв під дверима гарного дому в самому центрі міста. Підійшов під двері, поставив хвилину, а потім постукав. Почулися кроки, відчинилися двері і він побачив перед собою гарно одягнутого старшого вже человека.

— Вибачте, пане, що турбую вас сьогоднішнього вечора, але в мене до вас дуже важлива справа. Чи ви господар цього дому? — сказав Іван.

— Так, — відповів старший чоловік. — Прошу до середини... Прошу сісти... Чим можу вам служити?

— Я прийшов до вас від вашого сина, — почав відразу Іван. — Від вашого Володимира...

Обличчя господаря зблідло, а потім побагровіло. Він люто подивився на Івана і цей замовк. Але після короткої перерви знову почав:

— Я прийшов сказати вам, що ваш син Володимир...

— Нема в мене сина! — гостро перебив його господар. — І коли ви може його приятель, то вийдіть з хати... Це все... У мене нема сина...

Проповідник зніяковів. Він бачив, що обличчя господаря то блідло то червоніло, руки його почали дріжати, і він взяв за клямку дверей, показуючи, що їх розмова скінчена. Іван поступився назад.

— Я зараз вийду, шановний добродію, але я виконав свій обов'язок і сказав вам, що ваш син сьогоднішнього різдвяного вечора вмирає за містом в якісь дерев'яній різдвяній вітальній... Несподівано я знайшов його там, і він просив сказати вам, що він був недобрий син і перед смертю хоче, щоб ви простили йому... Це все, що я хотів вам сказати... Я тільки виконав його прохання...

Господар мовчав. Дивився на долівку й Іван бачив, як уста його здригнулися, мов від сильного болю. Він опустився на крісло і підпер рукою зажурену голову.

— Умирає, кажете?... Володимир умирає?... — промовив тихо.

— Так, пане, вмирає. Ось я тільки що від нього прибув сюди... Йому потрібна негайна поміч. Він лежить у бруді, в холоді й голоді, забутий всіма, опущений...

Господар підвівся, підійшов до Івана, взяв його за

плече, дивився в обличчя, але не міг промовити слова. Потім сказав:

— Не знаю я вас, молодий чоловіче, і ви не знаєте мене. Тому й не знаєте, скільки горя вніс у нашу хату наш син Володимир. Один Бог тільки знає... Два роки тому відійшла зо світа наша мама, я ось без пори посивів, а це все через Володимира. Тому я й кажу, що нема в мене сина... Може й гостро сказав. Пробачте... Болить мене серце за нього... Таки ж він мій син... Любив колись я його, а він мене... Давно це було... Мій Володимир...

Він пустив плече проповідника і сів на крісло, схилившись на стіл.

— Розумію вас, пане, розумію, — потішав господаря проповідник. — Ви зазнали багато кривди від вашого сина, але він надалі таки залишається вашим сином. Проспіть Йому... Бог нам усім прощає найбільші гріхи. Він послав на цей світ Свого Сина Ісуса Христа, віддав Його на смерть за наши гріхи... Він любить нас, Він прощає нам...

Господар протер очі, підвісився з крісла і почав скоро вдягатися.

За кільканадцять хвилин проповідник з господарем були далеко за містом. Сані просувалися глибоким снігом, зробили кілька зворотів і затрималися перед застінженим дерев'яним будинком на полі. Проповідник відчинив двері, ввійшов до середини, а за ним увійшов господар. Хворий лежав у куті на соломі. Почувши скрип дверей, піdnіс голову:

— Ви може були в моого тата? — спітав слабим голосом.

Проповідник хотів щось сказати, але не встиг, бо в тій хвилині батько кинувся на солому, скопив хвороого обома руками і голосно крикнув:

— Сину!

— Тату!... Тааатууу!...

Батько горнув до грудей знайденого сина, цілавав його заросле обличчя і ридав-ридав. Володимир обійняв за шию батька і лише одне слово було чути з його зболілих грудей:

— Тату!...

Потім проповідник з батьком помогли хворому встati, вдягнули його в привезену батьком одежду і вивели до саней. За хвилину сані пливли глибоким снігом в напрямку міста, а проповідник ще вернувся до будинку, згасив лямпу, взяв свою валізку і вийшов надвір. Він довго стояв біля будинку, скинув шапку, підвів очі до зоряного неба і молився. Молився за Володимира, за його батька і за всіх

тих бідних людей, яких ось тепер ще мав відвідати в бараках. Довкола нього стояла ясна тиха ніч. Різдвяна ніч. Недалеке місто світило вогнями. Проповідник зітхнув, стиснув під рукою валізку і пішов снігом в напрямку бараків. На серці його так було погідно, як і на небі. Там світила також ясна зоря віри Христової.

Цієї зими Володимир виздоровів. Разом з батьком повернулися до Господа й обидва стали найближчими приятелями Івана Остапенка.

Бог вислухав різдвяну молитву проповідника.

УРАНЦІ

Люблю я удосвіта вийти на поле,
Коли сплять у росах широкі лани,
Напитися свіжого ранку на волі,
З діброви послухати пісень солов'їв.

Люблю бути в полі, як дуже ще рано,
Коли блідне місяць і гаснуть зірки,
Долини покриті холодним туманом
І качок диких голос несеться з ріки.

Коли ніжний вітер в обличчя цілує,
Всміхається гречки білесенький цвіт,
Збудившись, природа співа алилуя,
І ген рожевіе замріяний схід.

А сонце величне усі квіти будить,
Окрілює птахів і гріє комах,
Тоді дивне щастя наповнює груди,
І радости сльози у мене в очах.

I в цьому величному храмі всесвіту
Творцеві молитву заношу свою,
На серці так легко, бо й там сонце світить
I щастям окрілює душу мою.

Вслухаюся пильно в цю пісню всесвіту,
Яку у чарівних акордах злили:
I поле, і води, й дуби ці столітні,
I птахи на крилах своїх принесли.

I пісня ця ллеться, солодка, приємна,
Здається, не з піль, не з лісів, а згори,
А сила її життедайна, таємна
Оздоблює душу в небесні дари.

ЧЕКАЄ МАТИ...

Стойть стара, похила хата,
Над нею ясне сонце сяє;
І в хаті цій самотня мати
Тривожний вік свій доживає.

Навколо двір заріс травою,
А холод стукає у двері
І думи журною юрбою
Проходять, мов би на папері.

Старенька мати споглядає
Через вікно на шлях, на поле,
Але нікого там немає,
Лише стоять стрункі тополі.

Десь пташка заспіва журиливо,
І вітер сумно завіває,
А мати все нетерпеливо
Сидить й в віконце споглядає.

“Сини мої, — зітхає мати, —
Коли ж ви вернетесь до краю,
Коли прийдете ви до хати,
Коли ж я вас вже привітаю?...”

Минає рік, минає другий,
Але її синів немає,
І чи сльота, чи завірюха,
Старенька мати все чекає.

Коли щось стукне за стіною,
Чи пес загавкає на дроті,
Вона з надією новою
Біжить чимскорше за ворота.

І дивиться перед собою,
Але нічого зір не бачить...
Сідає сонце за горою,
А мати йде до хати й плаче.

Недоля гне її надміру,
Але глибоко в серці свому
Вона тверду плекає віру,
Що вернутися сини додому.

Було їх трьох синів-соколів,
Однаково їх всіх любила:
Петро найстарший і Микола,
А наймолодший син — Данило.

Весна прийшла, пташки співали,
Природа величала Бога,
А мати слізни проливала,
Прощаючи синів в дорогу.

І кожного благословила,
Як на підводу вже сідали;
Напоминала і просила,
Щоб всі до матері писали.

І ось вже другий рік минає,
А від синів її — соколів
Ї однії вісточки немає,
Ще не було й одного слова.

Найменший син її Данило
Загинув у жорстокім бою,
Десь над шляхом його могила
Давно покрилася травою.

Петро був ранений у груди
І вмер над річкою Дунаєм
І поховали чужі люди
В далекому, чужому краю.

Лишився лиш один Микола,
Перебуваючи в неволі,
І там здоров'я його кволе
Не перенесло злой долі.

За дротом біля міста Львова
Також загинув і Микола,
Така була його дорога...
Не стало й третього сокола.

Всі три лягли, всі три спочили,
Один в неволі, два у бою,
Порозкидались їх могили,
Позаростали лободою.

Даремно жде старенька мати,
Сини не прийдуть вже ніколи,
Даремно жде їх рідна хата,
Зарослий двір, зелене поле.

Заходить за діброву сонце,
Тихенький вітер повіває,
А мати дивиться в віконце
І все синів своїх чекає.

ДО МЕТИ

Іду вперед до славної мети,
Вперед, вперед крізь бурі і тривоги!
Там впереді сподіюся знайти
Святий спокій в оселях моого Бога.

Через колючий терен йде ця путь,
На ній зустріти треба часто сльози,
На ній квітки ніколи не цвітуть,
А буревій люті і морози.

На цій путі багато є слідів,
Тих, що ішли давно передо мною;
Для них цей шлях надією ряснів,
Окрилено вірою святою.

Слідами їх мені вже легше йти,
Свою надію я кладу на Бога.
Він доведе до славної мети,
Коли закінчиться моя дорога.

Вже недалеко той бажаний день,
Як припливу перед ворота раю;
Бренітиме там спів святих пісень,
І я собі від щастя заспіваю.

Тому вперед до славної мети,
З дороги геть всі бурі і тривоги!
Там впереді бажаю я знайти
Святий спокій в оселях моого Бога.

ДО БЕРЕГА

Журно живеться у світі мені,
Втіхи і ласки життя я не знаю,
В горі проходять усі мої дні,
Юність проходить й безслідно зникає.

Все проминає, іде в забуття,
Мрії крилаті кудись відлітають,
В серці жевріє гірке каяття,
Сам на життєвому морі лишаюсь.

Світла не видно, в тумані все спить,
Вітер холодними хвилями грає...
Сумніно і лячно, і серце болить,
Буря ж човен мій страшенно гойдає.

— 92 —

Але ці ночі згасить не змогли
Віри крилатої в серці юначім,
Хоч і тумани мій шлях залягли —
Бажаний берег далеко я бачу.

Скоро мій човен причалить туди,
Берег візьме мої весла розбиті,
Море закриє тривожні сліди,
І прийде нагода мені відпочити.

Журно у світі і важко плисти,
Важко боротися з долею, з горем,
Віра ж підносить мене до мети, —
Вічність щаслива мене жде за морем.

ДІМ НЕРУКОТВОРНИЙ

Доктор Петриченко зажурено сидів біля свого стола і, підперши рукою голову, думав свою важку думу. За вікном загуркотіли авта і від'їхали. Петриченко посидів ще хвилину і, будучи певним, що сьогодні скінчилася вся його праця, встав, надягнув плаща і вийшов у коридор. З протилежної великої залі доносився стогін хворих, свіжий запах ліків, але Петриченко, минувши ці двері, почав спускатися сходами на нижній поверх. Не встиг він зійти вниз, як раптом почув за собою знайомий голос сестри:

— Пане докторе, пане докторе!

Петриченко затримався. Напроти нього бігла в біло-му, мов сніг, фартухові сестра милосердя.

— Пане докторе, верніться, будь ласка, бо тільки що привезли свіжий транспорт ранених і одному воякові обов'язково треба зробити операцію. Для інших ми вже самі зробимо перев'язки, допильнуємо. Але цей дуже ослаблений і йому потрібна негайна поміч.

Сестра стояла перед доктором і в її ніжному голосі було стільки туги і прохання, мов би це торкалося якоїсь найближчої її особи.

Доктор подивився на сестру і сказав:

— Ти ж знаєш, Ніно, що від останнього налету ми не маємо світла, не маємо води і тому всяка операція ввечорі неможлива. Я тут цілком безрадний. Хіба треба буде принести кілька свічок, найбільшу цю нафтovу лампу і можна буде подивитися. А крім того, ти ж знаєш, що я вже дві ночі не спав і відчуваю, що дріжать мені руки від утоми. А це ж операція... Це життя людини...

— Знаю, пане докторе, — мов би виправдовувалася

— 93 —

сестра, — але мусимо щось робити в таких випадках. Мусимо знаходити засоби, мусимо рятувати життя... Це ж наш обов'язок...

— Так! — проговорив твердо лікар і пустився йти сходами назад. Ступав вільними кроками і відчував, що ноги його були важкі, мов камінь. В голові шуміло від утоми і невиспаних ночей, очі заходили слізами, затягалися якимсь невидимим павутинням. Але лікарські обов'язки не пускали його додому, не дали відпочити. Він — доктор, присягнув рятувати життя людини і мусить додержати своєї присяги.

Сестра відчинила йому двері до великої кімнати, в якій на підлозі й на дерев'яних ліжках лежало багато ранених. Біля них поралися в білих фартухах сестри милосердя: скидали шинелі, розшнурували черевики, обмивали і перев'язували рані. Доктор підійшов до вікна, біля якого, на розстеленій соломі, лежав ранений. Доктор схилився над ним і взяв його руку. Потім розгорнув сорочку і прикладав трубку напроти серця.

— Заслоніть, будь ласка, вікна, — сказав до сестри, — і принесіть лямпу. Покличте з третього поверху чергового лікаря. Я думаю, що для нього операція вже непотрібна, але подивимося... Прошу скинути з нього шинелю і розібрati... Швидко!...

Сестри метнулися біля раненого, а доктор тимчасом мив руки і надягав на себе білого фартуха. Принесли світло. Доктор подивився на лямпу, розвів руками і важко зітхнув. При такому свіtlі йому ще ніколи не доводилося працювати, і він відчув, що бере на себе велику відповідальність. Він підійшов до раненого і пильно обдивився рані, з яких сестри тільки змили запеклу кров. Потім сказав:

— Операція йому непотрібна. Ось ця рана під лівою рукою каже, що мала надія на врятовання його життя. Але ми будемо робити все, що можливе в наших силах.

Ранений, що ввесь час був непритомній, нараз відкрив очі, повернув голову і застогнав:

— Води, води!... Дайте води!...

Сестра принесла чашку з водою. Ранений проковтнув кілька крапель і обличчя його мов би повеселішало. Він простягнувся на соломі, пробував піднести руку, але вона безсило падала знову на шинелю. Доктор наказав перенести раненого до окремої кімнати. Там поклали його на ліжко. З третього поверху прийшов черговий лікар.

— Де я? — шепотів ранений. — Чи пролетіли вже літаки?... Що зо мною?... Води!... Дайте води!...

Він почав метушитися, стогнати і зривати з голови свіжу перев'язку бинту. Відпихав від себе руку сестри, когось кликав, пробував підвести до вікна голову, бився ногами в стіну. Потім дивився темними очима у вікно, в якому відбивалося червоне проміння заходячого сонця і лежав тихо, мов дитина.

Доктор Петриченко протер окуляри, пройшовся по кімнаті, потім підійшов до ліжка раненого і обережно взяв його за руку. Ранений подивився на доктора.

— Пане докторе, — прошепотів, — не робіть мені нічого, бо нічого вже мені не треба. Я чую, що я і так скоро відійду... Тоді вже скінчиться все страждання... А там, в домі Отця — вічна радість... Там спокій...

Доктор пустив руку раненого. В кімнаті було тихо. Біля ліжка стояли лікарі і сестри. Вони переглянулися між собою, але ніхто не проговорив ні слова. Тиша. За вікном згасам теплий літній день і далекий обрій заходу купався в заграві заходячого сонця. Десь в гущавині парку сумним голосом защебетала пташка і знову скрізь було тихо. Ранений знову заворушився.

— Все добре, пане докторе, і я скоро буду там. Прощу написати про це моїй матері. Нехай не виглядає мене... В небі ми зустрінемося... А тепер я дуже вас прошу прочитати мені щонебудь з Євангелії... Моя залишилася там в лісі, де ми стояли...

Доктор Петриченко знизав плечима і сказав:

— Немає тут, молодий чоловіче, Євангелії, бо це не церква, а лікарня. Можна було б зробити тобі цю прислугу, але не думаю, що в когось з наших працівників знайдеться Євангелія.

Але ранений усе просив:

— Пане докторе, прошу вас сердечно. Хоча кілька рядочків прочитайте. Я дуже потребую Божого Слова тепер... Я ж іду в далеку дорогу... Прочитайте...

Але доктор був безрадний і нічого не міг допомогти раненому. В своєму житті він багато чув про цю книгу, але самому йому не доводилося її читати. Йому прийшла з поміччю одна сестра і сказала, що вона бачила в одного санітаря якусь маленьку книжку, яку він постійно читає і це, можливо, Євангелія. Цей санітар недавно прибув до їхньої лікарні, дуже побожний, часто молиться, читає цю маленьку книжечку, не курить, не лається, не проклинає.

Сестра миттю побігла на третій поверх і за хвилину вернулася з книжкою в руках. Доктор узяв книжку, перекинув кілька сторінок, але не міг знати, чи це дійсно була

Євангелія. В ній було багато якихось знаків, помічених олівцем, багато підкresлених місць, але не було перших сторінок і доктор не міг знати, що це за книжка.

— Це Євангелія, Євангелія, — казала сестра, — бо так казав санітар. Він не міг тепер прийти, але прийде пізніше.

Ранений лежав тихо, але за хвилину знову відкрив очі і просив:

— Пане докторе, прочитайте... Чи ж немає на всю лікарню ні однієї Євангелії?... Прочитайте...

Доктор присів на краю ліжка, відкрив книжку наполовині й почав читати: “Знаємо бо, коли земний мешканський намет наш зруйнується, то ми маєм будівлю від Бога на небі, — дім нерукотворний та вічний. Тому то і зітхаемо ми, приодягтися будівлею нашою, що з неба вона, коли б тільки одягнені не знайшлися нагі!”

Обличчя раненого прояснилося і покрилося якоюсь неземною радістю.

— Так, так, це Євангелія, — шепотів він. — Та сама, що читав мені Антін... Читайте ще...

І доктор читав.

До кімнати ввійшов санітар з третього поверху. Побачивши раненого, він кинувся до нього.

— Гордію! Гордію!... Це ти, Гордію?...

Але ранений мовчав. Уста його тільки щось шепотіли, а слів не можна було зрозуміти. Потім він зібрав усі свої сили, важко зітхнув і вимовив:

— Антоне!... Антоне!... Бог вислухав твою молитву... Бог простиш мої гріхи і прийняв мене до себе. Антоне... Дім нерукотворний там на небесах... Ох, як радісно, Антоне...

Це були його останні слова. Після цього він лежав нерухомо з закритими очима, важко дихаючи і час-до-часу здригаючись усім тілом. Доктор Петриченко взяв його руку. Вона була м'яка, але вже холодна.

Санітар став на коліна, схилився на ліжко і закрив обличчя руками. Доктор Петриченко вийшов на коридор, оперся на стіну біля відчиненого вікна і дивився в темряву літньої ночі. В руці тримав Євангелію. В душі його родилися думки, якесь дивне чуття сповняло його груди. У своєму житті він ще ніколи не бачив, щоб так хто вмирал, як оцей звичайний вояк. “І хто ж може дати таку віру, таку певність, — думав доктор. — Невже ж може це зробити ось ця книжка, що тепер в його руках?...”

Потім вийшов санітар. Доктор підійшов до нього, взяв за руку і тихо сказав:

— Я хочу з вами говорити, молодий чоловіче. Хочу, щоб ви мені розказали щось про себе і про цього раненого. Я хочу знати... Скажіть, хто ви, звідкіля, яка ваша віра, що дає таку силу, що людина може свідомо і з радістю вмирати?... Розкажіть...

Вони обидва проходили довгим темним коридором і санітар розповідав:

— Так, пане докторе, ми були знайомі з Гордієм. Служили в одній частині і разом були на фронті. Гордій був безбожником. Одного разу вирвав у мене ось ту Євангелію і порвав. Але я не переставав за нього молитися і вірив, що Бог вислухає мою молитву. Минуло повних два роки, як ми розійшлися, але тепер я щасливий, що Гордій пізнав Бога. Він пішов до неба... А віруючому ж умирати не страшно, пане докторе. За смертью не кінчається наше життя, а починається краще, щасливіше...

Доктор мовчав. На протязі своєї довголітньої праці він ще такого не чув, такої смерті ще не бачив. До глибини душі він був цим усім схвилюваний і вражений. Потім він попросив у санітаря позичити йому Євангелію, і вони розійшлися.

Доктор вийшов з лікарні й ішов темними вулицями додому. Вдихав повними грудьми чисте повітря ночі і слухав спів соловейка в недалекім парку. Далеко над горою сходив місяць. Доктор підніс очі догори. Небо засіялося безліччю ясних зір. Тиха й глибока липнева ніч...

Ішов, а в серці все бриніли слова: “Знаємо бо, коли земний мешканський намет наш зруйнується, то ми маєм будівлю від Бога на небі, — дім нерукотворний та вічний”.

Доктор Петриченко важко зітхнув, стиснув правою рукою маленьку книжку в кишенні плаща і ще раз глянув на ясне зоряне небо.

ЩАСЛИВИЙ СВЯТ-ВЕЧІР

Вже напекла солодких пирогів,
Карпо приніс з стодоли клапоть сіна;
Поплив по хаті запах із ланів,
І свіжістю запахла конюшина.

Світила сумно лямпа на стіні,
А за вікном десь буря застогнала...
Згадав Карпо минулі свої дні
І дуже сумно й гірко йому стало.

Він підійшов і сів біля стола,
Підпер чоло дрижачою рукою...
Колись укупі вся сім'я була,
А ось тепер розлучені судьбою.

Вже третій рік нема його Петра,
Війна від батька сина відібрала...
Він виглядав, що прийде з-за Дніпра,
Але ніколи й вістки не бувало.

А за вікном гурток колядників
Спивають: "Всі поклін несім Христові",
І їх бадьорий і веселій спів,
Ще більш скріпив сумні думки Карпові.

Він підійшов і став біля вікна,
І прислухався до колядування...
Прийшла й дружина, сплакана, сумна,
В очах мигтів вогонь туги й страждання.

"Ось так колись співав і наш Петро, —
Зажурений Карпо до жінки каже. —
Пливе, бувало чайкою Дністром,
А голос ніжний, аж за серце в'яже.

А ось тепер..." — Й не докінчив Карпо,
Закрив лице дрижачою рукою;
Занадто гірко вже йому було, —
З дружиною заплакали обое.

Почувся в сінях скрип старих дверей,
Чиясь рука за клямкою шукала.
Стрілець ввійшов, засніжений, слабий,
А мати миттю голосно сказала:

"Петро!... Петро!... Наш сину дорогий!..."
Прибіг Карпо й солдата обіймає...
Скотивсь з душі тягар його важкий,
І серце радістю безмежною палає.

Він, як живе, ніколи ще не був
Такий щасливий і такий багатий;
Три роки вже про сина він нечув
Й в'язницю зробилась рідна хата.

А ось тепер, в Свят-Вечір, на Різдво,
Вернувся він знеможений й безсилій;
Минеться це й поправиться Петро,
Повернеться й колишня його сила. .

Смачна вечеря стала на столі,
Вечеряти засіла вся родина;
Щасливий батько тішиться з сім'ї,
Безмірно радий з повороту сина.

Хай за вікном лютує буревій,
Хай хуртовина вовком завиває;
В Карповій хаті радість і спокій, —
Сім'я Різдво щасливо зустрічає.

**

Ось незабаром надійде Різдво,
Й на чужині його я мушу святкувати;
Колись вернусь і я, як цей Петро,
До свого краю, до своєї хати...
Чекає там й на мене моя мати!

БІБЛІЯ

О, Книго Божа і свята,
Тебе я так кохаю!
Мене ведеш ти до Христа:
І з радістю мої вуста
Тепер тебе читають.

В тобі є світло для життя,
Усім ти шлеш пораду,
До тебе, мов би до отця,
Приходить стомлене дитя
І знаходить там відраду.

Твої слова — солодкий мед,
Скріпляють мої сили;
Іду з тобою я вперед
Із тобою хочу завжди йти
До самої могили.

Ти — найдорожчий скарб святий:
Коли тебе читаю,
Тоді я чуюся живий,
І не буваю вже сумний,
Лиш радість відчуваю.

І віри промінь вже сія...
Ах, ті слова Христові!
У них надія вся моя;
Бажаю пити їх щодня
І жити в їх любові.

ЯК СОЛОДКО!...

Як солодко, Боже, з Тобою іти
У цьому скорботньому світі!...
Навколо тут сльози, могили, хрести, —
Тужливо рида лютий вітер.

Недавно тряслася від стрілів земля,
Ховалося сонце і зорі,
Бо в ясному небі табун пролітав
Страшних, смертоносних моторів.

Тепер це минуло, пішло в забуття,
Ми вже дочекались спокою,
Та з кожним днем в світі гіркіше життя,
Бо світ не іде за Тобою.

Сьогодні ще скрізь проливається кров,
Брат брата і далі вбиває,
Бо світ цей відкинув Христову любов
І жертву Його зневажає.

Тому будуть завжди могили й хрести,
І доти спокою не буде,
Поки світ не стане за Правдою йти,
Поки не покаються люди.

Мені ж, Боже, дай за Тобою іти,
У цьому скорботньому світі...
Мене не лякають могили й хрести,
Мені не страшний лютий вітер.

ДИТИНА

Найбільше щаслива у світі дитина,
Бо тільки серденько її заболить,
Або як настане якась зла година, —
Відразу дитина до мами спішить.

А мати, звичайно, її приголубить,
Дитина голівку прихилить свою,
І горенько все біля мами забуде,
І стане весела, як пташка в гаю.

Увесь її скарб, — то матуся рідненька:
Всі мамці турботи довірить свої;
Бо ж доня безсила, безрадна, маленька, —
То хто ж зрозуміє серденько її?

Але, як нещасна стає та дитина,
Як тяжко для неї у світі цім жити,
Коли втратить маму, тоді сиротина
Не має кому вже серденька відкрити.

Змарнована, бідна по світі блукає,
І захисту в людях її вже не знайти,
Нікого сирітка тоді вже не має,
Хто б їй допоміг тягарі всі нести.

О, Боже мій любий, Тебе я благаю,
В гарячій молитві до Тебе іду,
Я, мов сиротина, нікого не маю
І в'яну, мов скошена квітка в саду.

До Тебе схиляюсь, ласкавий мій Боже,
Як мати дитину — мене пригортай,
Я вірю, Один тільки Ти допоможеш,
І забуду я горе, забуду відчай.

ЗАПИСАНІЙ

Семен Лопушенко сьогодні пізно вернувся з Богослужіння, що вперше відбулося в сусідньому селі. Хотів ще повести трохи коні на пасовище, але син повів раніше і Семен залишився вдома. Пообідав, узяв рядно і Біблію та вийшов у сад під грушу. Надворі стояв гарний, теплий день.

Семен розстелив під грушевою рядно, положився горілиць і дивився крізь гілля на ясне, голубе небо, що розтягнулося над селом, над полем і над цілим світом. Чудове таке це небо! По ньому пливуть клубки білих, мов сніг, хмар, а там, вище тих хмар — недослідженні людиною простори і там десь, ген високо-високо ці оселі, про які сказав Христос: "Іду приготувати вам місце, щоб і ви були там, де Я". Семен зітхнув. Відчув у цю хвилину, що йому так добре, так легко від того, що він знає про це. Він вірить Христовим словам, бо ось уже двадцять років минуло, як він став на цю дорогу, що веде до ясного неба. На цій дорозі він багато переніс, пережив і перетерпів, але він щасливий. І тепер ще по селях кружляють вістки, що Семен Лопушенко платить гроші тим, що приходять на євангельські зібрання та що всі, хто хоч один раз піде на це зібрання, то потім мусить уже йти, бо до того його змушує якась невидима сила. Тому деякі люди боялися

зустрічалися з ним, а інші робили йому кривди. Але Семен на це не зважав. Він зінав, що Й Христа ненавиділи, переслідували, а тому приймав усе з любов'ю. Він усім проповідував Слово Боже, а Господь щедро благословив щиру його працю.

Семен роздумував так під грушою і не завважив, як на перелазі показався його односельчанин Максим Підлісний. Прийшовши під грушу, він несміливим голосом сказав:

— Добриден, дядьку!

— Дай, Боже, здоров'я, — відповів Семен. — Сідай ось тут, Максиме... Сьогодні так добре відпочити в холодку. Гарна погода... Можливо, що й на дощ збиреться... А в мене ще конюшина на полі... Але й дощу також треба.

Максим присів на рядні.

— Я, знаєте, дядьку, прийшов до вас в одній справі й якось, навіть, не добре про це мені вам говорити...

— Кажи, кажи, Максиме. Чим зможу, то допоможу тобі чи пораджу, — сказав Семен. — Кажи...

— Ось так якось, подумав я, порадився з жінкою і рішив таки піти до вас. Біда мене пригнала... Знаєте, недокінчене ще хата, мешкаємо в причепі, а тут нова біда наспіла. Позавчора згинула корова, а тепер навіть нема молодка для маленьких дітей. Кругом біда, що годі й сказати. Нема до кого піти, то вирішив до вас... Я чув, що ви платите всім, що приходять на ваші зібрання, то я також хотів би записатися і приходити... А потім навіть міг би пereйти на вашу віру... Спочатку буду я приходити, а потім також дружина ходитиме... Біда, знаєте, дядьку... Коли б мені заплатили, то я б записався... На цілий рік відразу... Я так люблю ваші співи, але до того часу не довелося мені колинебудь прийти на зібрання, бо то, знаєте, тесьє є церковним старостою, то не хочеться його кривдити... А так, то я б уже давно ходив...

— Добре, добре, Максиме, — перебив йому Семен, — але скільки б ти хотів за те? Чи за тебе самого, чи також за жінку?

— Ні, я поки сам буду приходити, а коли люди трохи переговорять, то й жінка прийшла б. Спочатку, знаєте, прийти обом, то заговорить усе село, а так поволі, то менше говоритимуть...

— Добре! — сказав Семен.

Вони обидва пройшли між молодими деревами яблунь до Семенової хати. Максим уперше був у хаті Семена, але все йому тут дуже сподобалося. На маленькому круглому столі стояли в глечикові свіжі квіти й розносили по хаті

запах городу. На стіні висіла велика картина, на якій була намальована галузка винограду, а нижче вписані слова: "Господь — моя сила і поміч". І сподобалися Максимові ті слова, бо такого образа він ще ніколи не бачив.

В тому часі Семен щось перегортав у шухляді, дістав кілька грошевих папірців і звернувся до Максима:

— А все ж таки, скільки ти бажаєш, щоб тобі заплатити на перший раз?

Максим подивився на Семена і не мав що сказати. Але за хвилину вимовив:

— Скільки дасте, дядьку, то стільки й буде. Я не знаю, по скільки ви платите... Покищо тільки за мене, а потім і дружина буде приходити...

— Маєш ось тут двадцять золотих, візьми їх і пусті на свою потребу, тільки пам'ятай, Максиме, щоб ти їх не пропив. Я знаю, що ти любиш випити самогону. Але це, Максиме, гріх. Пам'ятай... П'янici Царства Божого не наслідують... Так написано в Біблії... Купи за ті гроші щось для діток, а сам приходь у неділю на Богослужіння. Почуєш добру новину для себе. Господь і тебе любить, Максиме...

Максим узяв гроші й пішов додому, а Семен знову пішов на своє старе місце під грушу. Лежав горілиць на простеленому рядні, а думки його ввесь час кружляли біля Максима. Жаль йому було цієї людини і він усім серцем бажав йому допомогти.

У неділю Семен прийшов до молитовного дому, але з людей там ще нікого не застав. Він присів біля вікна і дивився на широкий вигін, що простелився зеленим килимом аж до самих сіножатей. За хвилину почали сходитися люди. Залунала пісня, а потім Семен розпочав Богослужіння. Після молитви він побачив, як Максим несміливо ввійшов до середини, подивився на всіх і сів на ослоні під стіною біля самого порога. Семен думав у цю хвилину за Максима, схилився на стіл і молився в душі. "Боже, коли на це Твоя свята воля, спаси сьогодні цю біду душу... Запиши його до Своєї вічної книги, що на небі. Ти любиш і його, як і всіх нас... Боже!..."

Знову залунала пісня і крізь відчинене вікно летіла над вигоном, над селом і над полями. Після пісні Семен читав Євангелію. Сьогодні Господь поклав йому на серце читати про блудного сина, що покинув свого батька і пішов далекими світами. Семен відчував, що якось особливо легенько йому сьогодні говориться. Відчував, що якась невидима небесна сила вщерть наповнила його серце, а слова ляльося, мов вода з джерела.

— Таких блудних синів багато є сьогодні й у нашому селі, — говорив Семен, — багато їх в усій нашій Україні, а також у цьому ось домі й по всьому світі. І всі ми такими блудними синами є перед Богом, бо ми всі далеко від Нього відійшли. А Він любить нас і жде, щоб ми назад повернулися до Нього. Нас чекає батьківський дім. Батько стоїть і виглядає, чи ми ще не вертаємося. Небесний наш Отець... Кличе... Жде... “Прийдіть до Мене всі, — Він каже, — а Я дам відпочинок вашим душам...” Хто сьогодні готовий прийти до Нього?... Прийдіть!...

Семен говорив і йому здавалося, що час іде дуже поволі, але коли він глянув на годинника, то побачив, що він говорить довше, як звичайно. Всі присутні слухали його з захопленням і жодного знеоччення чи втоми не помічалося.

Після Богослуження Семен поспішив до порога, щоб привітатися з Максимом, але його вже не було. Як тільки Богослуження закінчилося, він схопив свого кашкета і миттю вибіг надвір. Він хотів іти додому через вигін, але подумав, що туди будуть іти люди, а тому переліз через перелаз і пішов другою стежкою поза городи. Після того, що він почув на євангельському Богослуженні, йому бажалося бути на самоті. Хотілося якслід усе передумати самому, щоб ніхто йому не перешкоджував. Семенові слова зробили на нього сильне враження, бо чогось такого він ще ніколи не чув. Семен говорив так просто, своєю рідною мовою і кожне слово було йому зрозуміле і глибоко западало до серця. Тепер він побачив, що штунди не є такі погані люди, як він думав. Ось хоча б і Семен. Багатий чоловік, але завжди готовий допомогти бідному. Щоб все такі були на світі...

Максим прийшов додому, ввійшов затилками до стололи, ліг на сіні й довго думав над тим, що він сьогодні чув. Ластівки прилітали крізь шпари у стіні, сідали на бантах, щебетали і знову відлітали надвір. У стодолі пахло свіжим сіном і конюшиною. Глибоко в сіні під стіною шкряботила миша. Надворі щось загуркотіло. Максим виглянув через стіну. Над полем стояла чорна хмара. Збирається на дощ.

Наступної неділі також відбулося євангельське Богослуження, але Максим не прийшов. Дні за днями проходили і Семенові ніяк не довелося з ним зустрітися. Одного дня, коли він надвечір рубав дрова, він завважив, як Максим ішов з косою на плечі, але помітивши на дровітні Семена, минув ворота і звернув на другу дорогу.

Прийшла ще одна неділя. Семен повернувся з Бого-

служення, сидів у хаті і відпочивав. Вміть у сінях почулися чиєсь кроки, відчинилися двері й до хати ввійшов Максим. На його обличчі лежала тінь якихось переживань і горя. Він положив на лавці кашкета, поздоровився з Семеном і присів на ослоні коло стола.

— Знаєте, дядьку, — почав він, — я не був на Богослуженні, бо судить мене мое неспокійне сумління. Я вибрав невластиву дорогу і хотів себе продати за гроши. А це нечесно. Я так не можу. Господь за мене даремно Себе віддав, а я хотів продатися. Його ціна дуже велика і Він хоче, щоб я повернувся до Нього і щоб за те не вимагав грошей. Не чесно так... Я не приходив на Богослуження, бо неспокійний був, але тепер маю гроши, хочу вам їх повернути назад, щоб мати чисте сумління. Заберіть їх від мене, дядьку... Я без грошей хочу Богові служити...

Максим вийняв з кишени кілька зелених папірців і поклав на столі перед Семеном.

— Візьміть це, дядьку, але дозвольте мені, що буду без грошей щонеділі приходити на ваші Богослуження, — говорив схильований Максим. — Я буду приходити, бо Слово Боже торкнулося моого серця. Цілими днями я не маю спокою. Я відчуваю, що я є тим блудним сином, про якого ви говорили тоді, як я вперше був на Богослуженні. Бажаю я повернутися додому, до Бога. Гріх мене мучить і мені чогось дуже страшно... Я великий грішник... Нещасливий я, а зо мною вся моя сім'я. Ви ж знаєте мое життя... Але хочу відтепер Богові служити...

Семен устав і обійняв Максима за шию. Максим розплакався, мов дитина, мов блудний син в обіймах щасливого батька.

— Не плач, Максиме, не плач, — говорив Семен, — Господь добрий, простить тобі провини і прийме тебе. Ти також Його дитя. Не плач... Тільки віруй... Побачиш тоді, як солодко жити з Господом. Ми помолимося, Максиме, щоб Господь спас твою душу...

Вони схилилися біля стола на коліна і Максим уперше молився своїми словами. Молився так, як казало йому його серце, як відчувала його стомлена душа. Молився також Семен. Він просив Бога за Максима, щоб допоміг йому в перших кrokах його нового життя. Щоб Господь записав Максимове життя до Своєї вічної книги.

Після молитви вони ще довго сиділи в хаті і розмовляли про все. Семен подарував Максимові Євангелію, а потім, коли Максим уже йшов додому, то майже силою впхнув йому до кишени двадцять золотих.

— Візьми, Максиме, бо ти потребуєш, — говорив Се-

мен. — Це тобі буде від нашої Церкви. Ми не купуємо тебе, а бажаємо тобі допомогти, бо це ж наш християнський обов'язок. Ми знаємо, що ти бідуеш і мусиш узяти. Візьми, Максиме... Тебе я ніде не записував, бо це неправда, що люди таке говорять. Ми нікого не купуємо, нікого не записуємо, але є в нас церковні складки, ми жертвуємо, хто що може, а з того і допомагаємо бідним. Ось минулого тижня згоріла хата нашого брата в Горанці й мусимо спільними силами йому допомогти нову збудувати. Господь бажає, щоб ми носили тягарі одні одних, щоб жили не тільки для себе замкнутим, егоїстичним життям. Ні, Максиме, бо це не по-християнському. Будеш вірним Богові — Він запише тебе до Своєї книги, а це є найголовніше... Не має жодного значення перед Богом, де тебе люди запищуть... Так...

Максим пішов додому і від того дня ніколи не минув євангельського зібрання. Він віддав себе на службу Богові, а за ним пішла також його дружина. Максим був щасливий, що Господь його знайшов. Він був певний, що життя його записане в книзі на небесах, що Господь його прийняв, як батько блудного сина.

РІДНИЙ КРАЙ

Я знаю край, де горя вже не буде,
Де більш не буде литись братня кров.
Там в згоді житимуть щасливі люди,
Там запанує правда та любов.

Забудуться там слези і зітхання,
Журбі не буде більше вороття;
На спогад не прийдуть земні страждання
Лиш радістю окрілене життя.

В цей рідний край веде моя дорога,
Цей рідний край я змалку полюбив;
Іду туди і славлю моого Бога,
Що Він мені цю путь святу відкрив.

Іду і всіх, кого лиш зустрічаю,
Я кличу за собою в рідний край,
Туди, де сонце правди вічно сяє,
Не відцвітає там ніколи май.

Ідіть туди усі скорботні люди,
Бо там уже не ллється братня кров,
Там горя й сліз ніколи вже не буде,
Бо там панує правда і любов.

“ПРИЙДІТЬ!”

Прийдіть усі, хто змучений гріхами,
До ніг Христа всі тягарі зложіть;
Загоїть Він сердечні ваші рани...
Прийдіть усі знеможені, прийдіть!

Прийдіть до Нього, як колись Марія,
Він біля серця вашого стоїть,
Він хоче дати вам радості й надії,
Тому не гайте часу, а прийдіть!

Він прийме вас, наділить вас спокоєм,
Лише Йому все горе розкажіть.
Посадить вас вечеряти з Собою...
До вашого Спасителя прийдіть!

Вже близько час й Він кликати не буде,
І темрява тоді покриє світ,
В тривозі плакать будуть бідні люди
І ніхто тоді не скаже вже: прийдіть.

Сьогодні Він ще ніжно закликає,
Від серця ви Його не відженіть,
А Він вам дасть велике щастя раю...
Тому не гайте часу, а прийдіть!

ПІЗНО

Велика сива хмара повільно посунулася за гору, дощ перестав падати, і ясне сонце знову засвітило, як і перед тим. Сергій ще трохи почекав, поки пропрахне земля, а потім запряг коні до борін і почав доскороджувати вчоращеню ріллю. Ступав босими ногами по теплій землі, чув, як маленькі грудочки протискувалися між пальцями його ніг, роздушувалися там і легко лоскотали. Сергій почував себе сьогодні чомусь дуже здоровим, веселим і щасливим. Вдихав повними грудьми свіже повітря після дощу, злегка підганяв коні, слухав співу жайворонків і самому йому чомусь забажалося заспівати ось тут на полі. Він розглянувся навколо себе, побачив, що він лише сам і затягнув на ввесь голос:

“Не покину Я вас, не забуду;
— Так Він каже тобі і мені, —
Турбуватись за вами Я буду
У стражданнях важких на землі”...

Голос його котився полями, плив під ясне голубе небо, вдарявся в свіжу ріллю. А Сергій співав і співав. Здавалося йому в цю хвилину, що ніде нема на світі жодної війни, що всі люди брати між собою, що над всіма народами панує Бог-Любов, бо ж довкола такий гарний все-світ, така пишна природа...

Сонце піднялося високо і скоро прийшла дванадцята година. В цю пору треба годувати коні, повести до ріки, напоїти і дати їм трохи відпочити. Сергій дійшов до кінця поля, борони залишив на ріллі, а коні пустив на конюшину. Сам пішов до воза, приготовив обрік і розвісив на драбині упряж, щоб провітрилася. Потім привів коні до оброку, поставив коло воза, а сам також сів на трапі полуднati.

Після полудня Сергій повів коні до ріки, напоїв, пустив їх трохи на сіножать, а сам сів над самою річкою. Дивився крізь чисту і прозору воду на дно ріки, бачив там маленькі камінчики, корінці дерев, і маленьку рибу, яка випливла з-під берега, обережно зблизилася до очерету, насторожилася і так стояла нерухомо, мов у повітрі. Сергій кинув на воду стеблом, рибка тріпнулася і щезла, мовби перемінилася сама в прозору воду. В осоці щось зашелестіло, в очерті заспівала пташка, і Сергій так заслухався в шепті осоки, задивився на красу ріки, задумався, що й не почув за собою людських кроків.

— Добриден, Сергію!

Сергій стрепенувся. На стежці стояла знайома дівчина з сусіднього села, з якою він недавно познайомився коло пекарні. Вона була з Київщини і працювала, як і він, в одного німця.

— Доброго здоров'я, — відказав Сергій, встаючи.

— Гарно ти співаеш, Сергію, — почала дівчина. — Я чула, бо саме проходила біля річки до села. Твої пісні мають гарні мелодії, такі тужливі, дійсно наші рідні мелодії, але я не можу ніяк розуміти, чому ти все співаеш про одне і те саме. Завжди співаеш про Біблію, про Бога, про небо, а не співаеш про щось інше. То ж ти ще молодий і матимеш ще час молитися та ходити до церкви. Співай тепер про молодість, про квітки, про весну... А то співаеш таке, що аж плакати хочеться...

— Слухай, Оксано, — відповів Сергій, — поки Господь тобі не відкриє сам, то ти ніяк не зможеш того зрозуміти. В нас є також пісні про природу, про квітки, про щастя віруючої людини у Христі Ісусі, але поки це тобі ще незрозуміле. Ти думаєш, що ми, віруючі, справді такі відлюді, що не бачимо і не любимо краси природи? Ні,

Оксано, не думай так. Я сам ось дуже люблю природу. Оця річка, трава, ці гори довкола нас, ліс, тихий вітерець, ясне сонце, спів пташок — це все змалку глибоко живе в моїй душі. Тому я й співаю Тому, що все це створив. Співаю Творцеві вселеної, Творцеві всього того гарного, що ми бачимо, що чуємо. Коли б я не зновував Бога, то я взагалі не співав би, бо мое життя було б сумне, журливе. Без Бога, Оксано, нема жодної радості і щастя. Чи молодим, чи старшим, але без Бога нема життя. Хто ж у Христі, той завжди молодий і завжди мусить бути веселим... Коли б ти бажала вірувати в Христа, прийняти Його в своє серце, то ти побачила б, переконалася...

Дівчина голосно засміялася.

— Маю я ще досить часу, щоб думати вже тепер про Бога. Після закінчення війни, коли повернуся додому, вийду заміж, потім постарію, і аж тоді можу повірити, як ти кажеш, думати про Бога і молитися. Але це буде ще колись... Ще є досить часу...

— А звідки ти знаєш, — перебив їй Сергій, — що ти доживеш до того часу, поки будеш стара? Думаєш, що молоді люди не вмирають?... Дивись, тепер якраз найбільше вмирає молодих... Життя наше, як цвіт на траві, що сьогодні цвіте, а завтра в'яне, засихає і гине. Життя наше, мов тонка нитка, яка кожної хвилини може перерватися... А людина має тільки одне життя. Пам'ятай про це Оксано... Одне життя має кожна людина і не варто його загубити. Бог є паном нашого життя...

Оксана байдуже махнула рукою і пустилася йти. Те, що Сергій говорив, було їй чужим і далеким.

Від цієї розмови минуло два тижні. Однієї ночі відбувся великий налёт на ту околицю, де працювала Оксана і Сергій. Сотні літаків кружляли над зеленими горами і скидали смертоносні бомби. Навколо все дрижало. Горіли міста і села, ліс і поле. Сергій вибіг з села і пустився до недалекого лісу. Присів там під скелею і молився Богові, щоб Він спас його від цієї смерті. Вмерти він не боявся, але бажалося йому колись ще повернутися до далекого рідного краю, побачитися з батьком, з матір'ю. Навколо нього падали бомби, горіли дерева, сипалася зо скелі земля... Але Сергій залишився живим. Коли літаки відлетіли, він повернувся до села і застав його майже зруйнованим. Хата його господаря доторяла, а там згоріло його останнє вбрання, валізка, книжки і все те, що він мав. Рятувати вже не було що. Він дивився на тліючі головні і жаль йому було цього господарства, мов свого власного. По подвір'ї ходив зажурений господар.

Вмить до Сергія прибіг якийсь незнайомий німець і зляканим голосом почав говорити:

— Ідіть, будь ласка, за мною, бо зо селом умирає поранена ваша землячка. Вона просила відшукати вас і сказати, щоб ви прийшли. Там нікого немає з ваших людей, а вона по-нашому не може нічого говорити...

Сергій з німцем побігли в напрямку церкви. Навколо них лежали руїни, догоряли будинки. Ідкий дим заходив ув очі. За селом вони побачили гурт людей, а на землі лежала закривлена жінка. Це була Оксана. Сергій зігнувся над нею.

— Оксано!... Оксано!...

Дівчина не обізвалася. Лежала спокійно і не виявляла в собі найменшого життя.

— Оксано!...

Мовчала.

Люди підняли дівчину і занесли до недалекої хати під лісом. Перев'язали їй ліве плече, яке було розірване від ламками бомби, і послали підводу до сусіднього села по лікаря. Тимчасом Оксана, мов пробудилася зо сну. Відкрила очі. Побачила біля себе людей, щось пробувала сказати, але не могла промовити слова. Пробувала піднести голову.

— Не ворушишь, Оксано, — казав Сергій, — тобі не можна. Мусиш лежати. Скоро приде лікар. Лежи...

Дівчина прошепотіла:

— Сергію, не треба лікаря. Не треба... Пізно вже... Життя, Сергію, мов цвіт на траві, мов тоненька нитка. Це правда... Тепер уже вірю цьому. Ох, Сергію...

Вона ще хотіла щось вимовити, але кров струмком пробилася з лівого плеча на подушку і дівчина замовкла. Важко дихала, а вуста щось шепотіла.

Люди стояли над раненою, але були безрадні помогти їй. І таким же безрадним був і Сергій.

— А чи приїде лікар? — спітався хтось. — Міг виїхати в інше село. Таке тепер робиться на світі... Боже!...

Сергій вийшов з хати. Став у воротях, прикладав руку до чола і дився на дорогу, звідки мав приїхати лікар. На дорозі не було видно нікого, лише сивий дим стелився з села.

Вернувся назад. На самому порозі зустрів німця, що виходив з хати. Німець покивав головою і тихо сказав:

— Не треба вже лікаря... Верніться... Вже нічого не треба. Пізно...

І Сергій уже не пішов до хати. Вийшов під ліс і сів на зелений моріг. Чув, що він сьогодні дуже втомився.

Руки чомусь дрижали, у вухах шуміло, а до серця підкрадався якийсь біль, журба. Перед ним, мов жива, стояла Оксана. “Досить ще є часу,” — ніби чув її дзвінкий голос.

Підвівся. Відчував, що трясуться йому ноги, мліють коліна. Ішов до спаленого чужого села і тихо шепотів сам до себе:

— А мати вдома виглядатиме доњики... І не дочекається її повороту... Життя наше, мов квітка, як тоненька нитка, як роса... Одна хвилинка і немає пізно...

ЗИМОВОЇ НОЧІ

За гори далекі ховалося сонце,
Вечірній туман над полями спливав;
Маленький Петrusь все дивився в віконце,
З торговиці тата ввесі час виглядав.

Вже рік, як померла Петrusева мама,
А сина лишила на ласку людей,
Немає кому сироти доглядати,
Немає кому слізози утерти з очей.

Стояв і на вулицю пильно дивився,
Подертий жупан до грудей пригортає,
До зимної, бідний, стіни притулився...
Мороз вже на вікнах квітки малював.

І все виглядає нещасний сирітка...
Пішов би назустріч, коли б не зима;
Казала, що прийде надвечір сусідка,
Тимчасом сусідки і тата нема.

Голодний Петrusь все тримтий і чекає,
Заплакані очі втира рукавом;
А вітер за хатою сніг замітає,
І вовком сердитим співа за вікном.

Казав йому тато, що довго не буде,
Приїде з сусідом, як буде смеркать;
Давно вже усі перехали люди...
На темному небі вже зорі блищають.

Петrusь притулився під піччу в куточку,
Згадав, як то з мамою добре було,
Він мав жупана і новеньку сорочку,
У власних чоботях ходив у село.

Сидів все і думав, а потім здрімався,
І чує — під вікнами хтось застогнав;
І скрипнули двері... Це батько... хитався...
Був п'яний... В снігу ввесь, на лавку упав.

І серце Петrusеве вмить защиміло,
Він з лавки на землю у темряві зліз,
До батька прийшов і тихенько несміло,
Спитався, чи хліба йому не привіз.

А батько мовчав, мав заплющені очі,
І важко на лавці стогнав та хропів...
І бідний сирітка холодної ночі
Під зимною піччю в куточку присів.

І дав слізам волю, розплакався гірко,
Згадав, як то мати казала колись,
Що там, в небесах, де блищить ясна зірка,
— Не буде там сліз і туди лише дивись.

Тихенько знайшов він старі чоботята,
Та мамин подертий жупан надягнув,
Востаннє ще глянув на п'яного тата,
І вийшов надвір, так щоб тато не чув.

Він біг через сад, крізь засніжене поле...
Заплакане личко мороз цілував,
А вітер сердитий все шарпав за поли
І сніgom дрібненьким сліди засипав.

Вже бачить Петrusь — в полі цвінттар чорніє,
Він знає могилу, де мати лежить,
Він все їй розкаже, вона зрозуміє,
Пригорне, на руки свої посадить.

Біжить сирота, чує ноги змерзають.
Ось цвінттар розкинувся... Тихо кругом,
Лиш липи старезні щось сумно співають,
Вже місяць зійшов і світив над селом.

І чує Петrusь, що немає вже сили,
І чує, що серце все більше болить,
Навколо сніги, темна ніч, і могили,
Там далі Петrusева мати лежить.

І ось він стоїть між густими кущами,
Трясуться від холоду бліді вуста...
Прийшов він шукати своєї тут мами,
Голодний, обдертий Івась-сирота.

Стояв над могилою, низько зігнувся,
А потім під деревом бідний присів,
Тісніше в подертий жупан огорнувся,
І чув — десь здалека доносився спів.

Ще трошки й пішов він до рідної мами,
Туди, де лиш щастя і радість одна;
Усе там покрите живими квітками,
Зими там нема, тільки вічна весна.

На синьому небі всміхалися зорі,
Сирітка-Петrusь на могилі лежав,
А вітер шумів на широких просторах
І снігом дрібненьким його присипав.

СВІТЛО ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВОГО

На темно-голубому небі пливли клубки білих хмар, а заходяче сонце обливало їх своїм промінням. Над селом стелився вечірній туман і розходився між зеленими садами. Починало вечоріти. Темні сутінки повзли з діброви й розпливалися по селі.

Кузьма Овчаренко стояв у хаті біля вікна, дивився туди, де тільки що сковалося сонце, а потім запалив недогарок свічки і почав шукати свого кашкета. Він тихо ступав по долівці, щоб не розбудити дітей, які вже спали. Але Орися почула його кроки і відкрила заспані очі.

— Куди ти, тату, знову збираєшся? — спітала тихо, а в її голосі було стільки сердечного докору і прохання, що Кузьма мимоволі затримався біля порога.

— Я довго не буду, Орисю... Прийду скоро... Посиджу трохи в Остапа і прийду. Спіть собі... Коли Василько пробудиться, то даси йому каші — там у миснику, і спіть... Обтули його від стіни кожушиною, а то знову буде кашляти. Я скоро повернуся...

— Так, тату, але ти ж знаєш, що сьогодні такий вечір, узавтра Великдень, Воскресіння Христове, і нам хотілося б, щоб ти був біля нас. Ми нічого не маємо, як інші діти, та ще й ти лишаєш нас... Ніч, Василько встане, буде знову плакати і що я з ним робитиму?...

— Нічого, нічого, — сердито відповів Кузьма. — Кажу тобі, що довго не буду і годі. Спіть... Уранці, як захочеш, то підеш з дітьми до церкви, а я буду з Васильком у дома.

— А ти не підеш на Богослуження і в цьому році? — спиталася Орися.

Кузьма мавчки стояв біля дверей, тримаючи в руці кашкета і згашену свічку.

— Ні, не піду... Ти собі можеш іти, але тато обійдеться і без церкви. То все непотрібне... Не вірю я тепер у ці всі свята, Богослуження, але тобі не забороняю. Йди. Колись виростеш і вибереш собі дорогу, а тепер ти ще нічого не розумієш... Зустрінешся з життям і пізнаєш його... Я колись також вірив... Спи, Орисю... Ляж біля Василька...

Орися дивилася сумним поглядом на батька, а її дитяча голівка все нижче і нижче хилилася до подушки. Вона пригорнула до себе Василька і чула, що їй дуже важко на серці. До очей тиснулися слози.

Кузьма зачинив двері і вийшов надвір. Свіже повітря весняного вечора вдарило з розгону в його обличчя і молодечою силосю наповнило груди. Ясне небо висипало на свою поверхню зорі. Десь далеко в селі скрипів спізнейший журавель криниці й чулися якісь голоси.

Кузьма вийшов за ворота, сперся на перелаз і задумався. Думки минулих літ настирливо лізли до голови, але він відмахувався від них, як від чогось дуже лихого. Перед ним стала його молодість з усіма радощами і буйними уявами. І все це було ось тут, у рідному селі. Бувало щороку великолітньої суботи він ходив разом з хлопцями класти вогонь біля церкви; крали тоді в сусідів старі ворота, пеньки, сміялися і жартували. Другого дня був Великдень. Дзвонили дзвони, дівчата виспівували пісень, хлопці забавлялися на майдані... Потім він уперше почув Слово Боже і...

Кузьма махнув сам до себе рукою і пустився йти темною вуличкою в напрямку Остапової хати. Вулиця вийшла на греблю, а потім заверталася біля кооперативи. З широкого плеса ставу, що простягнувся проворуч греблі, тягнуло вігкістю і холодом. Кілька диких качок зірвалися коло самого берега і полетіли далеко на став. Кузьма йшов під старими чіхратими вербами, а настирливі думки нохжем колупали його серце. Відганяв їх, як міг, але годі.

Потім вінував, співав у хорі, працював серед молоді і був тоді щасливий. Ось тут на тому самому місці, де він тепер, стояли сотні людей. Кузьма приймав святе по вірі хрещення... Десять років тому назад, але Кузьма все докладно пам'ятає, мов би це було сьогодні. Хор євангельської молоді стояв над самою водою, а поверхня ставу блищаала, мов срібло...

Дорога звернула вліво і Кузьма, відмахнувшись від думок, попрямував до Остапового подвір'я. Ось і хата, а в хаті багато світла. Кузьма сміливо відчинив двері, а коли ввійшов до середини, то застав там багато своїх друзів, які вже давно чекали на нього. Остал дістав з полиці колоду карт і кинув їх Кузьмі.

— На, роздавай, бо сьогодні твоя черга, — сказав він голосно.

Кузьма взяв карти, потасував, плюнув між пальці і почав розкладати карти на маленькі купки. Почалася гра. На столі забрязчали монети, а крізь відхилене вікно виривалися на дорогу сміх, жарти, а часом лайки грачів.

Того вечора Кузьмі зовсім чомусь не пощастило. За короткий час він програв усі гроші, що мав при собі. Позичив ще кілька золотих в Остапа, але потім і ті програв. Був злий на себе, на товаришів, але нікого це не обходило. Програв та й годі! Взутра він назад може виграти, а другий програє. Такий уже закон грачів. Тепер він сидів край стола і мовчки придивлявся, як грали інші. Обличчя його було таке темне, як ніч за вікном, як захмарене небо осінньою порою. Час нестримно летів перед, і скоро на далекому сході зарум'янилася широка смуга неба. Блідли зорі і ховалися. Тихий ранній вітерець розносив по селі голос дзвона і солодкий запах весни. Кузьма згадав дітей, устав і, навіть не прощаючись, вийшов на вулицю. Йшов додому з розбитим і важким серцем. Сумління пекло, мов вогонь.

Кузьма минув церкву, обійшов цвинтар і став над ватрою, де ще недавно було повно дітвори. Тепер там нікого не було, бо всі розійшлися додому, або до церкви. Кузьма стояв сам, дивився на тліючі головні і здавалося йому, що ось так дотліває і його сумління. Згоряють дрешти всі його добре прагнення і бажання.

Натягнув подерготого кашкета на самі очі, пустився йти додому. Коли проходив біля цвинтарної брами, то затримався. Відчинив дерев'яні ворота і вийшов між могили. Перед ним білі хрести, а пташина, зустрічаючи ранок, наповнювала цвинтар своїм чудовим співом. Тішилася вся природа, пташки, тішилося небо і земля. Великдень... Великодній ранок. Лише на душі в Кузьми був смуток і темна ніч. Він вертався додому, до своїх сиріток-дітей, не маючи навіть гроша при собі. А сьогодні ж таке свято. Якби не було, святкують люди, то добре, щоб і його діти відчули, що й вони мають тата, мають свято. Програв усе. І що ж буде далі, коли таким самим річищем попливє його розпусне життя?... Минув ще кілька заквітчаних могил і

опинився в самому розі цвінтартя над однією занедбаною могилою. І це була могила його Наталки. Кузьма став і низько на груди опустив свою зажурену голову. Тривожні думки обсліли його роєм і, мов люті гадюки, кусали за серце. Від учора вони чомусь не давали йому спокою. Відганяв їх і тепер, але вони не вступалися з дороги. Пригадав своє життя, коли ще Наталка була. Тоді вони не так святкували Великден. Тепер, правда, він не вірить у це, але від цього йому не легше. Через це і так важко на душі, таке розбите його життя. А колись було не так. Він вірив, молився і все було гаразд. Було якесь задоволення, щастя, не було тієї душевної порожнечі, що тепер, цього проклятого відчаю...

— Ні, так довше не може бути, — майже вголос промовив до себе Кузьма. — Мушу повернутися на властиву дорогу, з якої я зійшов. Не відержу... Коли так далі буде, можу дійти до того, що покінчу з собою... Ні...

Надворі вже зовсім розвиднилося, а Кузьма все стояв над Наталчиною могилою. Не бажалося йому звідси відходити. Він чув голоси, що долітали з церкви, чув голоси пташок, а в уяві бачив Наталку. Її блакитні добре очі, усмішку... Вони разом ішли до церкви... Орися була маленькою, а Василька ще не було... Жаль стиснув Кузьму за серце. Стояв і нараз почув за собою чиєсь кроки, а потім тихий, знайомий голос:

— Христос Воскрес!

Кузьма оглянувся і холод пробіг йому по спині. Перед ним стояли Орися і Василько. Кузьма дивився на своїх дітей і не міг промовити слова. Щось тримало його думки і мову.

— Тату, Христос Воскрес! — промовила знову Орися і поступилася до батька.

— Воїстино Воскрес! — промовив нарешті Кузьма і скопив однією рукою Орисю, а другою Василька, міцно притиснув їх до своїх стомлених грудей. Орися заплакала.

— Ти нам пробач, тату, що ми самі прийшли сюди, — почала вона. — Ми не знали, що ти тут. Василько плакав за тобою і я не могла його забавити... Він хотів до тебе... Тепер ми йшли на Богослуження і вступили подивитися на могилу мами... Василько плакав і за мамою. Ми не знали, що ти тут...

Але Кузьма не гнівався. Він тиснув до грудей своїх діток і чув, що від того серце його м'якло, мов віск від тепла.

— Дорогі діти, простіть свому недоброму батькові. Я не вартий зватися вашим батьком. Ви анголи, святі, а

я великий грішник... Я відступник, кохані діти... Втомився я вже докраю. Вимучив мене гріх... Мушу повернутися на страчену дорогу і разом з вами, діточki, просити Бога, щоб простив вашому недоброму батькові. Сьогодні таке свято, а ви не маєте того, що інші діти, бо такого маєте батька...

Він похилився над Наталчиною могилою, тримав коло себе дітей і плакав гіркими слізами. На дзвіниці задзвонили дзвони, сильніше доносився від церкви спів, але Кузьма, мов би нічого не чув. Сонце піднялося над горою, кидало своє проміння на дереву, на всю природу і Кузьмі здавалося, що це проміння наскрізь пронизує його серце і виганяє звідти все темне і недобре.

— Відтепер, діти, я хочу почати нове життя, — казав Кузьма. — Я вірю, що Бог є, бо вся природа цього великого ранку говорить про те. Без Бога нема життя. Я переконався, діти... Ходім додому... Я ще сьогодні піду з вами на Богослуження і буду просити братів і сестер, щоб простили мені, щоб молилися за мене... Я провинився перед Богом і перед усією Церквою.

За хвилину вони всі виходили з цвінтартя. Кузьма ніс на руках Василька, а Орися йшла біля тата, тримаючи його за руку. Навколо них бриніли співи пташок, співали жайворонки, а далеке плесо ставу блищаю прозорим сріблом.

Кузьма йшов, а світло Воскресіння Христового, світло великої ранку словняло його серце великою радістю.

ЯК СКОРО...

Як скоро проминають дні,
Та й линуть в забуття,
І минає так в байдужім сні
Все людське життя.

Минає час близкучих мрій,
І горя, і зітхань,
І час любови, і надій,
І відважних поривань.

Проходить слава і краса
І сила без кінця,
І так зникає, мов роса,
Від подиху Творця.

І скоро юність пролетить
І щезне, немов дим,
І не отяминяє в ту мить,
Як станеш вже старим.

А там і вічність і кінець...
Чи думав ти про це,
Що всіх покличе нас Отець
Перед Своє лице?

ОСІНЬ

Ти в кармазин вдягнула тихий гай
І поле павутинням поснувала,
Десь в невідоме втік веселий май,
А квіточки схилилися й зів'яли.

На твій наказ все забрано з полів,
Бо любиш ти безмежній простори;
На твій наказ замовк пташиний спів,
А далечінь синіє, ніби море.

Трясеш в саду пожовклії грушки,
А на дорозі порох замітаєш;
Скидаеш з лип поморщені листки
Й скрізь по саду в безладді розкидаєш.

Велиш усім не бути без чобіт
І кажеш, щоб дощем кропило небо,
Позаганяєш кури попід пліт, —
Тобі від пороху скупатись треба.

Багата ти, весела і сумна...
На твій наказ і сонце не так гріє,
З тобою не зрівняється весна,
Не роси ти, а ранком срібло сієш.

Колись даси й мені ти свій наказ,
Щоб за тобою я пішов в покорі,
І я піду, піду в тривожний час,
Як згасне ясний промінь в мому зорі.

І слова не скажу я, лише піду, —
Забути треба буде дні юначі...
Посеребриш ти голову мою,
Затужить серце і гірко заплаче.

Усе тоді пройде і промине,
Ти забереш останні мої сили...
Візьмеш за руку й поведеш мене
І доведеш до самої могили.

А там відкриється нове життя мені,
Прийде весна, там осени не буде,
Там соняшні й щасливі будуть дні
А старість там навіки я забуду.

ЗУСТРИЧ

В селі Бартківцях від кількох днів були розвішені нові розпорядження, щоб люди забирали з собою худобу і виходили з села перед фронтом. Люди читали на стодолах нові оголошення, зажурено кивали головами, зітхали, але нікому й на думку не приходило, щоб кидати своє село та іхати десь в незнану путь. Кожний селянинуважав свою хату за неприступну твердиню, до якої немає жодного діла люта і немилосердна війна.

Такої самої думки була й Горпина. Вона заздалегідь позав'язувала все своє хатнє добро, занесла на город і закопала між коноплями.

— А куди ми підемо, — радилася сусідки за перелазом. — Я волю краще вмерти на рідній землі як іти та поневірятися по світі. А може ще й Калістрат повернеться з Сибіру... Вам немає чого журитися, бо маєте свої коні, синів, а я... Куди піду з дитиною?...

Оперлася на пліт і витерла запаскою очі. Далеко за лісом було чути глухі стріли гармат. В селі ревла худоба, кричали перелякані вівці, тарахкотіли вози.

Горпина випустила корову на вигін, розсипала по подвір'ї вівса для курей, набрала оберемок сухих полін і пустилася до хати. В цю хвилю з-за стодоли вибіг сусідів Юрко і крикнув:

— Коли маєте що не скованого, то ховайте і самі ховайтесь, бо до села прибуло військо; ловлять людей і забирають з собою!... Фронт уже за лісом...

Юрко пустився бігти через город у напрямку кущів, а Горпина кинулася до хати. На ліжку солодким сном спала її маленька Ганя. Схопила перед себе дитину, притулила тісно до грудей і пустилася до дверей. Останній раз глянула по хаті. На лавці стояв недопряжений кужиль, над столом оправлені в рамках слова: “Не лякайся, тільки віруй!” Поставила Ганю на лавці, зложила її рученята, а сама стала на коліна.

— Ось так, Ганю, тримай руці і кажи за мамою. Кажи... Отче наш, що на небі! Нехай святиться ім'я твоє, нехай прийде Царство Твоє... воля Твоя... так і на землі... Господи, Боже наш, змилуйся над нами, над нашим селом, нашими людьми, над нашим цілим краєм... Боже!... Дай нам знову повернутися до своєї хати... Так, доню, так... Ще помолимося за тата... Господи...

На дорозі почувся якийсь галас і жіночий плач. Горпина вибігла з хати і пустилася бігти городом. Але було вже пізно.

— Гальт!

Оглянулася і побачила за собою вояків у сірих шинелях, зо страшними обличчями, з найженими на рушнициях багнетами. Серце її завмерло, затримало, мов у пташки, яку тільки викинули до клітки. Ганя почала плакати і тиснутися до обличчя матері.

Німець схопив Горпину за руку і потягнув за ворота. На дорозі було багато людей: чоловіки, жінки і діти. Мов безборонні вівці йшли за село, а навколо них іхали верхівці з автоматами і з лютовою ненавистю в очах. Горпина змішалася з людьми і пішла вільним змученим кроком. За Мартиновою криницею оглянулася. На вигоні спокійно паслася її корова, а ворота на подвір'я відчинені навстіж.

Довга низка бартківчан вийшла за село. В голубому небі співали жайворонки. Світило сонце і над полями плив запах конюшини.

Незабаром скovalися на далекому обрії останні дерева Бартківців. Довга валка людей і підвід спускалася з гори в долину. Під горою тягнувся зеленою стіною ліс.

Не встигли перші рядки валки зійти до яру, як з-за ліса вилетіло кілька літаків. Застрочив дрібненько кулемет, розірвалися бомби і загойдалися зелені кущі спокійного ліса. Літаки зробили над полем круг і з великим гуркотом завернулися назад до ліса. Знову застрочили кулемети, рвалися бомби і великі куски землі летіли догори. Люди почали втікати, хто в поле, а хто до ліса. Горпина впала до рова і чула, як земля сипалася їй на плечі, у вухах дзвонили дзвони. А над полем і лісом без перестанку строчив кулемет і рвалися бомби. Тріщали падаючі дерева, кричали люди, але ніякого рятунку не було. Горпина горнула до себе Ганю і рада була б разом з дитиною втиснутися в холодну землю. Нараз відчула на руці щось тепле і мокре. Побачила в Гані на плечах червону пляму, голосно крикнула, але її голос загубився в цьому страшному пеклі.

І не пам'ятала вона, як довго лежала в цьому придорожньому рові. Коли встала, то літаків уже не було. Як і перед тим, на небі світило сонце, а над лісом стояв чорний дим.

Горпина вилізла з рова і побачила перед собою страшну картину: скрізь глибокі ями, свіжа земля і трупи її односельчан.

Горпина тиснула до себе дитину і бігла в напрямку Бартковець. Ніхто її тепер не затримував і не переслідував. Вітер зірвав з її голови хустку, шарпав за довгі коси. У грудях запирається віддих, мліли ноги, але вона бігла і бігла.

ла. Ось вона вже на горі. З гори видно Бартківці, що простягнулися далеко в долині. На краю села горіли хати, і великі чорні клубки диму здіймалися в ясну блакить неба. Село було видно, мов на столі, але було до нього ще далеко. Навколо неї простори знайомих полів, море збіжжя, але з людей нема нікого, хто б їй допоміг.

Пустилася бігти з гори, а коли минула вітряка, побачила двох людей, що бігли в її напрямку. Горпина пізнала старого мельника, а з ним ще хтось незнайомий. Горпина почала бігти.

— Діду, допоможіть, діду... Ганя ранена... Діду!...

Потім глянула на незнайомого, зблідла і кинулася вперед.

— Калістране!... Калістране!...

— Горпино!...

Він обійняв дружину схвильований і перестрашений. Потім схопив дитину, положив на траві і почав швидко скидати закривавленого жупаніка. На правому рамені дитини була рана.

— Нічого небезпечного, Горпино, нема, — казав Калістран. — Зійшло тільки трохи крові. Ось я перев'яжу їй і все буде гаразд.

Калістран перев'язав дитині плече, притулився до доноччного чола і Горпина бачила, як дві слози скотилися по його обличчі. Він тримав Ганю на руках, але не міг чомусь тепер промовити жодного слова. Потім підійшов до Горпини.

— Горпино, не плач... Ось дивися, вона вже заспокоюється. Не плач... Дякуй Богові, що живі залишилися. Ти ж бачила, що під лісом було... Під селом ми зустріли людей, що бігли звідтам, то казали, що самі трупи... Діти, матері...І вся наша земля вкрита тими трупами... Боже, Боже!... Не плач, Горпино, бо це ж нічого не поможе... Заспокойся...

Але Горпина ніяк не мігла заспокоїтися. Це ж така зустріч! Вона до глибини душі схвильована і хочеться їй перед кімсь рідним, близьким виплакатися, вилити своє горе і біль. За цей неспокійний час, що Калістрана не було вдома, ніхто їй не сказав теплого слова, ніхто не спітався, що її болить, чому в ній на душі камінь. І ось тепер слози прорвалися крізь усі перешкоди і вона не всілі їх загамувати...

Тулилася до його грудей, гладила рукою худе і заросле обличчя і все хлипала. Чула, що їй так добре тепер. Біля неї був той самий дорогий її Калістран, за яким вона тужила і так нетерпляче виглядала. Ті самі щирі очі, ши-

рокі груди, навіть той самий піджак, у якому пішов з дому, тільки що дуже витертий і полатаний великими зеленими латками.

— Але де ж ти взявся так несподівано, Калістране?... Скажи, пустили?

— Про це розкажу потім, Горпино, бо це багато оповідати... Де там пустили... Нас привезли з Сибіру до Латвії на працю, а там нас захопила війна, німці забрали нас до неволі... Але це не важливе, а головне, що я вдома і живий... Тепер скажу тобі щось, Горпино, але прошу не лякатися. Будь спокійна... Наша хата згоріла, також стодола і хліви... Поки я прийшов, то не було що рятувати. І не тільки наше господарство згоріло, а майже вся загребельна частина села вигоріла. В селі майже нікого з людей не було й ніхто вогню не гасив. Але нічого, дякуймо за все Богові... Суди Божі, Горпино, виконуються над світом...

Горпина важко зітхнула. Притулилася ще ближче до Калістрана, але не плакала. Вона відчула, що сьогодні більше здобула, як стратила.

— Нічого, Калістране, — казала тихо. — В порівнанні з людським нещастям, наше горе ще невелике. Щоб ти бачив під лісом... От, слава Богу, ти повернувся, а тому я щаслива сьогодні. Бог почув мою молитву, Калістране, побачив мої слози.. А хату побудуємо. Щоб тільки життя та здоров'я... Щоб нам Ганя видужала...

Вони сиділи обое під житом, біля них на траві спала дитина, а на дорозі з великим глечиком води все ще стояв старий мельник.

— Ми підемо вже звідси, діду, до села, — сказав Калістран, — а ви йдіть під ліс. Візьміть ту воду... Ось там люди біжать за вітряком... Чуєте, хтось голосить... Плаче... Боже, наш Боже!... Бідний наш народ...

Старий мельник, опираючись на палицю, пустився йти межею навпростець до вітряка. Вітер розвівав сиву його чуприну, забігав наперед, схиляв колосся пшениці, лоскотав за руки.

Калістран з Горпиною встали й собі. Високо над їх головами завісився чорною грудочкою жайворонок і виводив свої довгі пісні.

Калістран узяв дитину на руки, випростався і поглянув на прозоре голубе небо. Зітхнув і взяв Горпину за руку.

— Дякуймо Богові, Горпино, за красу наших полів, за шепіт вітру, за спів жайворонка, за наше небо, наше сонце, за море збіжжя, що ось як хвилюється навколо. Цього всього немає на чужині. Тому я щасливий, Горпино,

що знову стою на своїй рідній землі, що повернувся до вас, що ми всі живі... Це все зробив наш добрій Господь. Рештою не турбуєся, хоча й лежить на душі якийсь смуток і жаль. Защо нас мучать, Горпино, защо переслідують?... Чи тому, що багата наша земля, що гарна така... Але ходім... Чи не важко тобі йти? Ти така змучена, змарніла...

Вони вийшли на дорогу і вільним кроком пішли до догоряючого села. Йшли з глибокою вірою, що на руїнах рідного двору будувати нове життя.

СМОКІВНИЦЯ

Мов деревина я росту
В святім саду Господнім.
Чи овоч би Христос знайшов,
Коли б прийшов сьогодні?

Мене в саду Він посадив
І пильно доглядає,
І плоду доброго Христос
Від мене вимагає.

Багато літ я вже росту
Під доглядом Господнім,
Але чи овоч Він знайде,
Коли б прийшов сьогодні?

Скріз зустрічаю буревій,
Та лютій морози,
І замість радості я п'ю
Гіркі криваві слози.

Але я все таки росту
Ще у саду Господнім,
І добрий овоч принести
Бажаю ще сьогодні.

Бо ж як прибуде Садівник
І про овочі спитає,
Як на мені їх не знайде,
То вмить мене зрубає.

ГОСПОДЬ — ПАСТИР МІЙ

Господь є добрий Пастир мій,
І в недостатку я не буду!
В далекій стороні чужій
Мене мій Пастир не забуде.

Він душу втомлену мою
На тиху воду запровадить;
З джерел Його я радість п'ю, —
Він моя поміч і відрада.

Коли я навіть і піду
Долиною гріха й відчаю,
То і тоді я не впаду,
Бо Пастир мій мене тримає.

Передо мною Пастир мій,
Стола в достатку наготовив...
В землі далекій і чужій
Мене кріпить в Своїй любові.

І тільки ласка й добробут,
Мене в дорозі провожають, —
Вони зо мною скрізь ідуть,
Господь мені їх посилає.

Я ЗНАЮ...

Не знаю я, що Ти мені пошлеш,
Але в майбутнє з вірою іду я,
Бо Ти зо мною, Боже, скрізь ідеш,
Тобі хай буде слава й алилуя.

Господь від мене скрив майбутню путь,
Щоб більше ще зміцнилась моя віра...
О, Боже мій, зо мною завжди будь,
Щоб я не впав в спокусу і зневіру.

Хоча не бачу сонця впереді,
Хоч чорна ніч дорогу застеляє,
Але в найбільшім смутку і біді
Господь мене в путі не залишає.

Не знаю я, коли покличе Він
Слабий мій дух в небесний дім, до раю,
Коли проб'є життя останній дзвін,
Господь мене прийме, я це знаю.

Приймаю все, що Ти мені пошлеш,
І з вірою вперед, вперед іду я,
І вірю, що зо мною Ти ідеш...
Тобі хай буде слава й алилуя!

ЗАСМУЧЕНОМУ

Над лісом чорні хмари насували,
Могутній грім в просторах застогнав.
Долини й гори раптом заспівали,
А злючий вітер по горах погнав.

Блакитне небо в темряві сковалось,
На ліс дивилось грізно й на поля,
І мов у бурю море хвилювалось, —
Полився дощ... Заплакала земля.

Так і в житті буває: чорні хмари
Закриють небо, сонце і блакить.
Це ж все прийде... і всі страшні примари
Минуть і зникнуть непомітно вмить.

Мій брате, вір, що є ще ясне небо,
Там, вище хмар, де сонечко сія.
Але туди дорогу знати треба,
Туди все думка лине хай твоя.

Коли знайдеш чудову цю дорогу,
І без вагання станеш на цей шлях,
Він доведе тебе аж до оселів Бога,
Знайдеш там спокій в тихих небесах.

ЗМІСТ

	Сторінка
Біблія	99
Блаженні	77
Боже мій!	76
Божий слуга	49
Борись!	17
Брат і сестра	47
Вдова	35
Великден	5
Весна	17
Вислухана молитва	79
Від смерти до життя	71
Віра	29
Він їде тебе	12
В саду	62
В рідний край	43
Господь — Пастир мій	124
Дитина	100
Дім нерукотворний	93
До берега	92
До мети	92
Є Бог!	9
Журавлі	21
Записаний	101
Засмученому	125
З вірою	28
Зимової ночі	111
Зостанься з нами	55
Колись і тепер	22
Люби близьнього	62

Люби!	84
Мати (вірш)	63
Мати (спомин)	65
Мені жаль	34
Мій Господи	27
Мої матері	69
Молись!	36
Моя надія	76
Моя мета	84
Не знаю я...	124
Осінь	118
Останній день	54
“Прийдіть!”	107
Прощений	13
Псалом 121	36
Рибалка	23
Рідний край	106
Різдвяний лист	78
Різдвяної ночі	85
Світло Воскресіння Христового	113
Сирота	82
Смоківниця	123
Спасений	37
Співай, душе моя!	8
Тінь матері	78
Умираючий Христос	55
Уранці	89
Чекає мати	90
Чужина	42
Щасливий Свят-Вечір	97
Як скоро...	117
Як солодко...	100